

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK SIGURNOSNE I MIROVNE STUDIJE

**GOVOR MRŽNJE KAO BEZBJEDNOSNA PRIJETNJA –
STUDIJA SLUČAJA BiH**

- magistarski rad -

Kandidatkinja:

Aleksandra Mizdrak

Broj indeksa: 163-NS/20

Mentor:

Prof. dr. Vlado Azinović

Sarajevo, mart 2022. godina

2022

Mizdrak Aleksandra

Govor mržnje kao bezbjednosna prijetnja – Studija slučaja BiH

**FAKULTET
POLITIČKIH
NAUKA**
UNIVERZITET U SARAJEVU
MCMXLIX

ODSJEK SIGURNOSNE I MIROVNE STUDIJE

**GOVOR MRŽNJE KAO BEZBJEDNOSNA PRIJETNJA –
STUDIJA SLUČAJA BiH**

- magistarski rad -

Kandidatkinja:

Aleksandra Mizdrak

Broj indeksa: 163-NS/20

Mentor:

Prof. dr. Vlado Azinović

Sarajevo, mart 2022. godina

SKRAĆENICE:

BD BiH – Brčko distrikt Bosne i Hercegovine

BiH – Bosna i Hercegovina

CCPR - Komitet za ljudska prava

CEDAW - Komitet za ukidanje diskriminacije nad ženama

CERD - Komitet za ukidanje rasne diskriminacije

CIK – Centralna izborna komisija

ECRI – Evropska komisija za borbu protiv rasizma i netolerancije

EKLJP – Evropska konvencija o ljudskim pravima

EQUINET – Evropska mreža organa za ravnopravnost

ESLJP – Evropski sud za ljudska prava

EU – Evropska unija

FBiH – Federacija Bosne i Hercegovine

GC FBiH – Gender centar Federacije Bosne i Hercegovine

GC RS – Gender centar Republike Srpske

GRECO – Grupa država za borbu protiv korupcije

KS – Kanton Sarajevo

KZ – Krivični zakon

OSCE – Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi

RAK – Regulatorna agencija za komunikacije

RS – Republika Srpska

UN - Ujedinjeni narodi

VZŠ - Vijeće za štampu

ZOO – Zakon o obligacionim odnosim

SADRŽAJ:

UVOD	4
1. METODOLOŠKI OKVIR RADA	7
1.1. Problem i predmet istraživanja	7
1.2. Ciljevi istraživanja	7
1.3. Hipoteze istraživanja	8
1.4. Način istraživanja	9
1.5. Društvena opravdanost istraživanja	9
1.6. Vremensko i prostorno određenje istraživanja	9
2. TEORIJSKA RAZMATRANJA O GOVORU MRŽNJE	10
2.1. Pojam „govor mržnje“	10
2.2. Definisanje govora mržnje	11
2.3. Karakteristike govora mržnje	12
2.4. Tipovi govora mržnje	15
3. PRAVNI OKVIR ZA SUZBIJANJE GOVORA MRŽNJE	16
3.1. Međunarodni propisi o slobodi izražavanja i zabrani govora mržnje	16
3.1.1. Akti Ujedinjenih naroda	16
3.1.2. Akti Vijeća Evrope	19
3.1.3. Akti Evropske unije	24
3.2. Zabrana govora mržnje kroz propise Bosne i Hercegovine	26
3.2.1. Govor mržnje vs krivično zakonodavstvo	26
3.2.2. Govor mržnje vs zabrana diskriminacije i ravnopravnost spolova	34
3.2.3. Govor mržnje vs Izborni zakon BiH	35
3.2.4. Govor mržnje vs Zakon o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica	37
3.2.5. Kodeksi kojima se reguliše govor mržnje u medijima	37

4. MEHANIZMI ZAŠTITE OD GOVORA MRŽNJE U BOSNI I HERCEGOVINI	39
4.1. Uloga Institucije ombudsmena za ljudska prava	39
4.2. Uloga Ministarstva za ljudska prava	42
4.3. Uloga Centralne izborne komisije.....	43
4.4. Uloga Regulatorne agencije za komunikacije	44
4.5. Uloga Vijeća za štampu	45
4.6. Sudska zaštita	47
5. AKTERI GOVORA MRŽNJE U JAVNOM PROSTORU BIH	50
5.1. Govor mržnje u političkim istupima	51
5.2. Govor mržnje u medijima	56
5.3. Govor mržnje na internetu	59
5.4. ISTRAŽIVAČKI DIO RADA - Anketno istraživanje	64
ZAKLJUČAK	79
LITERATURA	83

UVOD

Sloboda izražavanja predstavlja jedno od najvažnijih demokratskih prava, zaštićeno Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima, Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima, te Evropskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda kojom se definiše ovo pravo ali i okolnosti pod kojim može biti ograničeno, tako da sloboda izražavanja nije apsolutna, neograničena i bezuslovna, a jedan od opravdanih razloga za njeno ograničavanje je sprečavanje govora mržnje i društvene stigmatizacije pojedinih lica ili grupa.

Ne postoji opšteprihvaćena definicija govora mržnje. Uglavnom se ovaj fenomen definiše kao izjava koja promovise ili podstiče mržnju, diskriminaciju i nasilje protiv određenih društvenih grupa i njihovih pripadnika. Govorom mržnje se podstiče i podržava rasna mržnja, ksenofobija, homofobija, antisemitizam, saksizam i drugi oblici mržnje. U većini definicija govor mržnje se povezuje sa pojmom diskriminacija, pa se može reći da govor mržnje predstavlja sredstvo za omalovažavanje ili diskreditaciju pojedinca i grupe po osnovu nekih karakteristika, odnosno sredstvo kojim se podržava i podstiče međugrupna mržnja i netolerancija, te poziva na nasilje protiv pojedinaca ili grupa.

Prije više od pola vijeka međunarodnim dokumentima istaknuta je potreba ukidanja svakog oblika diskriminacije, što je propraćeno i u evropskom pravnom okviru. Iz ove borbe protiv diskriminacije proizašla je i aktivna borba protiv govora mržnje kao sredstva za ispoljavanje stavova utemeljenih na netoleranciji. Bosna i Hercegovina je, krajem dvadesetog i početkom dvadesetprvog vijeka, spoznala potrebu za usvajanjem propisa za brobu protiv govora mržnje, pa tako zabranu govora mržnje pronalazimo u odredbama Ustava, međunarodnim ugovorima o ljudskim pravima koji se primjenjuju u BiH, krivičnom zakonodavstvu, zakonu kojim se zabranjuje diskriminacija, te medijskom i izbornom zakonodavstvu.

Bosna i Hercegovina je pogodan prostor za postojanje i opstajanje govora mržnje prema različitim društvenim grupama. Na osnovu istorijskog iskustva i društvenog konteksta u Bosni i Hercegovini se najviše pažnje pridaje etno-nacionalnoj osnovi kao povodu za govor mržnje, baš kao što se u američkom društvu istorijskim oblikom govora mržnje smatra rasistički govor. To ne znači da u Bosni i Hercegovini ne egzistiraju i drugi oblici govora mržnje, usmjereni ka

drugim kategorijama, ženama, LGBT populaciji, migrantskoj populaciji i sl. Međutim, upravo etno-nacionalni mrzilački govor u najvećoj mjeri doprinosi nestabilnosti i predstavlja bezbjednosnu prijetnju za Bosnu i Hercegovinu.

Najveću odgovornost u društvu za suzbijanje govora mržnje imaju nosioci političkih funkcija. Opšta percepcija njihove retorike predstavlja program budućeg djelovanja. Međutim, za političke stranke i kandidate izbori predstavljaju prilike i izazove, a predizborne kampanje pozornice na kojima nerijetko govor mržnje koriste kao sredstvo homogenizacije glasačkog tijela. Takav govor promovise netoleranciju, izaziva mržnju i podstiče nasilje, te predstavlja rizik i opasnost od ugrožavanja temeljnih načela ustavnog poretka.

Javnost ima pravo na informisanje, naročito u pogledu informacija od javnog značaja, pa je u demokratskom društvu uloga medija neprocjenjiva. Mediji, printani, radio, televizijski i elektronski, omogućavaju transparentnost kao jedno od najboljih sredstava u prevenciji korupcije i drugih zloupotreba. Međutim, mediji su zloupotrijebljeni i odgovorni ako se, pod krinkom slobode izražavanja, prava na informisanje ili transparentnosti, u medijima objavljuju mrzilačke izjave ili podsticanja na govor mržnje. U današnje vrijeme skoro svi medijski sadržaji postanu dostupni na internetu, nakon čega učešće u javnom prostoru uzimaju i sami građani, uglavnom anonimnim ispisivanjem komentara na društvenim mrežama i forumima. Prema internetskoj aplikaciji *Hatebase*, tzv. bazi mržnje koja prikuplja slučajeve govora mržnje putem interneta, većina slučajeva govora mržnje veže se za nacionalnost i etnicitet, a u porastu je i govor mržnje po osnovu religije i klase.¹ Ove pojave nije pošteđeno ni bosanskohercegovačko društvo, kompleksno i opterećeno teritorijalnim, administrativnim, nacionalnim, religijskim i drugim podjelama, u kojem mrzilačka retorika političkih predstavnika, uglavnom pod velom zaštite nacionalnih interesa, biva izvorno dostupna putem medija, naročito u neograničenom internet prostoru u kojem govor mržnje anonimnih komentatora dostiže nivo ekspanzije.

Ovaj magistarski rad donosi pogled na govor mržnje kao bezbjednosnu prijetnju za Bosnu i Hercegovinu, kroz analizu teorijskog pojmovnog razmatranja, analizu zakonske regulative i mehanizama zaštite, te analizu pojavnog oblika govora mržnje u javnom prostoru, naročito u političkim istupima i medijskim objavama, uključujući i internet kao prostor za informacije ali i

¹ Internetska stranica *Hatebase*: <https://hatebase.org/> (datum pristupa 19.09.2021.)

interpersonalnu komunikaciju i razmjenu podataka u kojoj govor mržnje koriste najčešće anonimni članovi društva. S ciljem pronalaska odgovora na pitanje gdje prestaje sloboda izražavanja i počinje govor mržnje (?) koji zahtijeva zabranu i sankcionisanje, analizirane su odluke nadležnih institucija, a radi spoznaje društvenog nivoa svijesti o štetnost mrzilačkog narativa sprovedeno je anketno istraživanje.

Ključne riječi: javni prostor, sloboda izražavanja, govor mržnje, diskriminacija, politički istupi, mediji, mehanizmi zaštite.

1. METODOLOŠKI OKVIR RADA

1.1. Problem i predmet istraživanja

Javni prostor Bosne i Hercegovine obiluje govorom mržnje. Svakodnevno smo svjedoci javnog iznošenja mrzilačke retorike koja u stanju eskalacije može odvesti društvo u krug nasilja i zločina iz mržnje. Naročito opasan je mrzilački narativ nosilaca političkih funkcija koji putem medija, izvorno, bez cenzure i kritike, dospije u neograničen onlajn prostor i postane podržavan od strane pripadnika pojedinih društvenih grupa.

Predmet istraživanja: Govor mržnje kao bezbjednosna prijetnja – Studija slučaja BiH.

Istraživačko pitanje: Da li je govor mržnje bezbjednosna prijetnja u BiH?

Problemsko pitanje: Kako odgovoriti na govor mržnje u BiH?

1.2. Ciljevi istraživanja

Naučni cilj:

Cilj istraživanja je pokazati nizak nivo društvene svijesti o štetnosti mrzilačkog narativa, te širok spektar aktera govora mržnje, od političara koji govor mržnje koriste kao sredstvo homogenizacije glasačkog tijela, preko medija i internet portala koji svojim neprofesionalnim izvještavanjem ili objavljivanjem neprovjerenih informacija šire i podržavaju govor mržnje, do samih građana koji, najčešće kao anonimni komentatori, na javne sadržaje reaguju govorom mržnje. Planirani doprinos je ukazati na nedostajanje sveobuhvatnih zakonskih rješenja, neefikasnost i praktične probleme u postupku sankcionisanja po odredbama važećih pozitivnih propisa, te nedostatak posebnog zakona o govoru mržnje sa sveobuhvatnim odredbama na nivou države Bosne i Hercegovine čijom primjenom bi se uticalo na odvrćanje pojedinca ili grupe od širenja govora mržnje, bez težnje ka cenzuri i ugrožavanju slobode izražavanja.

Društveni cilj:

Društveni cilj predstavlja podsticanje kompletnog društva na promociju zabrane govora mržnje i potrebu rješavanja svakog konflikta civilizovanim dijalogom, uz poštivanje svih različitosti pojedinaca i grupa, a sve zarad sprečavanja eskalacije netrpeljivosti i nasilja, te povećanja stepena bezbjednosti u Bosni i Hercegovini.

1.3. Hipoteze istraživanja

Glavna hipoteza:

- Govor mržnje u javnom prostoru Bosne i Hercegovine doprinosi nestabilnosti Bosne i Hercegovine i predstavlja bezbjednosnu prijetnju.

Pomoćne hipoteze:

- Govor mržnje postaje instrument zastrašivanja i manipulacije strahom, pa kao takav predstavlja prijetnju bezbjednosti bosanskohercegovačkog društva.
- Govor mržnje u javnom prostoru Bosne i Hercegovine koriste političari kao sredstvo homogenizacije glasačkog tijela čime se zapostavlja kompromisni dijalog neophodan za stabilnost i unutrašnju bezbjednost Bosne i Hercegovine.
- Govor mržnje u javnom prostoru Bosne i Hercegovine znatno je prisutan u medijima, naročito u onlajn medijima, čime se promovise i podstiče mržnja, te otvara dodatni prostor koji govorom mržnje ispunjavaju i sami građani.
- Govor mržnje u javnom prostoru Bosne i Hercegovine podstiče nasilje i zločine iz mržnje, te služi kao alat drugih bezbjednosnih prijetnji, poput terorizma, organizovanog kriminala, korupcije.
- U Bosni i Hercegovini ne postoji usaglašena i svrsishodna zakonska procedura sankcionisanja govora mržnje, niti državna strategija za borbu protiv govora mržnje.

1.4. Način istraživanja

U toku istraživanja korištene su sljedeće metode:

Osnovne metode: analiza i sinteza.

Opštenaučne metode: statistička metoda i komparativna metoda.

Metode prikupljanja podataka: analiza sadržaja (literature, pravnih dokumenata, odluka, medijskih sadržaja) i anketa.

1.5. Društvena opravdanost istraživanja

Društvena opravdanost istraživanja proizilazi iz činjenice da je postratno društvo Bosne i Hercegovine ranjivo i podložno fenomenu govora mržnje naspram kompromisnog dijaloga koji je neophodan za suživot i napredak.

1.6. Vremensko i prostorno određenje istraživanja

Vremensko određenje istraživanja nije moguće precizno odrediti s obzirom da različitost korištenih metoda donosi različit vremenski okvir. Kod analiza sadržaja i odluka sudskih i drugih organa nije se pristupalo sa aspekta vremenskog ograničenja, dok je anketno istraživanje sprovedeno u dvomjesečnom periodu.

Prostorno određenje podrazumijeva teritoriju države Bosne i Hercegovine, kako u pogledu analiza zakonskih propisa i odluka po istim, tako i u pogledu anketnog istraživanja, uključujući osvrt na rješenja međunarodnog nivoa. Anketno istraživanje sprovedeno je na teritoriji Sarajeva i Istočnog Sarajeva, gradova koje razdvaja i spaja nevidljiva administrativna linija, a u koje mahom doseljavaju ljudi iz svih dijelova Bosne i Hercegovine u potrazi za poslom i egzistencijom.

2. TEORIJSKA RAZMATRANJA O GOVORU MRŽNJE

2.1. Pojam „govor mržnje“

Termin „govor mržnje“ (*hate speech*) prvi put se pojavio krajem osamdesetih godina prošlog vijeka među američkim pravnicima koji su željeli da objasne specifičnu vrstu ekstremnog rasističkog govora.² Posredstvom medija ovaj termin je brzo proširen među opštom populacijom, a sam pojam je preveden i opšteprihvaćen u cijelom svijetu. Međutim, vremenom se izgubilo njegovo originalno značenje pa je slobodna interpretacija ovog pojma izazvala nerazumijevanje u pogledu određenosti sadržaja koji treba biti sankcionisan, otvorivši mogućnosti za manipulacije i zloupotrebe.

S ciljem razumijevanja fenomena govora mržnje neophodno je prvenstveno osvrnuti se na pojam mržnje kao osjećaj jake antipatije, koju iz ugla psihoanalize Sigmund Frojd definiše kao „stanje ega koje želi da uništi izvor svoje nesreće, a uzroci mržnje stoga najčešće mogu biti strah, bijes ili osjećaj povrijeđenosti“.³ Istorija pokazuje da su mržnja i netrpeljivost prema „drugacijem“ postojali od davnina. Primjere nalazimo još u antičkoj Grčkoj gdje su svi oni koji nisu pripadali grčkom etosu smatrani „varvarima“. Ovim terminom određivani su svi oni koji su bili „stranci“, a sama ta odrednica nosila je sa sobom niz stereotipa i predrasuda, što je za posljedicu imalo ograničavanje ljudskih i građanskih prava onima koji su smatrani inferiornim, odnosno onima koji nisu bili slobodni građani ili nisu pripadali tim civilizacijama. Netrpeljivost prema „strancima“ je opstajala u vremenu, pa tako u devetnaestom vijeku imamo pojavu rasizma kao ideologije po kojoj je priroda odredila podjelu na više ili manje vrijedne i izazvala pripadnike evropskih naroda da u sebi vide predstavnike superiorne rase. Dalje kroz istoriju nailazimo na teorije o arijskoj rasnoj superiornosti zbog koje u prvoj polovini dvadesetog vijeka mržnja ispisuje istorijska nedjela nacističke Njemačke.

² Brown, A. (2017). „What is hate speech? Part 1: The Myth of Hate”, str. 7, Law and Philosophy, online verzija: https://ueaeprints.uea.ac.uk/63210/1/Published_manuscript.pdf (datum pristupa 19.09.2021.)

³ Freud, S. (1915), *The Unconscious*, S.E. XIV, 1957, str. 138

2.2. Definisiranje govora mržnje

Iako ne postoji jedinstvena definicija, na osnovu analiza iz literature i međunarodnih dokumenata, govor mržnje se može definisati kao izjava kojom se namjerava poniziti ili zlostavljati neko drugi, ili koristiti okrutan ili ponižavajući govor, geste, ponašanje, pisanje ili performanse na osnovu stvarnog ili navodnog članstva u društvenoj grupi, na osnovu zaštićenih svojstava kao što su rasa, religija, etničko porijeklo, nacionalno porijeklo, spol, invaliditet, seksualna orijentacija, rodna orijentacija, ali i drugi zabranjeni osnovi diskriminacije koji se propisuju međunarodnim dokumentima za zaštitu ljudskih prava, a koji se najčešće nalaze na otvorenoj listi.⁴ Govor mržnje može se predstaviti i kao govor koji ljude omalovažava jer su članovi određene grupe, pa tako podstiče predrasude, netoleranciju, diskriminaciju, neprijateljstvo i nasilne napade.⁵ Poruka mržnje ima negativne posljedice po konkretnu osobu ili grupu osoba. Te posljedice mogu biti nanošenje psihičkih i fizičkih bolova, upućivanje prijetnji, pozivanje na diskriminaciju, stvaranje osjećaja da je takvo ponašanje opravdano, poželjno i da će biti tolerisano.

Definicije govora mržnje su različite po svojoj sadržanosti ali sve one sadrže dva bitna elementa kao dvije odrednice govora mržnje koje moraju biti kumulativno ispunjene da bi se određeni govor mogao i pravno okarakterisati kao govor mržnje. Prvo, mora se raditi o izražavanju mrzilačkih i uvredljivih sadržaja tj. sadržaja kojima se ispoljava, zagovara ili podstiče mržnja, diskriminacija ili nasilje, odnosno sadržaja kojima se omalovažava, ponižava, obezvređuje ili dehumanizuje. Drugo, takav mrzilački govor mora biti usmjeren protiv određenih ciljanih društvenih skupina i njihovih pripadnika koji se mogu identifikovati po određenim zajedničkim objektivnim obilježjima kao što su rasa, boja kože, nacionalno ili etničko porijeklo, vjera, spol, seksualna orijentacija i slično.⁶

⁴ Ferhatović, A. – Trlin, D. (2019), “*Krivičnopravni aspekt govora mržnje kao zloupotreba prava na slobodu izražavanja*”, str. 139-140, Pregled, časopis za društvena pitanja, god. LX, br. 2, UNSA Sarajevo.

⁵ Ivanović, A. (2018). “*Hate speech on internet through illegality to punishment*”, str. 408, Yearbook, no.1. – Human right protection “From unlawfulness to legality”, Novi Sad: Provincial Protector of Citizens – Ombudsman and Institute of Criminological and Sociological Research Belgrade.

⁶ Alaburić, V. (2003), *Ograničavanje govora mržnje u demokratskom društvu - teorijski, zakonodavni i praktični aspekti*, str. 4, Hrvatska pravna revija.

2.3. Karakteristike govora mržnje

Iako pojam „govor mržnje“ i engleski ekvivalent *hate speech* naglasak stavljaju na „govor“ koji podrazumijeva verbalno izražavanje, pojam govora u ovom kontekstu obuhvata i verbalne i neverbalne načine izražavanja.⁷ U suštini govor mržnje podrazumijeva svako izražavanje, kako verbalno i pisano tako i iskazano putem medija, crtežom, slikom, audio ili video snimkom, koje je motivisano mržnjom i namjerom podsticanja širenja mržnje i neprijateljstva prema određenom licu ili grupi samo na osnovu nekog ličnog svojstva ili grupne pripadnosti. U ovom slučaju govor ne podrazumijeva samo verbalnu komunikaciju već i svaku pisanu ili slikovnu komunikaciju, uključujući štampani i digitalni oblik, te audio i video poruke. Dakle, govor mržnje može se ispoljiti na razne načine, narativom, tekstom, slikom, crtežom, zvukom.

Mjesta ispoljavanja govora mržnje su raznovrsna, poput javnih skupova, sportskih događaja i drugih manifestacija, političkih nastupa, putem radijskih i televizijskih programa, u novinama, časopisima, knjigama, putem promotivnih i reklamnih materijala, plakata, letaka, pamfleta, brošura, a u poslednjih dvadeset godina i u internet prostoru.

Govor mržnje mogu pratiti psovke i uvrede ali one same po sebi ne moraju predstavljati mržnju. Između govora mržnje i ličnih uvreda postoji razlika i svaka uvreda nije govor mržnje. Izreći za nekog pogrdan epitet ili ga nazvati pogrđnim imenom može imati za cilj samo prikazivanje te osobe manje vrijednom na osnovu neke lične osobine ili karakteristike (npr. reći za nekog da je glup, idiot, ružan...). Izricanjem pogrđnog imena vezanog za samu suštinu osobe ili grupe predstavlja govor mržnje kojim se želi proglasiti bezvrijednim biće i njegovo postojanje (npr. nazvati čovjeka crne rase crnčugom, nazvati Roma Ciganom...). Dakle, ako se radi o uvredama ili psovka upućenim konkretnoj osobi usljed ličnog animoziteta, čemu je prethodila svađa, neslaganje, učinjena nepravda i sl., takve uvrede ili psovke nisu govor mržnje. Ali, ako se radi o uvredama i psovka koje su posljedica stereotipa i predrasuda prema pojedincu na osnovu njegove stvarne ili pretpostavljene pripadnosti određenoj grupi i imaju za cilj da diskredituju drugog zbog iracionalne mržnje prema njegovoj grupi, onda su te uvrede i psovke govor mržnje.

⁷ Muniivrana Vajda, M., Šurina Marton, A. (2016), *Gdje prestaju granice slobode izražavanja, a počinje govor mržnje?, analiza hrvatskog zakonodavstva i prakse u svjetlu europskih pravnih standarda*, str. 438, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, Zagreb.

Zakonodavstvo se fokusira na govor mržnje koji podrazumijeva akciju usmjerenu protiv nekog lica ili grupe. Karakteriše ga izazivanje reakcije, provociranje agresivnosti, pozivanje na vršenje krivičnih djela. Iz zakonske perspektive govor mržnje može biti i akt kojim se osuđuje ili podstiče osuda ili progon žrtve.

S obzirom na efekte koje govor mržnje može da ima, kako kod govornika tako i kod žrtve, često se pojam govora mržnje povezuje sa pojmom ekstremizam, te pojmovima radikalizam, terorizam, fundamentalizam, fanatizam i popularizam. Po definiciji „ekstremizam je kompleksna društvena pojava, zasnovana na prenatlaženim biološkim potrebama samozaštite i ksenofobičnoj varijanti identitetskog mehanizma, koje služe formiranju i opravdanju teško dozvoljivih stavova i agresivnog ponašanja, kojima se, kao neprijateljska, ugrožava neka rasna, vjerska, etnička ili druga grupa“.⁸ Ekstremizam, kao ideologiju koja je društveno neprihvatljiva iz pragmatičnih ili moralnih razloga, karakteriše formalno zaštitnički stav prema vlastitoj grupi, koji podrazumijeva pretjeranost u pronalaženju neprijatelja, te pravo na netrpeljivost, mržnju i agresivnost prema pravom ili pretpostavljenom neprijatelju, u ime očuvanja identiteta, vrijednosti i perspektive svoje grupe. Ekstremizam usmjerava na nepopustljivost u stavovima, isključuje svako drugo mišljenje i argumente, u suprotnosti je sa demokratskim vrijednostima koje se zasnivaju na toleranciji, kompromisu i dijalogu. Tako je govor mržnje u bliskoj vezi sa ekstremizmom jer najčešće služi za iskazivanje ekstremnih stavova u javnosti. Sljedbenici ekstremizma uglavnom sebe ne nazivaju ekstremistima već radikalima, pa je radikalizam postao svojevrsni eufemizam za ekstremizam. Radikalizam kao pojam se razlikuje od ekstremizma jer može biti društveno prihvatljiv. Podrazumijeva težnju za promjenom iz korijena i može predstavljati opasnost za uspostavljeni društveni poredak i odnose u društvu. Ipak treba razlikovati pozitivan radikalizam, poput borbe za prava određene populacije, od radikalizma koji vodi u negativne pojave u društvu kao što je terorizam. Terorizam podrazumijeva smišljenu upotrebu nasilja i prijetnje radi izazivanja straha, s namjerom prisiljavanja i zastrašivanja vlasti i društva, kako bi se postigli politički, vjerski ili ideološki ciljevi. Terorizam se uglavnom definiše kao oblik političkog nasilja koji je nepoželjan u društvu, a od ekstremizma ga, pored brojnih sličnosti, razlikuje to što teroristi šokiraju javnost svojim nasilnim akcijama, dok ekstremisti šokiraju javnost „govorom mržnje i

⁸ Simeunović, D., (2009), citirano prema Đorić, M. (2014). *Ekstremna desnica*, str. 24-25., Udruženje Nauka i društvo, Beograd.

simbolima koji taj govor podupiru“.⁹ Pojam fundamentalizam može se odnositi na vjerski, politički ili ekonomski fundamentalizam. Najčešće podrazumijeva vjerski fundamentalizam, kao „verovanje u originalne i najosnovnije principe neke vere, često udruženo sa žestokom privrženosti i koje se ponekad reflektuje u fanatičnom žaru“¹⁰. Fanatizam se takođe izvorno vezuje za religiju, mada može biti i pretjerana privrženost nekoj ideologiji ili filozofskom učenju, koja se najčešće ispoljava kroz netrpeljivost ili nasilje prema drugačijim shvatanjima i idejama.¹¹ U vezu sa ekstremizmom dovodi se i populizam. U nauci nije potpuno jasno definisan, a za razliku od ekstremizma čvrsto je vezan za politiku. Vezan je za promovisanje političke ideologije koja se predstavlja kao narodna i zastupa interese širokih narodnih masa, a često se smatra demagogijom i u direktnoj je vezi sa autoritarizmom.¹²

Govor mržnje često upravo srećemo u javnom govoru osoba koje imaju ekstremne stavove prema religiji, politici i društvu, podveden pod populističku retoriku. Najčešće se radi o govoru mržnje koji ne sadrži elemente krivičnog djela i kao takav nije kažnjiv, ali ima uticaj na javnost budući da ga donose osobe koje su na javnoj funkciji ili su predstavnici političkih partija. Naročitu opasnost predstavlja govor mržnje fundamentalista, fanatika i terorista, koji govorom mržnje šire svoj stav i ubjeđenja. Zbog različitog konteksta i različitih oblika govora mržnje neophodno je pronaći granicu između govora mržnje i dozvoljenog govora u demokratskom društvu, uspostaviti balans između ograničenja i prava na slobodu izražavanja, bez odvođenja u cenzuru svojstvenu autokratskim režimima.

⁹ Đorić, M. (2014). *Ekstremna desnica*, str. 41., Udruženje Nauka i društvo, Beograd.

¹⁰ Hejvud, E. (2005), *Političke ideologije*, prema Đorić, M. (2014). *Ekstremna desnica*, str. 49., Udruženje Nauka i društvo, Beograd.

¹¹ Politička enciklopedija (1975), str. 265, Savremena administracija, Beograd.

¹² Hejvud, E. (2005), *Političke ideologije*, prema Đorić, M. (2014). *Ekstremna desnica*, str. 52., Udruženje Nauka i društvo, Beograd.

2.4. Tipovi govora mržnje

U odnosu na oblik ponašanja govor mržnje može biti: huškanje na nasilje, širenje stereotipa i predrasuda, dehumanizacija žrtve, povezivanje određene grupe s kriminalom, širenje lažnih vijesti, panike i uzbunjivanja javnosti, upućivanje direktne ili indirektne prijetnje i upotreba uvredljivih izraza za određenu grupu.¹³

Drugi važan kriterijum za tipologiju govora mržnje jeste snaga i oštrina tog govora. Tako se govor mržnje može podijeliti na oštar govor mržnje i relativno blag govor mržnje, odnosno ekstreman i onaj koji se ne mora smatrati ekstremnim.

Dalje se govor mržnje može podijeliti na nasilan i nenasilan, prema stepenu agresivnosti i potencijalnog nasilja koji može da izazove.

Govor mržnje može se podijeliti i po osnovu zakonitosti, i to na onaj koji je zakonom zabranjen i predstavlja krivično djelo, na onaj koji ne predstavlja krivično djelo ali je sankcionisan nekim drugim normama, te na onaj govor mržnje za koji zakon ne propisuje sankcije.

Poruka govora mržnje uvijek je usmjerena na neko lično svojstvo ugroženog pojedinca ili specifična svojstva ugrožene grupe, pa tako govor mržnje možemo razvrstati i po osnovu zaštićenih osobina pojedinaca ili grupa koje su žrtve govora mržnje. Iz definicije Komiteta ministara Savjeta Evrope i drugih međunarodnih konvencija, te nacionalnih pravnih akata koji se bave govorom mržnje, mogu se izdvojiti lična svojstva osoba koje su najčešće predmet govora mržnje, i to: rasa, spol, državljanstvo, etnicitet, jezik, vjeroispovjest, seksualna orijentacija, politička pripadnost, društveno porijeklo, zdravstveno stanje.

¹³ Ivanović, R.A., Ranđelović, D., Totić, M. (2019), *Govor mržnje u elektronskim medijima i na društvenim mrežama*, str. 22. i 23., Novi Pazar.

3. PRAVNI OKVIR ZA SUZBIJANJE GOVORA MRŽNJE

3.1. Međunarodni propisi o slobodi izražavanja i zabrani govora mržnje

Povelja Ujedinjenih naroda (1945), kao najstariji dokument, obavezuje sve države članice na poštivanje ljudskih prava i temeljnih sloboda svih ljudi, bez obzira na rasu, spol, jezik ili vjeru. Opšta deklaracija o ljudskim pravima (1948) osigurava slobodu izražavanja, a Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima obavezuje nacionalno krivično zakonodavstvo da zabrani zloupotrebu ovog prava. Takođe, Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (1950) propisuje da svako ima pravo na slobodu izražavanja, ali i da to pravo ima svoje granice.

Sloboda izražavanja jeste zagantovano pravo, ali to pravo nije apsolutno, što proizilazi iz znatnog broja međunarodnih dokumenata koji, iako ne propisuju opšteprihvaćenu definiciju govora mržnje, upravo govor mržnje tretiraju kao osnov za ograničenje prava na slobodu izražavanja tj. određuju potrebu i obavezu sprečavanja i sankcionisanja govora mržnje na uštrb slobode izražavanja.

Bosna i Hercegovina je država članica Ujedinjenih naroda i Vijeća Evrope, te je na putu ulaska u Evropsku uniju, a međunarodni akti koji se direktno i indirektno odnose na slobodu izražavanja i zabranu govora mržnje u Bosni i Hercegovini mogu se podijeliti na akte Ujedinjenih naroda, akte Vijeća Evrope i akte Evropske unije.

3.1.1. Akti Ujedinjenih naroda:

- Opšta deklaracija o ljudskim pravima (1948);
- Međunarodna konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije (1966);
- Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966), uključujući Fakultativni protokol uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1976) i Drugi fakultativni protokol uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1989);
- Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije nad ženama (1979);
- Rezolucija UN-ovog Vijeća za ljudska prava o promovisanju, zaštiti i ostvarivanju ljudskih prava na internetu (2012).

Prema članu 19. Opšte deklaracije o ljudskim pravima „svako ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja, a to pravo obuhvata slobodu zadržavanja mišljenja bez vanjskih pritisaka te slobodu traženja, primanja i širenja informacija i ideja putem bilo kojeg sredstva javnog informisanja i bez obzira na granice“. ¹⁴

Članom 4. Međunarodne konvencije o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije propisano je da se države članice naročito obavezuju: „da proglase krivičnim djelom kažnjivim zakonom svako širenje ideja utemeljenih na superiornosti ili mržnji, podsticanje na rasnu diskriminaciju, kao i sva djela nasilja ili podsticanja na takva nasilja usmjerena protiv bilo koje rase ili grupe ljudi druge boje ili drugog etničkog porijekla, kao i pružanje pomoći rasističkim aktivnostima, uključujući i njihovo finansiranje; da proglase nezakonitim i da zabrane organizacije, kao i organizovane propagandne aktivnosti i sve druge aktivnosti propagande koje promovišu i podstiču rasnu diskriminaciju, i da učešće u takvim organizacijama ili u njihovim aktivnostima prepoznaju kao krivično djelo kažnjivo zakonom“. ¹⁵ Članom 5. propisano je pravo na jednak pristup pred sudovima, te pravo na bezbjednost i zaštitu države od nasilja, dok se u članu 7. nalaže preduzimanje bitnih i efikasnih mjera za borbu protiv predrasuda koje vode rasnoj diskriminaciji radi potpomaganja, razumijevanja, tolerancije i prijateljstva među narodima, rasnim ili etničkim grupama.

U članu 19. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima definisano je sljedeće: „Svako ima pravo držati svoja uvjerenja bez miješanja sa strane (...) pravo na slobodu izražavanja. To pravo obuhvata slobodu traženja, primanja i širenja informacija i ideja svake vrste, usmeno, pismeno, štampom ili umjetničkim oblikom, ili kojim drugim sredstvom prema vlastitom izboru bez obzira na granice.“ Dalje se navodi da „ovo pravo nosi sa sobom posebne dužnosti i odgovornosti“ i da se „može podvrgnuti određenim ograničenjima, ali samo takvima koja su predviđena zakonom i koja su prijeko potrebna radi poštivanja: a) prava i ugleda drugih, b) zaštite državne sigurnosti, javnog reda (ordre public), zdravlja ili morala.“ ¹⁶ Nadalje, u članu 20. zahtijeva se zakonsko zabranjivanje svakog pozivanja na nacionalnu, rasnu i vjersku mržnju

¹⁴ Opšta deklaracija o ljudskim pravim. Izvor: Internetska stranica Institucija ombudsmena u BiH https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obudsmen_doc2013041003050667cro.pdf (datum pristupa 07.10.2021.)

¹⁵ Međunarodna konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije. Izvor: Internetska stranica Vijeća Evrope <https://www.coe.int/en/web/compass/148> (datum pristupa 07.10.2021.)

¹⁶ Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima. Izvor: Internetska stranica Institucija ombudsmena u BiH https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obudsmen_doc2013031901595385cro.pdf (Pristup 08.10.2021.)

koje predstavlja podsticanje na diskriminaciju, neprijateljstvo ili nasilje. Fakultativni protokol uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima Pakta, propisuje ovlaštenja Komiteta za ljudska prava koji je nadležan da prima i razmatra predstavke pojedinaca koji tvrde da su žrtve kršenja nekog prava navedenog u Paktu, pa samim tim i prava na slobodu izražavanja.

Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije nad ženama, pozivajući se na Povelju Ujedinjenih naroda, Opštu deklaraciju o ljudskim pravima i druge međunarodne pravne dokumente, nalaže svim zemljama članicama da u ustavnim odredbama propišu i kroz druge nacionalne zakone osiguraju sprovođenje ravnopravnosti žena i muškaraca, te zabrane diskriminaciju žena. U velikom broju međunarodnih dokumenata istaknuta je neophodnost sprečavanja i sankcionisanja govora mržnje usmjerenog prema pojedincu ili pripadniku po osnovu spola, iz čega proizilazi i zabrana seksizma utemeljenog na ideji da su neke osobe, najčešće žene, inferiorne zbog svog spola.¹⁷

Rezolucija UN-ovog Vijeća za ljudska prava o promovisanju, zaštiti i ostvarivanju ljudskih prava na internetu utvrđuje da ista prava koja ljudi imaju *offline* moraju biti zaštićena *online*, posebno sloboda izražavanja koja je primjenjiva bez obzira na granice i putem bilo kojeg izabranog medija u skladu sa članom 19. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima i Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima.¹⁸ Jednakost u pravima internet korisnika u odnosu na prava ljudi u *offline* prostoru implicira izjednačenu odgovornost u pogledu kršenja prava.

Radi praćenja i sprovođenja konvencija i odluka UN je uspostavio komitete poput Komiteta za ukidanje rasne diskriminacije (CERD), Komiteta za ljudska prava (CCPR), Komiteta za ukidanje diskriminacije nad ženama (CEDAW) i dr., koji analiziraju periodične izvještaje država članica UN-a, obavezno razmatrajući da li je osiguran jednak tretman osoba u uživanju prava utvrđenih određenom konvencijom, te daju zaključna razmatranja i preporuke.

¹⁷ Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije nad ženama. Izvor Internetska stranica Agencije za ravnopravnost spolova BiH
<https://arsbih.gov.ba/project/un-konvencija-o-eliminaciji-svih-oblika-diskriminacije-nad-zenama/>
(datum pristupa 10.10.2021.)

¹⁸ Rezolucija UN-ovog Vijeća za ljudska prava o promovisanju, zaštiti i ostvarivanju ljudskih prava na internetu. Izvor Internetska stranica UN Office of the High Commissioner for Human Rights
<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session20/Pages/ResDecStat.aspx>
(datum pristupa 10.10.2021.)

3.1.2. Akti Vijeća Evrope:

- Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (1950), uključujući i Protokol broj 12 (2000);
- Okvirna konvencija o zaštiti nacionalnih manjina (1995);
- Preporuka broj 20 Odbora ministara Vijeća Evrope državama članicama o „govoru mržnje“ (1997);
- Konvencija o visokotehnološkom kriminalu iz 2001., uključujući Dopunski protokol uz Konvenciju o visokotehnološkom kriminalu o inkriminisanju djela rasističke i ksenofobne naravi počinjenih pomoću kompjuterskih sistema (2003);
- Deklaracija o slobodi političke debate u medijima Odbora ministara Vijeća Evrope (2004);
- Preporuka CM/Rec Odbora ministara Vijeća Evrope država članicama o zaštiti i promociji univerzalne prirode, integriteta i otvorenosti interneta (2011).
- Preporuka CM/Rec Odbora ministara Vijeća Evrope država članicama o Smjernicama za poštivanje, zaštitu i ostvarivanje prava djeteta u digitalnom okruženju (2018);
- Preporuka CM/Rec Odbora ministara Vijeća Evrope država članicama o prevenciji i suzbijanju seksizma (2019), uključujući Dodatak uz Preporuku CM/Rec (2019)1;
- ECRI-jeva Opšta preporuka broj 15 o suzbijanju govora mržnje (2015).

Evropskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda zagarantovana je sloboda izražavanja kao osnovno ljudsko pravo, ali su određena i ograničenja ovog prava. Članom 10. Konvencija propisuje: „Svako ima pravo na slobodu izražavanja. Ovo pravo uključuje i slobodu mišljenja i slobodu primanja i prenošenja informacija i ideja, bez miješanja javne vlasti i bez obzira na granice. Ovaj član ne sprečava države da zahtijevaju dozvole za rad od radio, televizijskih i filmskih kompanija.“ Granice koje Konvencija uspostavlja u pogledu slobode izražavanja propisane su drugim stavom ovog člana: „Ostvarivanje ovih sloboda, budući da uključuje obaveze i odgovornosti, može podlijevati takvim formalnostima, uslovima, ograničenjima ili sankcijama predviđenim zakonom, koji su neophodni u demokratskom društvu radi interesa nacionalne sigurnosti, teritorijalnog integriteta ili javne sigurnosti, sprečavanja nereda ili zločina, zaštite zdravlja i morala, ugleda ili prava drugih, sprečavanja širenja

*povjerljivih informacija, ili u interesu očuvanja autoriteta i nepristrasnosti sudstva.*¹⁹ Protokol broj 12 reguliše uživanje svih prava propisanih zakonom, bez diskriminacije po osnovu spola, rase, boje kože, jezika, vjere, političkog ili drugog mšljenja, nacionalnog ili socijalnog porijekla, pripadnosti nacionalnoj manjini, imovinskog ili drugog statusa.²⁰

Vijeće Evrope 1995. godine usvojilo je Okvirnu konvenciju o zaštiti nacionalnih manjina, kojom se štiti ravnopravnost nacionalnih manjina u pogledu međunarodnim aktima zagwarantovanih ljudskih prava i sloboda, te se zabranjuje bilo kakva diskriminacija pripadnika nacionalnih manjinana, što dodatno ukazuje na značaj sprečavanja i sankcionisanja govora mržnje usmjerenog prema pojedincu ili pripadniku grupe kakva je nacionalna manjina.²¹

Preporuka broj 20 Odbora ministara Vijeća Evrope državama članicama o „govoru mržnje“ precizno definiše pojam govora mržnje koji obuhvata: *„sve oblike izražavanja koji šire, podstiču, promovišu ili opravdavaju rasnu mržnju, ksenofobiju, antisemitizam ili druge oblike mržnje utemeljene na netoleranciji, uključujući netoleranciju izraženu agresivnim nacionalizmom i etnocentrizmom, diskriminaciju i mržnju prema manjinama, migrantima i ljudima migrantskog porijekla*“.²² Preporuka ističe da navedeni oblici izražavanja putem medija izazivaju veće i štetnije posljedice, te ukazuje na obavezu nacionalnog zakonodavstva da učini jasnom razliku između odgovornosti autora govora mržnje i odgovornosti medija za objavljivanje. Takođe, u Preporuci se navodi da mediji, čiji zadatak je da prenose informacije i ideje od javnog interesa, mogu dati doprinos u borbi protiv netolerancije promovisanjem kulture razumijevanja i tolerancije među etničkim, kulturnim i vjerskim grupama.

¹⁹ Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Izvor: Internetska stranica Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH http://www.mhrr.gov.ba/ured_zastupnika/dokumenti/default.aspx?id=1474&langTag=bs-BA (datum pristupa 12.10.2021.)

²⁰ Protokol br.12 uz Evropsku konvenciju–opšta zabrana diskriminacije. Izvor: Internetska stranica Ustavnog suda BiH <https://www.ustavisud.ba/bs/clan-1-protokola-broj-12-uz-evropsku-konvenciju-opsta-zabrana-diskriminacije> (datum pristupa 12.10.2021.)

²¹ Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina. <https://rm.coe.int/okvirna-konvencija-za-zastitu-nacionalnih-manjina/168094dfe6> (datum pristupa 12.10.2021.)

²² Preporuka broj 20 Odbora ministara Vijeća Evrope državama članicama o „govoru mržnje“. Izvor: Internetska stranica Vijeća Evrope https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680505d5b (datum pristupa 12.10.2021.)

Konvencija o visokotehnološkom kriminalu iz 2001. usmjerena je na sprečavanje narušavanja povjerljivosti, integriteta i dostupnosti kompjuterskih sistema, mreža i podataka, te na sprečavanje zloupotreba kompjuterskih sistema, mreža i podataka, osiguranjem ovlaštenja dovoljnih za efikasnu borbu protiv krivičnih djela iz ove oblasti, njihovog otkrivanja, istraživanja i gonjenja na nacionalnom i međunarodnom nivou. Dopunski protokol obavezuje države potpisnice da inkriminišu akte rasističke i ksenofobične prirode koja su namjerno i bespravno počinjena putem kompjuterskih sistema. Osnovna svrha Dopunskog protokola je inkriminacija ponašanja koja nisu obuhvaćena Konvencijom o o visokotehnološkom kriminalu, a koja se tiču širenja mržnje, netrpeljivosti i netolerancije prema rasnim, nacionalnim, vjerskim i drugim grupama i zajednicama, korištenjem kompjutera kao sredstva komunikacije i širenja propagande. Konvencijom se zabranjuje širenje poruka mržnje na internetu, pa je tako propisano sljedeće: „*Svaka stranka će usvojiti zakonodavne i druge potrebne mjere kako bi se, u skladu s njenim domaćim pravom, utvrdilo kao krivično djelo, ako je počinjeno namjerno i neovlašteno, sljedeće ponašanje: distribuiranje ili omogućavanje dostupnim javnosti na neki drugi način, rasnog i ksenofobnog materijala, pomoću kompjuterskih sistema*“.²³ Prema Dopunskom protokolu rasni i ksenofobni materijal podrazumijeva pisani materijal, sliku ili kakav drugi prikaz tema koje zagovaraju, promovišu ili podstiču mržnju, diskriminaciju ili nasilje prema pojedincu ili skupini zbog boje kože, nacionalnog ili etničkog porijekla i vjere, te određuje da se kao krivična djela imaju tretirati prijetnje da će se počiniti krivično djelo i javne uvrede kada su ova djela motivisana rasizmom i ksenofobijom, uključujući negiranje, umanjivanje i odobravanje ili opravdavanje genocida i zločina protiv čovječnosti, kao i pomaganje i poticanje na činjenje ovih krivičnih djela.

Deklaracija o slobodi političke debate u medijima Odbora ministara Vijeća Evrope iz 2004. godine ističe da sloboda političke debate ne podrazumijeva slobodu izražavanja rasističkih stavova i stavova koji podstiču na mržnju, ksenofobiju, antisemitizam i sve oblike netolerancije.²⁴

²³ Konvencija o kibernetičkom kriminalu iz 2001. Izvor Internetska stranica Vijeća Evrope <https://rm.coe.int/1680081561> (datum pristupa 15.10.2021.)

²⁴ Deklaracija o slobodi političke debate u medijima. Izvor Internetska stranica BH Novinari <https://bhnovinari.ba/wp-content/uploads/2004/02/deklaracijaveslobodapoldeb.pdf> (datum pristupa 15.10.2021.)

Preporuka CM/Rec Odbora ministara Vijeća Evrope država članicama o zaštiti i promociji univerzalne prirode, integriteta i otvorenosti interneta (2011) određuje da je pravo na slobodu izražavanja, koje uključuje slobodu mišljenja te primanja i davanja informacija i ideja bez uplitanja, bitno za sudjelovanje građana u demokratskim procesima. Ovo pravo se odnosi kako na *online* tako i na *offline* aktivnosti, a posebna pažnja posvećuje se pravu na slobodu izražavanja, informacija i komunikacija na internetu i potrebi da ne postoje ograničenja navedenog prava, osim u mjeri koju dopušta član 10. Evropske konvencije o ljudskim pravima.²⁵

Preporuka CM/Rec Odbora ministara Vijeća Evrope država članicama o Smjernicama za poštivanje, zaštitu i ostvarivanje prava djeteta u digitalnom okruženju (2018) sadrži niz uputa državama članicama koje se odnose na prava djeteta u pogledu korištenja interneta, ali i obavezu zaštite djeteta od svih rizika koje donosi internet prostor. U članu 48. Preporuke nalaže se državama razvijanje i jačanje inicijativa i programa koji se tiču obrazovanja i podizanja razine svijesti, kao i korisničkih alata za djecu, a takvi programi bi trebali obuhvatati znanje o preventivnim mjerama, pravima i odgovornostima u digitalnom svijetu, uključujući učenje djece kako poštovati vlastita i druga prava, ali i kako razumjeti i nositi se štetnim sadržajima kakav je govor mržnje u digitalnom okruženju. Član 51. Preporuke ističe pravo na zaštitu i sigurnost djeteta od svih rizika koji mogu uticati na fizički, emocionalni i psihološki razvoj djeteta, među kojim rizicima se navodi govor mržnje u digitalnom okruženju.²⁶

Preporuka CM/Rec Odbora ministara Vijeća Evrope država članicama o prevenciji i suzbijanju seksizma (2019), pozivajući se na ranije međunarodne dokumente kojim se zabranjuje diskriminacija po osnovu spola, te nalaže ravnopravnost žena i muškaraca, djevojčica i dječaka, donosi niz preporukama vladama država članica kojima se ima spriječiti seksizam i njegovi pojavni oblici u javnoj i privatnoj sferi. Dodatak uz Preporuku CM/Rec (2019)1 donosi

²⁵ Recommendation CM/Rec (2011)8 of the Committee of Ministers to member states on the protection and promotion of the universality, integrity and openness of the Internet, usvojena 21. septembra 2011. godine
Izvor internetska stranica Izvor Internetska stranica Vijeća Evrope
https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805cc2f8
(datum pristupa 15.10.2021.)

²⁶ Recommendation of the Committee of Ministers to member States on Guidelines to respect, protect and fulfil the rights of the child in the digital environment, usvojena 04. jula 2018. godine
Izvor internetska stranica Vijeća Evrope
<https://rm.coe.int/09000016808d881a>
(datum pristupa 15.10.2021.)

smjernice za sprečavanje i suzbijanje seksizma, ali i definiše pojam seksizma kao „svaki čin, gest, vizuelno predstavljanje, napisane ili izgovorene riječi, praksa ili ponašanje, koji su zasnovani na ideji da su lica ili grupa lica inferiorni zbog svog spola, a koji se dešavaju u javnoj ili privatnoj sferi, online ili offline, sa svrhom ili posljedicom da: naruše ljudsko dostojanstvo ili prava lica ili grupe lica; ili dovedu do fizičke, seksualne, psihološke ili socioekonomske štete ili patnje lica ili grupe lica; ili stvore zastrašujuće, neprijateljsko, degradirajuće, ponižavajuće ili uvredljivo okruženje; ili predstavljaju prepreku autonomiji i potpunom ostvarivanju ljudskih prava lica ili grupe; ili održe i podupru rodne stereotipe.“ Dalje se ističe da seksistički govor mržnje može eskalirati ili podstaći otvoreno uvredljiva i prijeteća djela, seksualnu zloupotrebu ili nasilje, silovanje ili potencijalno smrtonosne radnje, a posljedice mogu prouzrokovati gubitak resursa, samopovređivanje ili samoubistvo.²⁷

Preporuka Evropske komisije za borbu protiv rasizma i netolerancije (ECRI), usvojena 21. marta 2016. godine, u pogledu ECRI-jeve Opšte politike broj 15 o borbi protiv govora mržnje usvojene 8. decembra 2015. godine, potvrđuje temeljnu važnost slobode izražavanja ali i važnost sprečavanja i sankcionisanja govora mržnje. Ova Preporuka govor mržnje definiše kao „oblik zagovaranja, promicanja ili podsticanja ocrnjivanja, mržnje ili klevetanja neke osobe ili grupe osoba, kao i bilo kakvo uznemiravanje, vrijeđanje, negativne stereotipe, stigmatizaciju ili prijetnje u odnosu na takvu osobu ili grupu osoba, kao i opravdavanje svih prethodno navedenih oblika izražavanja, na osnovu rase, boje, porijekla, nacionalne ili etničke pripadnosti, dobi invaliditeta, jezika, vjere ili uvjerenja, spola, roda, rodnog identiteta, seksualne orijentacije i druge lične karaktersitike ili statusa“.²⁸ Preporuka prepoznaje kao poseban oblik govora mržnje onaj koji se upotrebljava s namjerom podsticanja drugih na činjenje nasilja, zastrašivanja, netrpeljivosti ili diskriminacije, ukazuje da se neznanje i nedovoljna medijska pismenost mogu iskoristiti za podsticanje govora mržnje, te da političari, vjerski autoriteti, vođe zajednica i druge javne

²⁷ Recommendation CM/Rec(2019)1 of the Committee of Ministers to member States on preventing and combating sexism, usvojena 27. marta 2019. godine
Izvor internetska stranica Vijeća Evrope
<https://rm.coe.int/168093b26a>
(datum pristupa 16.10.2021.)

²⁸ Preporuka ECRI-a u pogledu opšte politike br. 15 o borbi protiv govora mržnje, usvojene 8. decembra 2015. god.
Izvor internetska stranica Vijeća Evrope
<https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-15-on-hate-speech-bosnian-transl/1680a0bb2d>
(datum pristupa 16.10.2021.)

ličnosti imaju posebno važnu odgovornost u tom pogledu zbog sposobnosti da utiču na širu javnost. Vladama država članica se, između ostalog, preporučuje da nastoje utvrditi uslove koji pogoduju govoru mržnje i njegovim pojavnim oblicima, da pruže podršku osobama koje su na meti govora mržnje, podrže samoregulaciju javnih i privatnih institucija, inkriminišu govor mržnje, ali i da uskrate finansijsku pomoć i druge oblike podrške javnih tijela, uključujući i zabranu rada, političkim strankama i drugim organizacijama koje koriste govor mržnje ili nisu sankcionisali svoje članove zbog korištenja govora mržnje.

Na nivou Vijeća Evrope praćenje ljudskih prava u odnosu na konvencije, odluke i preporuke, provode Komesar za ljudska prava Vijeća Evrope, Evropska komisija za borbu protiv rasizma i netolerancije (ECRI), Evropski sud za ljudska prava (ESLJP), Evropski socijalni komitet i Savjetodavni komitet Okvirne konvencije o zaštiti nacionalnih manjina.

ESLJP prilikom odlučivanja o predmetima koji se odnose na govor mržnje i podsticanje na mržnju u kojima se stranke pozivaju na slobodu izražavanja, primjenjuje dva pristupa rješavanju. Prvi pristup se primjenjuje na ekstremne oblike govora mržnje koji negira temeljne vrijednosti EKLJP, a drugi pristup se primjenjuje u predmetima spornog izražavanja koji ima karakter govora mržnje ali nije takvog intenziteta da negira temeljne vrijednosti EKLJP. Pojedine odluke ESLJP biće predmet analize u ovom radu, s ciljem ukazivanja na odgovornost zbog govora mržnje u javnom prostoru.

3.1.3. Akti Evropske unije:

- Okvirna odluka Vijeća EU o suzbijanju određenih oblika i načina izražavanja rasizma i ksenofobije krivičnopravnim sredstvima (2008);
- Preporuka za borbu protiv diskriminacije i govora mržnje u izbornim kampanjama, Evropska mreža organa za ravnopravnost EQUINET (2019).

Prema Okvirnoj odluci Vijeća EU o suzbijanju određenih oblika i načina izražavanja rasizma i ksenofobije krivičnopravnim sredstvima „*rasističko i ksenofobno djelovanje mora predstavljati krivično djelo u svim državama članicama i mora biti kažnjivo djelotvornim, srazmjernim i odvraćajućim kaznama*“.²⁹ Kao krivično djelo kažnjava se javno podsticanje na nasilje i mržnju, javne uvrede, poricanje ili grubo umanjenje zločina genocida, te zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina koji su definisani Statutom Međunarodnog krivičnog suda, kao i širenje ili distribucija materijala koji sadrže izražavanje rasizma i ksenofobije.

Preporuka Evropske mreže organa za ravnopravnost (EQUINET) za borbu protiv diskriminacije i govora mržnje u izbornim kampanjama (2019) nalaže obavezu suzdržavanja od korištenja ili podržavanja govora mržnje političkim partijama, njihovim kandidatima i drugim ljudima koji s njima rade. Ovom Preporukom obavezuju se i medijske kuće da se prilikom praćenja političkih kampanja moraju suzdržavati od korištenja ili podržavanja govora mržnje, a ukoliko izvještavaju o govoru mržnje u političkim kampanjama njihovo izvještavanje mora biti odgovorno, uz potrebna objašnjenja i kritička razmišljanja.³⁰

Bosna i Hercegovina, kao država kojoj je cilj članstvo u Evropskoj uniji, ima obavezu da svoje zakonodavstvo uskladi sa međunarodnim pravnim aktima.

Kad su u pitanju međunarodni akti o slobodi izražavanja i zabrani govora mržnje bitno je spomenuti i to da Rezolucija (1510) o slobodi izražavanja i poštivanja prema vjeroispovijesti iz 2006. godine, kao i Preporuka (1805) iz 2007. godine o bogohuljenju, vjerskim uvredama i govoru mržnje protiv osoba na osnovu njihove vjere, ističu da govor mržnje usmjeren protiv bilo koje vjere ili vjerske skupine nije u skladu sa Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i praksom Evropskog suda za ljudska prava.

²⁹ Okvirna odluka Vijeća EU o suzbijanju određenih oblika i načina izražavanja rasizma i ksenofobije krivičnopravnim sredstvima. Izvor Internetska stranica Ureda za publikacije Evropske unije http://publications.europa.eu/resource/cellar/f015ed06-b071-41e1-84f1-622ad4ec1d70.0006.02/DOC_1 (datum pristupa 16.10.2021.)

³⁰ Preporuka EQUINET (2019) za borbu protiv diskriminacije i govora mržnje u predizbornim kampanjama Izvor Internetska stranica Institucija ombudsmena u BIH https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obudsmen_doc2019031115510367bos.pdf (datum pristupa 16.10.2021.)

3.2. Zabrana govora mržnje kroz propise Bosne i Hercegovine

Bosna i Hercegovina ratifikovala je međunarodne akte koji se odnose na slobodu izražavanja i zabranu govora mržnje, a Evropska konvencija o ljudskim pravima i njeni protokoli sastavni su dio Ustava Bosne i Hercegovine, direktno se primjenjuju i imaju prioritet nad svim ostalim zakonima.

Ustav Bosne i Hercegovine zabranjuje diskriminaciju na osnovu rase, boje kože, jezika, vjere, nacionalnog porijekla ili povezanosti s nacionalnom manjinom. Osim u Ustavu Bosne i Hercegovine i međunarodnim ugovorima koji se primjenjuju u Bosni i Hercegovini, pravni okvir kojim se reguliše govor mržnje u Bosni i Hercegovini može se pronaći u krivičnom, antidiskriminacijskom, medijskom i izbornom zakonodavstvu, pa se stiče utisak da se u našoj državi iz više uglova snažno djeluje na suzbijanje govora mržnje. Međutim, evidentno je da pravni okvir za sprečavanje govora mržnje nije u potpunosti uslađen sa međunarodnim standardima, a analizom odredbi domaćeg zakonodavstva i njihove primjene u praksi spoznaje se nepostojanje sveobuhvatnih zakonskih odredbi koje bi na jedinstven način uredile ovu oblast, odnosno postojanje različitih propisa, tumačenja i primjene u odnosu na stvarnu i teritorijalnu nadležnost u Bosni i Hercegovini.

3.2.1. Govor mržnje vs krivično zakonodavstvo

Govor kojim se javno izaziva ili raspaljuje narodnosna, rasna ili vjersku mržnja, razdor ili netrpeljivost podliježe krivičnoj odgovornosti koju propisuju:

- Krivični zakon Bosne i Hercegovine (KZ BiH)
- Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine (KZ F BiH)
- Krivični zakon Republike Srpske (KZ RS)
- Krivični zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine (KZ BD BiH)

Izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora i netrpeljivosti propisano je kao krivično djelo članom 145a. KZ BiH, u grupi krivičnih djela protiv slobode i prava čovjeka i građanina:

„(1) Ko javno izaziva ili raspiruje nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju, razdor ili netrpeljivost među konstitutivnim narodima i ostalima, kao i drugima koji žive ili borave u Bosni i Hercegovini, kazniće se kaznom zatvora od tri mjeseca do tri godine.

(2) Ko javno podstakne na nasilje ili mržnju usmjerenu protiv grupe osoba ili člana grupe s obzirom na rasu, boju kože, vjeroispovijest, porijeklo ili nacionalnu ili etničku pripadnost, ako takvo ponašanje ne predstavlja krivično djelo iz stava (1) ovog člana, kazniće se kaznom zatvora od tri mjeseca do tri godine.

(3) Ko javno odobri, porekne, grubo umanji ili pokuša opravdati zločin genocida, zločin protiv čovječnosti ili ratni zločin utvrđen pravosnažnom presudom u skladu sa Poveljom međunarodnog vojnog suda pridruženom uz Londonski sporazum od 8. aprila 1945. ili Međunarodnog suda za bivšu Jugoslaviju ili Međunarodnog krivičnog suda u Bosni i Hercegovini, a usmjereno je protiv grupe lica ili člana grupe određene s obzirom na rasu, boju kože, vjeroispovijest, porijeklo ili nacionalnu ili etničku pripadnost, i to na način koji bi mogao podstaknuti na nasilje ili mržnju usmjerenu protiv takve grupe lica ili člana takve grupe, kazniće se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.

(4) Ko krivično djelo iz stava (1) do (3) ovog člana izvrši tako da javnosti učini dostupnim ili joj distribuira letke, slike ili druge materijale, kazniće se kaznom zatvora od najmanje jedne godine.

(5) Ako je krivično djelo iz stava (1) do (3) ovog člana počinjeno na način kojim se može poremetiti javni red i mir ili je prijeteće, zlostavljajuće ili uvredljivo, počinitelac će se kazniti kaznom zatvora od najmanje tri godine...“³¹

Zakon takođe predviđa kaznu od najmanje tri godine zatvora ukoliko je ovo krivično djelo izvršeno od strane dužnosnika, ili odgovornog lica, ili zaposlenika u instituciji vlasti, ili bilo kojem drugom organu koji se finansira putem javnog budžeta.

Relevantne odredbe zakona nalazimo u članovima 163. i 363. KZ FBiH. Članom 163. KZ FBiH, u grupi krivičnih djela protiv ustavnog poretka Federacije, propisana su obilježja i kažnjavanje

³¹ Krivični zakon Bosne i Hercegovine – Integralni tekst, „Službeni glasnik BiH“, br. 3/2003, 32/2003, 37/2003, 54/2004, 61/2004, 30/2005, 53/2006, 55/2006, 8/2010, 47/2014, 22/2015, 40/2015, 35/2018 i 46/21 od 27.07.2021. – (Odluka Visokog predstavnika za BiH).

izvršioca krivičnog djela Izazivanje rasne, nacionalne i vjerske mržnje, razdora ili netrpeljivosti, u sljedećoj formi:

„(1) Ko javno izaziva ili raspaljuje narodnosnu, rasnu ili vjersku mržnju, razdor ili netrpeljivost među konstitutivnim narodima i ostalima koji žive u Federaciji, kaznit će se kaznom zatvora od tri mjeseca do tri godine.

(2) Ko krivično djelo iz stava 1. ovog člana učini prisilom, zlostavljanjem, ugrožavanjem sigurnosti, izlaganjem poruzi narodnosnih, etničkih ili vjerskih simbola, oštećenjem tuđih stvari, skrnavljenjem spomenika, spomen-obilježja ili grobova, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do osam godina.

(3) Ko krivično djelo iz stava (1) ovog člana počini zloupotrebom svoga položaja ili ovlaštenja kaznit će se kaznom zatvora od jedne do deset godina.

(4) Ko krivično djelo iz stava 2. ovog zakona učini zloupotrebom položaja ili ovlasti, ili ako je zbog tog djela došlo do nereda, nasilja ili drugih teških posljedica za zajednički život konstitutivnih naroda i ostalih koji žive u Federaciji, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do deset godina.

(5) Ko krivično djelo iz stava (1) ovog člana učini javnim poricanjem ili opravdavanjem genocida, zločina protiv čovječnosti ili počinjenih ratnih zločina utvrđenih pravosnažnom odlukom Međunarodnog suda pravde, Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju ili domaćeg suda kaznit će se kaznom zatvora od tri mjeseca do tri godine. “³²

Govor mržnje kao zabranjena radnja obuhvaćen je i stavom (2) krivičnog djela iz člana 363. KZ FBiH - Neovlašteno posjedovanje ili ugrožavanje javnog reda putem radio ili televizijske stanice:

„(2) Ko grubo kršeći standarde profesionalnog ponašanja medija i novinara, koristi huškački ili govor mržnje ili govor koji očito poziva ili potiče na nasilje, narodnosne ili etničke sukobe i time dovede do ugrožavanja javnog reda ili mira, kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do tri godine. “³³

³² Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine – Integralni tekst, „Službene novine F BiH“, br. 36/2003, 21/2004, 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016 i 75/2017.

³³ Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine – Integralni tekst, „Službene novine FBiH“, br. 36/2003, 21/2004, 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016 i 75/2017.

Inkriminacija izazivanja nacionalne, rasne i vjerske mržnje u entitetu Republika Srpska izvršena je nešto drugačije, propisivanjem krivičnog djela Javno izazivanje i podsticanje nasilja i mržnje, u članu 359. KZ RS, u grupi krivičnih djela protiv javnog reda i mira:

„(1) Ko putem štampe, radija i televizije, kompjuterskog sistema ili društvene mreže, na javnom skupu ili javnom mjestu ili na drugi način javno poziva, izaziva ili podstiče ili učiniti dostupnim javnosti letke, slike ili neke druge materijale kojima se poziva na nasilje ili mržnju usmjerenu prema određenom licu ili grupama zbog njihove nacionalne, rasne, vjerske ili etničke pripadnosti, boje kože, pola, seksualnog opredjeljenja, invaliditeta, rodnog identiteta, porijekla ili kakvih drugih osobina, kazniće se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do tri godine.

(2) Ako je djelo iz stava 1. ovog člana učinjeno prinudom, zlostavljanjem, ugrožavanjem sigurnosti, izlaganjem poruzi nacionalnih, etničkih ili vjerskih simbola, oštećenjem tuđih stvari, skrnavljenjem spomenika, spomen-obilježja ili grobova, učinilac će se kazniti kaznom zatvora od jedne do pet godina.

(3) Ako je usljed djela iz st. 1. i 2. ovog člana došlo do nereda, nasilja ili drugih teških posljedica za zajednički život naroda i ostalih koji žive u Republici Srpskoj, kazniće se kaznom zatvora od dvije do dvanaest godina.

(4) Materijal i predmeti koji nose poruke iz stava 1. ovog člana, kao i sredstva za njihovu izradu, umnožavanje ili rasturanje, oduzeće se.“³⁴

Kriminalizacija govora mržnje u KZ RS izvršena je i propisivanjem krivičnog djela Nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi ili javnom skupu, u članu 363. KZ RS: *„Ko (...) svojim ponašanjem ili parolama na sportskoj priredbi ili javnom skupu izaziva nacionalnu, rasnu, vjersku ili drugu mržnju ili netrpeljivost zasnovanu na nekom diskriminatornom osnovu usljed čega dođe do nasilja ili fizičkog obračuna sa učesnicima, kazniće se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.“³⁵*

Slične odredbe nalazimo i u drugim posebnim zakonima, poput Zakona o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama Kantona Sarajevo, u kojem je propisano da se

³⁴ Krivični zakon Republike Srpske, „Službeni glasnik RS“, br. 64/2017, 104/28 – odluka US i 15/21

³⁵ Ibidem

pod nasiljem na sportskim terenima smatra „ (...) isticanje obilježja, transparentata, te izvikivanje slogana kojima se podstiče rasna, vjerska, nacionalna ili druga netrpeljivost i mržnja, odnosno čiji je sadržaj uvredljiv ili nepristojan, a što može da dovede do fizičkih sukoba navijača ili drugih učesnika te ugrozi život ili integritet lica odnosno oštećenje ili uništenje imovine“³⁶

Krivični zakon BD BiH propisuje pojam mržnje u članu 2 stav (37): „Mržnja predstavlja pobudu za izvršenje krivičnog djela, propisanog ovim zakonom, koja je u cjelini ili djelimično zasnovana na razlikama po osnovu stvarnog ili pretpostavljenog etničkog ili nacionalnog porijekla, jezika ili pisma, vjerskih uvjerenja, rase, boje kože, spola, spolne orijentacije, političkog ili drugog uvjerenja, socijalnog porijekla, društvenog položaja, dobi, zdravstvenog statusa ili drugih osobina, ili zbog dovođenja u vezu sa licima koja imaju neku od navedenih različitih osobina.“³⁷

Član 160. KZ BD BiH, u grupi krivičnih djela protiv države, propisuje krivično djelo Izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora ili netrpeljivosti sljedećim sadržajem:

„(1) Ko izaziva ili raspiruje nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju, razdor ili netrpeljivost među konstitutivnim narodima i ostalima koji žive u Brčko distriktu, kazniće se kaznom zatvora od jedne do pet godina.

(2) Ko krivično djelo iz stava 1. ovog člana učini prinudom, zlostavljanjem, ugrožavanjem sigurnosti, izlaganjem poruzi nacionalnih, etničkih ili vjerskih simbola, oštećenjem tuđih stvari, skrnavljenjem spomenika, spomen-obilježja ili grobova, kazniće se kaznom zatvora od jedne do osam godina.

(3) Kaznom iz stava 2 ovog člana kazniće se ko krivično djelo iz stava 1 ovog člana učini zloupotrebom položaja ili ovlaštenja, ili ako je zbog tog djela došlo do nereda, nasilja ili drugih teških posljedica za zajednički život konstitutivnih naroda i ostalih koji žive u Brčko distriktu.

(4) Materijal i predmeti koji nose poruke iz stava 1 ovog člana kao i sredstva za njihovu izradu, umnožavanje ili rasturanje oduzeće se.“³⁸

³⁶ Zakon o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama Kantona Sarajevo, „Službene novine KS“, broj 7/07.

³⁷ Krivični zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, „Službeni glasnik BD BiH“, br.19/2020 – prečišćeni tekst.

³⁸ Ibidem

Nadalje, relevantna odredba je propisana i članom 357. stav (2) KZ BD BiH – Neovlašteno posjedovanje ili ugrožavanje javnog reda putem radio ili televizijske stanice: „(2) *Ko grubo kršeći standarde profesionalnog ponašanja medija i novinara, koristi huškački ili govor mržnje ili govor koji očito poziva ili potiče na nasilje, narodne ili etničke sukobe i time dovede do ugrožavanja javnog reda ili mira, kazniće se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do tri godine.*“³⁹

Kod krivičnih djela izazivanja narodnosne odnosno nacionalne, rasne ili vjerske mržnje, razdora i netrpeljivosti mržnja je jedan od alternativno propisanih obilježja samog krivičnog djela. Pa iako ova krivična djela sadrže pojam mržnje neophodno ih je razlikovati od krivičnih djela počinjenih iz mržnje kod kojih je mržnja motiv za izvršenje krivičnog djela.

Analizom domaćeg krivičnog zakonodavstva uočava se da je samostalno krivično djelo izvršeno govorom mržnje u svim krivičnim zakonima definisano na sličan način, u KZ BiH kao „izazivanje nacionalne, rasne, vjerske mržnje, razdora i netrpeljivosti među konstitutivnim narodima i ostalima, kao i drugima koji žive ili borave u BiH“, u KZ F BiH kao „javno izazivanje (...) među konstitutivnim narodima i ostalima koji žive u Federaciji“, u KZ RS kao „izazivanje i raspaljivanje nacionalne, rasne ili vjerske mržnje, razdora ili netrpeljivosti, ili širenje ideja o superiornosti jedne rase ili naroda nad drugim (...)“, te u KZ BD kao „javno izazivanje ili raspaljivanje nacionalne, rasne ili vjerske mržnje, razdora ili netrpeljivosti među konstitutivnim narodima i ostalima (...)“. Evidentna karakteristika je element javnosti tj. činjenica da je za izvršenje ovog krivičnog djela neophodno da je učinjeno u javnom prostoru, što ga čini različitim u odnosu na druga krivična djela učinjena iz mržnje. Međutim, budući da je isto ovo krivično djelo propisano na državnom i nižim nivoima, nameće se pitanje koji su to parametri koji određuju nadležnost Tužilaštva BiH u odnosu na entitetska tužilaštva. Pretpostavka je da je namjera zakonodavca bila da teže oblike ovog krivičnog djela procesuiraju Tužilaštvo BiH, ali to nije evidentno iz sadržaja propisanih odredbi niti na osnovu propisanih sankcija koje bi u takvim slučajevima trebale biti rigoroznije.

Bosna i Hercegovina ima takvo teritorijalno i administrativno uređenje da se nakon samog čitanja krivičnih odredbi uočava složenost državne strukture i podijeljenost nadležnosti u

³⁹ Krivični zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, „Službeni glasnik BD BiH“, br.19/2020 – prečišćeni tekst.

krivičnopravnoj materiji između BiH i njenih entiteta, te posebne administrativne jedinice BD BiH. Prema odredbama KZ FBiH, KZ RS i KZ BD BiH izazivanje ili raspirivanje mržnje, razdora i netrpeljivosti odnosi se na konstitutivne narode i ostale koji žive na teritoriji entiteta ili distrikta, dok relevantna odredba KZ BiH proširuje inkriminaciju i na druge koji žive i borave u Bosni i Hercegovini, ali ne obuhvata one koji ne žive ili ne borave u Bosni i Hercegovini. Ako se izazivanje nacionalne, rasne ili vjerske mržnje, razdora ili netrpeljivosti ne odnosi na one koji ne žive ili ne borave na teritoriji BiH, pa čak i kada je radnja krivičnog djela izvršena u BiH, zaključuje se da u tom slučaju nije moguće krivično sankcionisati izvršioca primjenom krivičnopravnih zakonskih odredbi propisanih krivičnim zakonima u BiH.

Propisane sankcije u četiri krivična zakona u BiH nisu ujednačene, tako da se u zavisnosti od krivičnog zakona propisana minimalna zatvorska kazna kreće od šest mjeseci do godinu dana, a maksimalna od pet do dvanaest godina za kvalifikovani oblik izvršenja krivičnog djela. Za razliku od KZ BiH i KZ FBiH, KZ RS i KZ BD BiH u okviru relevantnih odredbi propisuju oduzimanje materijala i predmeta koji nose poruke mržnje kao i sredstava za njihovu izradu, razmnožavanje ili rasturanje. Dok KZ FBiH i KZ BD BiH inkriminišu izazivanje nacionalne, rasne ili vjerske mržnje prema narodima i grupama, KZ BiH i KZ RS propisuju odgovornost za izazivanje nacionalne, rasne ili vjerske mržnje i prema određenoj osobi zbog njene nacionalne, rasne, vjerske ili etničke pripadnosti. Nadalje KZ RS inkriminiše govor mržnje na mnogo širim osnovama u odnosu na druge bh krivične zakone, ali osnovi nisu taksativno navedeni čime se dovodi u pitanje pravna sigurnost ovako formulisanog krivičnog djela. S obzirom da se u zakonskoj odredbi KZ RS osigurava kažnjavanje i autora i onog ko učini dostupnim letke, slike ili drugi materijal kojim se poziva na nasilje ili mržnju, ova pravna norma bi mogla biti osnov i za kažnjavanje emitera koji učine dostupnim javnosti materijal koji poziva na nasilje ili mržnju. Međutim, mogućnost primjene ove odredbe na internet medije ograničena je drugim propisima, poput Zakona o elektronskom pravnom i poslovnom prometu⁴⁰ koji propisuje isključenje odgovornosti davaoca usluga za prenos informacija, osiguranje pristupa informacijama, privremeno pohranjivanje (*cashing*), pohranjivanje stranih sadržaja (*hosting*) i omogućavanje pristupa linkom, a s obzirom da davaoci ovih usluga nisu obavezni generalno nadgledati

⁴⁰ Zakon o elektronskom pravnom i poslovnom prometu. Izvor Internetska stranica Ministarstvo komunikacija i prometa BiH <http://mkt.gov.ba/Content/OpenAttachment?id=f2c325a0-9164-4a4f-a47d-6be1a587ff1c&lang=en> (datum pristupa 01.11.2021.)

informacije koje su pohranili, prenijeli ili učinili javnim i nisu dužni samoinicijativno tražiti okolnosti koje ukazuju na protivpravne radnje.

Ni jedan od krivičnih zakona u BiH ne propisuje kažnjavanje za izvršenje krivičnog djela izazivanja nacionalne, rasne ili vjerske mržnje, razdora i netrpeljivosti iz nehata, pa je za sankcionisanje izvršioca neophodno postupanje s umišljajem, makar i samo eventualnim po osnovu kojeg je neophodno da je izvršilac bio svjestan da radnja koju preduzima može za posljedicu imati izazivanje ili razbuktavanje nacionalne, rasne ili vjerske mržnje i da je pristao na takvu posljedicu.⁴¹

Pravna teorija i sudska praksa su saglasne u određenju da se svi oblici mržnje mogu izazvati raznim oblicima izražavanja (govorom, crtežima, slikama, pokretima), pa tako krivična djela izazivanja nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora i netrpeljivosti predstavljaju kriminalizaciju govora mržnje.⁴²

Zbog neusaglašenosti i nedostatnosti bosanskohercegovačkih zakonskih normi na osnovu kojih bi se procesuirao govor mržnje, 2020. godine zamjenik predsjedavajućeg Predstavničkog doma Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine uputio je u parlamentarnu proceduru Prijedlog izmjene KZ BiH, s ciljem proširenja opsega inkriminirajućeg govora mržnje na nivou BiH tako da ne bude obuhvaćena samo „nacionalna, rasna i vjerska mržnja“ usmjerena prema pojedincu ili pripadniku grupe zbog njihove nacionalne, rasne, vjerske ili etničke pripadnosti, jezika, boje kože, spola, seksualnog opredjeljenja, invaliditeta, rodnog identiteta, porijekla ili bilo kojih drugih osobina. Status ovog prijedloga u Parlamentarnoj skupštini BiH je označen kao „povučen“⁴³ što pretpostavlja da u bliskoj budućnosti nema pomaka u pogledu zakonskih promjena na državnom vezano za govor mržnje.

Primjer pokušaja zakonskog rješenja za sankcionisanje govora mržnje nalazimo i na lokalnom nivou. Zastupnik u Skupštini Kantona Sarajevo 2019. godine predložio je donošenje „Zakona o

⁴¹ Filipović, Lj. (2019), *Krivična djela iz mržnje i krivična djela izazivanja mržnje*, str. 64, Misija OSCE u BiH, Sarajevo

⁴² Filipović, Lj. (2019), *Krivična djela iz mržnje i krivična djela izazivanja mržnje*, str. 67, Misija OSCE u BiH, Sarajevo

⁴³ Prijedlog zakona o izmjeni Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine broj: 01-02-1-895/21 od 26.04.2021. godine, povučen 16.09.2021. godine (u drugom čitanju prilikom glasanja nije dobio entitetsku većinu). Izvor Internetska stranica Parlamentarne skupštine BiH: <https://parlament.ba/olaw/OLawDetails?lawId=90999> (datum pristupa: 11.11.2021.)

kažnjavanju govora mržnje KS“ kojim se zabranjuje i sankcioniše govor mržnje u Kantonu Sarajevo. Nakon pribavljenih mišljenja Ministarstva pravde i uprave KS, Ureda za zakonodavstvo Vlade KS, Kantonalnog tužilaštva KS, Ministarstva unutrašnjih poslova KS i Kantonalnog suda u Sarajevu, ovaj propis nije usvojen. Analizirajući pomenuta institucionalna mišljenja evidentno je da se po ovom pitanju uglavnom sugerije potreba donošenja ovakvog zakona na državnom nivou.⁴⁴

U skladu sa međunarodnim propisima govor mržnje kao zabranjena radnja ne mora nužno biti krivično djelo. Njegova zabranjenost može proizilaziti iz odredbi nekog drugog zakonodavstva, antidiskriminacijskog, medijskog, izbornog...

3.2.2. Govor mržnje vs zabrana diskriminacije i ravnopravnost spolova

Kada se govorom mržnje izražava diskriminacija određenog pojedinca i/ili grupe, zakonsko uporište za procesuiranje predstavljaju Zakon o zabrani diskriminacije⁴⁵ i Zakon o ravnopravnosti spolova.⁴⁶

Zakon o zabrani diskriminacije, u članu 2. propisuje: „*Diskriminacijom (...) smatrat će se svako različito postupanje uključujući svako isključivanje, ograničavanje ili davanje prednosti utemeljeno na stvarnim ili pretpostavljenim osnovama prema bilo kojoj osobi ili skupini osoba i onima koji su s njima u rodbinskoj ili drugoj vezi na osnovi njihove rase, boje kože, jezika, vjere, etničke pripadnosti, invaliditeta, dobi, nacionalnog ili socijalnog porijekla, veze s nacionalnom manjinom, političkog ili drugog uvjerenja, imovnog stanja, članstva u sindikatu ili drugoj udruzi, obrazovanja, društvenog položaja i spola, seksualne orijentacije, rodnog identiteta, spolnih karakteristika, kao i svaka druga okolnost koja ima za svrhu ili posljedicu da bilo kojoj osobi onemogući ili ugrožava priznavanje, uživanje ili ostvarivanje na ravnopravnoj osnovi prava*

⁴⁴ Nacrt Zakona o kažnjavanju govora mržnje Kantona Sarajevo
<https://skupstina.ks.gov.ba/nacrt-zakona-o-kaznjavanju-govora-mrznje-kantona-sarajevo>
(datum pristupa: 11.11.2021.)

⁴⁵ Zakon o zabrani diskriminacije. Izvor: Internetska stranica OSCE Mission to Bosnia & Herzegovina
<https://www.osce.org/files/f/documents/1/1/378877.pdf> (datum pristupa 01.12.2021.)

⁴⁶ Zakon o ravnopravnosti spolova. Službeni glasnik BiH broj 16/03, 102/09 i 32/10.

sloboda u svim područjima života.“⁴⁷ Žrtve diskriminacije mogu tražiti zaštitu ulaganjem žalbe ili podnošenjem tužbe, u upravnom ili sudskom postupku. Za zaštitu od diskriminacije nadležna je služba Ombudsmena za ljudska prava u BiH.

Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini, u članu 3. definiše pojam diskriminacije po osnovu spola kao „svako stavljanje u nepovoljniji položaj bilo koje osobe ili grupe osoba zasnovano na spolu zbog kojeg se osobama ili grupi osoba otežava ili negira priznavanje, uživanje ili ostvarivanje ljudskih prava ili sloboda, a diskriminacija u svojim oblicima može biti direktna, indirektna, uznemiravanje, seksualno uznemiravanje, poticanje na diskriminaciju i nasilje po osnovu spola“.⁴⁸ Analizom odredbi ovog zakona uočava se manjkavost poput činjenice da zakon ne uključuje državljanstvo i rodni identitet kao nedozvoljene osnove, ne zabranjuje djela diskriminacije udruživanjem, ne nalaže obavezu izmjena diskriminatornih odredbi ugovora i pravilnika iz oblasti zapošljavanja.

3.2.3. Govor mržnje vs Izborni zakon BiH

U Bosni i Hercegovini se govor mržnje u toku izborne kampanje može sankcionisati po odredbama krivičnog i izbornog zakonodavstva. Kad je u pitanju krivično zakonodavstvo propisane odredbe nisu ograničene na predizborno vrijeme ali je praktično evidentno neprocesuiranje ovakvih slučajeva.

Izborni zakon Bosne i Hercegovine definiše pojam i vrijeme trajanja izborne kampanje, te pravila ponašanja političkih kandidata, njihovih pristalica i zaposlenika koji učestvuju u izbornoj kampanji, pa je tako u članu 7.3 (stav 7) propisano: „Kandidatima i pristalicama političkih stranaka, listi nezavisnih kandidata i koalicija, kao i nezavisnim kandidatima i njihovim pristalicama, te zaposlenima ili na drugi način angažovanim u izornoj administraciji nije dozvoljeno koristiti se jezikom koji bi nekoga mogao navesti ili podstaći na nasilje i širenje mržnje; ili objavljivati ili upotrebljavati slike, simbole, audio i video zapise, SMS poruke,

⁴⁷ Zakon o zabrani diskriminacije. Izvor Internetska stranica OSCE Mission to Bosnia & Herzegovina

<https://www.osce.org/files/f/documents/1/1/378877.pdf> (datum pristupa 01.12.2021.)

⁴⁸ Zakon o ravnopravnosti spolova. Službeni glasnik BiH broj 16/03, 102/09 i 32/10.

*internet komunikacije ili druge materijale koji mogu tako djelovati“*⁴⁹. Izborni zakon propisuje sankcionisanje govora mržnje, kažnjavanje političkog subjekta i kandidata političkog subjekta novčanom kaznom u rasponu od 1000 do 10000 KM, te skidanje sa kandidatske liste. Evidentno je da Izborni zakon zabranjuje govor koji predstavlja navođenje ili podsticanje na nasilje i širenje mržnje, ali ne i govor kojim se širi, promovise ili opravdava mržnja i netolerancija. Za kršenje odredbi Izbornog zakona BiH nadležna je Centralna izborna komisija BiH (CIK).

Evropska komisija protiv rasizma i netolerancije (ECRI) dala je niz preporuka vlastima BiH u vezi sa zabranom govora mržnje, pa tako i preporuku za uvođenje ad hoc mjera protiv korištenja etnički huškaškog govora od strane predstavnika političkih stranaka, uključujući i preporuku usvajanja zakonskih odredbi za uskraćivanje sredstava javnog finansiranja političkim strankama.⁵⁰ Takođe, Koalicija za slobodne i poštene izbore „Pod lupom“, koju 2014. godine formira pet nevladinih organizacija, u svojim izvještajima ističe da se najveći broj zabranjenih aktivnosti odnosi na neprimjeren govor koji bi mogao podstaći na nasilje ili širenje mržnje.⁵¹ S tim u vezi, Centralna izborna komisija Bosne i Hercegovine je u junu 2021. godine podnijela inicijativu za donošenje izmjena i dopuna Izbornog zakona u BiH. Inicijativa je putem Vijeća Evrope i OSCE-a dostavljena na mišljenje Venecijanskoj komisiji i GRECO-u.⁵² Ova inicijativa, između ostalog, predviđa definisanje nekih novih pojmova kao što su preuranjene izborne kampanje, zloupotreba javnih sredstava informisanja, te govor mržnje. Međutim, sasvim je izvjesno da do promjene Izbornog zakona u BiH neće doći u skorije vrijeme, bar ne u toku izborne 2022. godine.

⁴⁹ Izborni zakon Bosne i Hercegovine, službeni glasnik BiH br. 23/01, 7/02, 9/02, 20/02, 25/02, 4/04, 20/04, 25/05, 52/05, 65/05, 77/05, 11/06, 24/06, 32/07, 33/08, 37/08, 32/10, 18/13, 7/14, 31/16.

⁵⁰ Izvještaj ECRI-a o Bosni i Hercegovini (2016). Izvor Internetska stranica Ministarstva za ljudska prava: <http://www.mhrr.gov.ba/PDF/LjudskaPrava/ECRI%20Final%20160117.pdf> (datum pristupa 15.12.2021.)

⁵¹ Drugi preliminarni izvještaj o dugoročnom posmatranju izbora i posmatranju izborne kampanje. Izvor Internetska stranica Koalicije “Pod lupom” <https://docs.google.com/viewerng/viewer?url=http://podlupom.org/v2/document/549/original/POD+LUPOM+-+Drugi+preliminarni+izvje%C5%A1taj+o+dugoro%C4%8Dnom+posmatranju+izbora+i+posmatranju+izborne+kampanje.pdf> (datum pristupa 15.12.2021.)

⁵² Inicijativa Zakona o izmjenama i dopunama Izbornog zakona BiH. Izvor internetska stranica CIK https://www.izbori.ba/Documents/2021/06/Inicijativa_Zakon_o_izmjenama_i_dopunama_Izbornog_zakona_BiH.pdf (datum pristupa 15.12.2021.)

3.2.4. Govor mržnje vs Zakon o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica

Prema zakonu o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica propisana je zabrana crkvama i vjerskim zajednicama „*da u pripovjedanju vjere i drugim djelovanjima šire netrpeljivost i predrasude prema drugim crkvama i vjerskim zajednicama, prema njihovim vjernicima ili prema građanima bez vjerskog opredjeljenja, da onemogućuju slobodno javno očitovanje vjere ili drugog uvjerenja, da djeluju na način koji je protivan pravnom poretku, javnoj sigurnosti, moralu ili na štetu života i zdravlja, odnosno na štetu prava i sloboda drugih*“.⁵³ Zakon formalno zabranjuje govor mržnje ali ne propisuje sankcije, pa se procesuiranje suočava sa ograničenjima na zaštitu isključivo krivičnopravnim putem.

3.2.5. Kodeksi kojima se reguliše govor mržnje u medijima

Govor mržnje u medijima, osim zakonskim odredbama, regulisan je Kodeksom o audiovizuelnim medijskim uslugama i medijskim uslugama radija koji je donijela Regulatorna agencija za komunikacije Bosne i Hercegovine za oblast elektronskih medija i Kodeksom za štampu i onlajn medije Bosne i Hercegovine koji je donijelo Vijeće za štampu u Bosni i Hercegovini.

Elektronski mediji u Bosni i Hercegovini rade u skladu sa Zakonom o komunikacijama na osnovu kojeg je osnovana Regulatorna agencija za komunikacije Bosne i Hercegovine (RAK). Ova Agencija je, između ostalog, zadužena za uspostavljanje i promociju pravila u oblastima emitovanja i telekomunikacija. RAK dodjeljuje i dozvole za rad internetskim provajderima u Bosni i Hercegovini. Mediji u Bosni i Hercegovini imaju obavezu pridržavati se pravila koje sadrži Kodeks o audiovizuelnim medijskim uslugama i medijskim uslugama radija koji je donijela Agencija. U članu 4. Kodeksa navodi se sljedeće: „*Audiovizuelne medijske usluge i medijske usluge radija neće ponižavati, zastrašivati ili podsticati na nasilje ili diskriminaciju protiv osobe ili skupine na temelju spola, rase, etničke pripadnosti, nacionalnosti, vjere, uvjerenja, invalidnosti, posebnih potreba, dobi, seksualne orijentisanosti, društvenog porijekla ili na temelju bilo koje druge okolnosti koja ima za svrhu ili posljedicu da bilo kojoj osobi*

⁵³ Zakon o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini. Izvor Internetska stranica Ministarstva pravde BiH <http://www.mpr.gov.ba/biblioteka/zakoni/bs/ZAKON%20o%20slobodi%20vjere.pdf> (datum pristupa 15.12.2021.)

*onemogućiti ili ugrožava priznavanje, uživanje ili ostvarivanje na temelju ravnopravnosti njegovih prava i sloboda. Audio medijske usluge i medijske usluge radija neće stvarati jasan i neposredan rizik od podsticanja etničke ili vjerske mržnje u Bosni i Hercegovini, ili koji od strane publike može biti protumačen kao podsticanje na nasilje, nered i nemire, ili koji bi mogao izazvati ili podsticati krivična djela.*⁵⁴ RAK primjenjuje izvršne mjere u slučajevima kršenja odredbi Kodeksa.

Vijeće za štampu u Bosni i Hercegovini (VZŠ) 27. januara 2022. godine usvojilo je Izmjene i dopune Kodeksa za štampu i onlajn medije Bosne i Hercegovine⁵⁵. Novi Kodeks donosi proširenje odgovornosti urednika i izdavača na ukupan sadržaj štampanog ili onlajn medija, a na osnovu čega oni postaju odgovorni i za publikovanje korisničkih komentara u onlajn komunikacijskom prostoru. Dakle, Kodeksom se nalaže nova obaveza urednika onlajn medija da uklanja komentare koji predstavljaju govor mržnje, podsticanje na nasilje, huškanje, netrpeljivost, vrijeđanje, prijetnje i svaki drugi oblik neprimjerene i društveno neprihvatljive komunikacije. Kao razlog ove novine, u saopštenju Upravnog odbora VZŠ, navedena je potreba uređenja internetskog prostora i smanjene govora mržnje. Međutim, zbog neslaganja s izmjenama Kodeksa koje se odnose upravo na korisničke komentare dva bh portala zatražila su brisanje iz članstva VZŠ.⁵⁶ Kodeks za štampu i onlajn medije BiH, u članu 4. – Govor mržnje i huškanje, propisuje obaveze novinara, urednika i izdavača u pogledu svijesti o opasnosti podsticanja diskriminacije i netolerancije govorom mržnje od strane medija, dužnost novinara da učine sve kako ne bi huškali i/ili poticali na mržnju i/ili nejednakost po osnovu etničke pripadnosti, nacionalnosti, rase, religije, spola, seksualne orijentacije, fizičke onesposobljenosti ili mentalnog stanja, te obavezu da i sami ne doprinesu širenju govora mržnje prilikom izvještavanja o događajima koji sadrže elemente mržnje.⁵⁷

⁵⁴ Kodeks o audiovizuelnim medijskim uslugama i medijskim uslugama radija. Izvor Internetska stranica Regulatorne agencije za komunikacije Bosne i Hercegovine <https://docs.rak.ba/articles/333eb24f-ca18-4ef2-a9ab-8f402e8a4f40.pdf> (datum pristupa 20.12.2021.)

⁵⁵ Kodeks za štampane i onlajn medije BiH. Izvor Internetska stranica Vijeće za štampu Bosne i Hercegovine <https://www.vzs.ba/index.php/vijece-za-stampu/kodeks-za-stampu-i-online-medije> (datum pristupa 07.02.2022.)

⁵⁶ Saopštenje za javnost: „Usvojene izmjene i dopune Kodeksa za štampane i onlajn medije“. Izvor Internetska stranica Vijeće za štampu Bosne i Hercegovine <https://www.vzs.ba/index.php/vijesti/reagiranj-a-i-saopstenja-za-javnost/4566-usvojene-izmjene-i-dopune-kodeksa-za-stampane-i-online-medije-bih> (datum pristupa 07.02.2022.)

⁵⁷ Kodeks za štampane i onlajn medije BiH. Izvor Internetska stranica Vijeće za štampu Bosne i Hercegovine <https://www.vzs.ba/index.php/vijece-za-stampu/kodeks-za-stampu-i-online-medije> (datum pristupa 07.02.2022.)

4. MEHANIZMI ZAŠTITE OD GOVORA MRŽNJE U BiH

Mehanizmi zaštite od govora mržnje u Bosni i Hercegovini mogu se podijeliti na preventivne i represivne mehanizme. Procedura prevencije i zaštite od govora mržnje u BiH sadržana je u ovlaštenjima Institucije ombudsmena za ljudska prava BiH, Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH, Agencije za ravnopravnost spolova BiH (Gender centar Federacije Bosne i Hercegovine i Gender centar Republike Srpske), Centralne izborne komisije, Regulatorne agencije za komunikacije i Vijeća za štampu u BiH. Sankcionisanje govora mržnje u nadležnosti je policije, tužilaštva i sudova, u skladu sa odredbama krivičnih zakona u Bosni i Hercegovini.

Uloga Institucije ombudsmena za ljudska prava BiH i Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice regulisana je Zakonom o zabrani diskriminacije, a uloga Agencije za ravnopravnost spolova, Gender centra F BiH i Gender centra RS, regulisana je Zakonom o ravnopravnosti spolova. Oba zakona propisuju mogućnost sudske zaštite od diskriminacije po posebno propisanim procedurama. Nadležnost Centralne izborne komisije u pogledu govora mržnje u toku izborne kampanje regulisana je Izbornim zakonom BiH. Mandat Regulatorne agencije za komunikacije uređen je Zakonom o komunikacijama i Kodeksom o audiovizuelnim medijskim uslugama i uslugama radija, a ulogu i mandat Vijeća za štampu u BiH reguliše Kodeks za štampu i onlajn medije BiH.

4.1. Uloga Institucije ombudsmena za ljudska prava

Uloga Ombudsmena za ljudska prava BiH ogleda se u iniciranju različitih aktivnosti koje doprinose jačanju svijesti o štetnosti govora mržnje i važnosti sprečavanja govora mržnje. Institucija ombudsmena o pojavama diskriminacije izvještava Parlamentarnu skupštinu BiH, Parlament F BiH, Narodnu skupštinu RS i Skupštinu BD BiH, te informiše javnost o pojavama diskriminacije, predlaže zakonska i druga rješenja, daje savjete zakonodavnim i izvršnim tijelima.

Odjel za eliminaciju svih oblika diskriminacije, kao organizaciona jedinica Institucije ombudsmena za ljudska prava, zaprima žalbe, uključujući pojedinačne i grupne žalbe u vezi sa govorom mržnje, te daje podnosiocima žalbi potrebna obavještenja o njihovim pravima i

obavezama, mogućnostima sudske i druge zaštite, nakon čega sprovodi istragu i donosi preporuku ukoliko utvrdi postojanje govora mržnje, te pokreće i učestvuje u postupku zaštite za prekršaje propisane Zakonom o zabrani od diskriminacije.

Žalba podnijeta ombudsmenu ne predstavlja pokretanje krivičnog ili disciplinskog postupka, ali preporuka ombudsmena predstavlja osnov za pokretanje prekršajnog postupka. Nepostupanje državnih institucija, preduzeća i odgovornih osoba po preporukama ombudsmena kažnjivo je po Zakonu o zabrani diskriminacije⁵⁸. Zakon u članu 19. stav 4) propisuje da će se za nepostupanje po preporukama Ombudsmena za ljudska prava pravno lice kazniti novčanom kaznom u iznosu od 2500 do 6500 konvertibilnih maraka (KM), a odgovorno lice u pravnom licu novčanom kaznom od 1000 do 3000 KM. Zakon o zabrani diskriminacije daje ombudsmenu ovlaštenje za sprovođenje parničnih postupaka za zaštitu od diskriminacije, dok Zakon o ombudsmenu za ljudska prava⁵⁹ propisuje da ombudsmen može pokrenuti sudske postupke.

Zaštita u slučajevima diskriminacije u sudskom ili upravnom postupku postiže se podnošenjem tužbe ili žalbe. Ukoliko diskriminacija proizilazi iz upravnog akta, zaštita se postiže podnošenjem žalbe u upravnom postupku i eventualno pokretanjem upravnog spora. Zakon dozvoljava paralelno vođenje upravnog postupka, ili upravnog spora, sa posebnim parničnim postupkom za zaštitu od diskriminacije. Sudski postupak žrtve diskriminacije mogu pokrenuti podnošenjem tužbe nadležnom općinskom ili osnovnom sudu, u skladu sa odredbama entitetskih zakona o parničnom postupku. Ovi postupci zahtijevaju hitno sudsko postupanje, a teret dokazivanja nije na žrtvi već na onom ko je prijavljen za diskriminirajuće postupanje.

Iako postoji zakonski osnov za aktivno učešće ombudsmena u pokretanju sudskog postupka, Institucija ombudsmena uglavnom djeluje kao preventivni mehanizam za sprečavanje diskriminacije i govora mržnje.

⁵⁸Zakon o zabrani diskriminacije. Izvor Internetska stranica OSCE Mission to Bosnia & Herzegovina <https://www.osce.org/files/f/documents/1/1/378877.pdf> (datum pristupa 30.12.2021.)

⁵⁹Zakon o ombudsmenu za ljudska prava BiH. Izvor Internetska stranica Institucije ombudsmena za ljudska prava BiH https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/ombudsmen_doc2013041003342457bos.pdf (datum pristupa 30.12.2021.)

Na inicijativu Kancelarije Vijeća Evrope u BiH, Ombudsmeni za ljudska prava BiH su izradili Specijalni izvještaj o govoru mržnje u Bosni i Hercegovini⁶⁰. Prema sadržaju ovog Izvještaja, tek od 2019. godine se u bazama Institucije ombudsmena za ljudska prava žalbe na govor mržnje evidentiraju kao posebna kategorija povrede prava, a prema sadržaju ovih baza evidentan je mali broj žalbi na govor mržnje (u 2019. godini evidentirane su tri, a u 2020. godini četiri žalbe ove vrste).

Specijalni izvještaj o govoru mržnje u BiH sadrži primjere zaprimljenih žalbi na govor mržnje, te postupanje Institucije ombudsmena i drugih organa u BiH. Neki od primjera su:

- Ombudsmen za ljudska prava BiH zaprimio je žalbu na govor mržnje u komentarima bh portala „Klix.ba“. U postupku izjašnjenja ovaj bh portal se pozvao na odgovornost samih komentatora, navodeći da korisnički komentari održavaju isključivo stavove njihovih autora a ne stavove internet portala, što je istaknuto na portalu, kao i obavijest da se od lica koja ostavljaju komentare traži da se suzdrže od vrijeđanja, psovanja i vulgarnog izražavanja. Braneći se od odgovornosti ovaj portal navodi postojanje softverskih aplikacija za identifikaciju problematičnih riječi koje autori komentara zaobilaze korištenjem interpukcijskih znakova ili namjernih slovničkih greški, te postojanjem tehničkog sistema koji samim korisnicima pruža mogućnost prijavljivanja govora mržnje. Zanimljivo je da se radi o bh portalu koji je, nakon usvajanja Kodeksa za štampu i onlajn medije Bosne i Hercegovine koji je propisao obavezu urednika onlajn medija da uklanja komentare koji predstavljaju govor mržnje, zatražio brisanje iz članstva Vijeća za štampu u Bosni i Hercegovini.

- Ombudsmen za ljudska prava BiH zaprimio je žalbu na govor mržnje od strane Transparency International BiH zbog govora mržnje u predizbornom video spotu političkog kandidata „Ujedinjena Srpska“, po osnovu čega je Centralna izborna komisija donijela odluku po kojoj je ova politička stranka odgovorna jer je koristila jezik koji bi nekoga mogao navesti ili podstaći na nasilje ili širenje mržnje, ali je odluka poništena od strane Suda BiH jer je sporni video spot objavljen prije službenog početka izborne kampanje. Ovaj slučaj biće predmet opširnije analize u dijelu rada koji se odnosi na govor mržnje u političkim istupima.

⁶⁰ Specijalni izvještaj o govoru mržnje u Bosni i Hercegovini. Izvor Internetska stranica Institucije ombudsmena za ljudska prava BiH https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/ombudsmen_doc2021111511252845bos.pdf (datum pristupa 08.01.2022.)

- Ombudsmen za ljudska prava BiH zaprimio je žalbu na administratore Facebook stranice koja je sadržavala fotografije službenika policije iz cijele BiH, fotografije maloljetnih lica koja su učestvovala u manifestacijama održanim u organizaciji policije, ali i anketu „Da li policija treba štiti LGBT populaciju?“ Nakon intervencije Ombudsmena za ljudska prava BiH, Odsjek za borbu protiv kompjuterskog kriminala Federalne uprave policije podnio je izvještaj Kantonalnom tužilaštvu Kantona Sarajevo zbog postojanja osnova sumnje o izvršenju krivičnih djela Lažno predstavljanje iz člana 369. KZ FBiH i Izazivanje narodnosne, rasne i vjerske mržnje, razdora ili netrpeljivosti iz člana 163. KZ F BiH.

- Zbog pisanja onlajn medija „Antimigrant.ba“ Ombudsmeni za ljudska prava uputili su preporuku za preduzimanje nadležnih mjera i radnji Tužilaštvu Bosne i Hercegovine, Regulatornoj agenciji za komunikacije i Federalnoj upravi policije, zbog stava da članci ovog onlajn medija predstavljaju podsticanje na diskriminaciju i ukazuju na širenje govora mržnje i činjenje krivičnih djela. Pred sudom BiH vođen je postupak protiv administratora i uredniku ove web stranice, a prvostepenom presudom Suda BiH oslobođen je optužbi. Ovaj slučaj biće predmet opširnije analize u dijelu rada koji se odnosi na govor mržnje na internetu.

4.2. Uloga Ministarstva za ljudska prava

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, u skladu sa članom 8. Zakona o zabrani od diskriminacije⁶¹, nadležno je za prikupljanje podataka o pojavama diskriminacije i vođenje centralne baze podataka, a o slučajevima diskriminacije priprema izvještaj za Vijeće ministara i Parlamentarnu skupštinu BiH, te predlaže zakonodavne i druge mjere za suzbijanje diskriminacije. Osim vođenja centralne baze podataka o diskriminaciji u Bosni i Hercegovini, Ministarstvo priređuje Akcioni plan za realizaciju prijedloga mjera za sprečavanje pojava diskriminacija u Bosni i Hercegovini, koji je sastavni dio izvještaja za Vijeće ministara i Parlamentarnu skupštinu BiH.

⁶¹ Zakon o zabrani diskriminacije. Izvor: Internetska stranica OSCE Mission to Bosnia & Herzegovina <https://www.osce.org/files/f/documents/1/1/378877.pdf> (datum pristupa 08.01.2022.)

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH sprovodi i nadzor nad provođenjem Zakona o ravnopravnosti spolova⁶². U okviru Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine djeluje Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine, Gender centar Federacije BiH (GC FBiH) i Gender centar - Centar za jednakost i ravnopravnost spolova Vlade Republike Srpske (GC RS), čija nadležnost obuhvata praćenje usaglašenosti Zakona o ravnopravnosti spolova i drugih akata, politika, strategija, programa i planova sa domaćim i međunarodnim standardima za ravnopravnost spolova. GC FBiH i GC RS prate primjenu Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH na nivou entiteta. Agencija i gender centri nadležni su za primanje i obradu molbi, žalbi i predstavki pojedinaca ili grupa kojima se ukazuje na povrede prava iz Zakona o ravnopravnosti spolova.

S ciljem sprečavanja govora mržnje iz Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice u više navrata je inicirano uvođenje u Krivični zakon BiH odredbi kojima se kažnjava govor mržnje, te zabranjuje djelovanje fašističkih i neofašističkih organizacija. Sa aspekta zaštite ljudskih prava stav ovog Ministarstva je da opravdan razlog za ograničavanje slobode izražavanja predstavlja sprečavanje govora mržnje, te sprečavanje djelovanja fašističkih i neofašističkih organizacija koje imaju za cilj stigmatizaciju pojedinih društvenih skupina, što proizilazi iz zaključka da tolerisanje ili podržavanje pojava govora mržnje ugrožava bezbjednost ljudi u cijeloj Bosni i Hercegovini, zbog čega sudionici odbačenih ideologija moraju biti kažnjeni a njihova okupljanja zabranjena.⁶³

4.3. Uloga Centralne izborne komisije

Centralna izborna komisija Bosne i Hercegovine (CIK) nadležna je za sprovođenje izbornog procesa, finansijsku kontrolu političkih stranaka, te ocjenu da li kandidati ispunjavaju uslove za određena imenovanja. U nadležnosti Centralne izborne komisije je usvajanje propisa o izbornoj proceduri, štampanje glasačkih listića, praćenje, potvrđivanje i objavljivanje rezultata izbora. U toku trajanja izbornog perioda glasač ili politički subjekat mogu podnijeti prigovor odnosno prijavu CIK-u ukoliko smatraju da im je ugroženo neko njihovo pravo. Po prigovoru CIK će

⁶² Zakon o ravnopravnosti spolova. Službeni glasnik BiH broj 16/03, 102/09 i 32/10.

⁶³ "Najčešća pitanja i odgovori". Izvor Internetska stranica Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH <http://www.mhrr.gov.ba/ministarstvo/default.aspx?id=8687&langTag=bs-BA> (datum pristupa 10.02.2022. godine)

donijeti odluku u roku od 48 sati i ukoliko utvrdi da je došlo do kršenja odredbi Izbornog zakona BiH izreći će sankciju, u skladu sa odredbama Izbornog zakona BiH ⁶⁴ koji zabranjuje govor mržnje odnosno korištenje jezika koji bi nekoga mogao navesti ili podstaći na nasilje ili širenje mržnje. U slučaju izricanja novčane kazne, između ostalog, CIK će kao otežavajuće cijiniti situaciju u kojoj je korišten ovakav govor, kako verbalno tako i objavljivanjem slika, simbola ili drugih materijala koji mogu tako djelovati. Dakle, u nadležnosti CIK-a je praćenje izborne kampanje i sankcionisanje kandidata koji koriste govor mržnje. Najčešće izrečene sankcije su novčane kazne, a u određenim slučajevima i uklanjanje sa kandidatske liste. Međutim, nadležnost CIK-a je vremenski ograničena na tridesetodnevni period koji predhodi danu izbora, pa tako svako korištenje govora mržnje od strane političara prije i poslije ovog perioda nije moguće sancionisati na osnovu odredbi izbornog zakonodavstva. CIK prati i sankcioniše govor mržnje tokom zvanične izborne kampanje, dok praktično izborne kampanje počinju mnogo prije i traju mnogo duže od zvaničnog tridesetodnevnog perioda.

4.4. Uloga Regulatorne agencije za komunikacije

Regulatorna agencija za komunikacije za oblast elektronskih medija (RAK) djeluje na državnom nivou, u skladu sa odredbama Zakona o komunikacijama BiH. Agencija je usvojila Kodeks o audiovizuelnim medijskim uslugama i medijskim uslugama radija, u kojem su sadržane odredbe koje tretiraju govor mržnje u ovoj oblasti. Zakon o komunikacijama BiH propisuje mogućnost izricanja upozorenja, novčanih kazni, obustave emitovanja, oduzimanje dozvole, a RAK donosi podzakonski akt „Pregled povreda i odgovarajućih kazni koje izriče Regulatorna agencija za komunikacije“⁶⁵. Ovaj podzakonski akt utvrđuje povrede Zakona, Kodeksa i drugih akata, kao i kazne koje RAK može izreći. Prema odredbama Izbornog zakona BiH *„mediji u BiH će pravedno, profesionalno i stručno pratiti izborne aktivnosti, uz dosljedno poštivanje novinarskog kodeksa, te opšteprihvaćenih demokratskih principa i pravila, posebno osnovnog principa*

⁶⁴ Izborni zakon BiH, službeni glasnik BiH br. 23/01, 7/02, 9/02, 20/02, 25/02, 4/04, 20/04, 25/05, 52/05, 65/05, 77/05, 11/06, 24/06, 32/07, 33/08, 37/08, 32/10, 18/13, 7/14, 31/16.

⁶⁵ Pregled povreda i odgovarajućih kazni koje izriče Regulatorna agencija za komunikacije. Izvor Internetska stranica Regulatorne agencije za komunikacije Bosne i Hercegovine <https://docs.rak.ba//articles/83084ba3-850a-4340-b2db-d76f4ef41f57.pdf> (datum pristupa 08.01.2022.)

slobode izražavanja“⁶⁶, a Regulatorna agencija za komunikacije kao „organ za regulisanje rada elektronskih medija, nadležan za provođenje zakona i propisa o medijima, nadležan je u svim slučajevima povrede odredbi o medijima u vezi sa izborima koje reguliše Izborni zakon i drugi zakoni koji regulišu rad medija“⁶⁷. Prigovor Regulatornoj agenciji za komunikacije može podnijeti bilo koji građanin ali i pravno lice. U prigovoru se navode podaci o stanici na koju se prigovor odnosi, datum i vrijeme emitovanja spornog programa, te obrazloženje o tome na šta se prigovor odnosi. Prigovor mora biti podnjet u vremenskom okviru u kojem su stanice u obavezi čuvati snimke svojih programa a to je šest sedmica za javne servise i 14 dana od dana emitovanja za ostale emitere.⁶⁸ Na odluku RAK-a može se uložiti žalba, ali žalba ne odlaže izvršenje odluke.

4.5. Uloga Vijeća za štampu

Vijeće za štampu u Bosni i Hercegovini, kao samoregulacijsko tijelo za štampane i onlajn medije, posreduje kao medijator između nezadovoljnih čitalaca i štampanih i onlajn medija, nadgleda primjenu Kodeksa za štampu i onlajn medije BiH, unapređuje profesionalne standarde u štampi i onlajn medijima u BiH, štiti javnost od neprofesionalnog i manipulativnog medijskog izvještavanja, štiti medije od političkih i svih drugih pritisaka koji ugrožavaju slobodu informisanja i slobodu medija. Radi zaštite svojih prava građani mogu Vijeću za štampu podnijeti žalbu ili prigovor za netačne, neprofesionalne ili nepotpuno objavljene sadržaje. Žalbena komisija Vijeća za štampu u BiH, koju čine predstavnici novinskih izdavača, novinara i akademskih građana BiH, te predstavnici javnosti, razmatra žalbe javnosti na pisanje štampe i onlajn medija u Bosni i Hercegovini. Prigovor na sadržaj, za koji građani smatraju da nije u skladu sa Kodeksom za štampu i onlajn medije u BiH, podnosi se na adresu medija koji je objavio taj sadržaj, sa zahtjevom za objavu demantija, dopunu informacije, objavljivanje ispravke ili javnog izvinjenja. Istovremeno žalba na sadržaj se šalje Sekretarijatu Vijeća za štampu, uz podatke o objavi na čiji sadržaj se odnosi žalba. Rok za podnošenje prigovora Vijeću

⁶⁶ Izborni zakon BiH, službeni glasnik BiH br. 23/01, 7/02, 9/02, 20/02, 25/02, 4/04, 20/04, 25/05, 52/05, 65/05, 77/05, 11/06, 24/06, 32/07, 33/08, 37/08, 32/10, 18/13, 7/14, 31/16.

⁶⁷ Pregled povreda i odgovarajućih kazni koje izriče Regulatorna agencija za komunikacije Izvor: Internetska stranica Regulatorne agencije za komunikacije Bosne i Hercegovine <https://docs.rak.ba/articles/83084ba3-850a-4340-b2db-d76f4ef41f57.pdf> (datum pristupa 08.01.2022.)

⁶⁸ Zakon o javnom radio-televizijskom sistemu Bosne i Hercegovine, službeni glasnik BiH br. 78/2005, 35/2009, 32/2010, 51/2015 i 25/2016.

za štampu je tri mjeseca od dana objave u dnevnim novinama, odnosno dva mjeseca za objave u dnevnim magazinima, a za onlajn medije rok traje sve dok je sporni sadržaj dostupan na web portalu. Sekretarijat vijeća će zatražiti komentar i objašnjenje urednika medija i pokušati riješiti slučaj putem posredništva i objavljivanja reakcije. Ukoliko se ne postigne dogovor o objavljivanju reakcije ili demantija, Sekretarijat će proslijediti predmet na postupanje Žalbenoj komisiji koja razmatra objavljeni sadržaj, reakciju, pojašnjenje urednika i donosi odluku u skladu sa standardima Kodeksa za štampu i onlajn medije u BiH. Dakle, sporove između javnosti i štampe i onlajn medija rješava Vijeće za štampu donošenjem odluke o pravu na odgovor, objavljivanje ispravke, izvinjena i demanta. Po prigovoru ili žalbi javnosti Vijeće koristi isključivo novinarska sredstva i nema ovlaštenje izreći kaznu poput novčane kazne, suspenzije ili zabrane rada medijskoj kući.

U toku i nakon predizborne kampanje za Opšte izbore 2014. Vijeće za štampu u BiH realizovalo je kampanju „Stop! Govor mržnje!“ s ciljem uočavanja i reagovanja na govor mržnje, diskriminatorske i huškačke retorike u komentarima anonimnih posjetilaca onlajn portala, te s ciljem edukacije posjetilaca web portala da govor mržnje i huškaška retorika nisu sloboda govora i podliježu krivičnoj odgovornosti. Cilj projekta bio je sprečavanje govora mržnje, te edukacija javnosti, ali i novinara i urednika onlajn medija.⁶⁹ Takođe, Vijeće za štampu u Bosni i Hercegovini, uz podršku Misije OSCE-a, u decembru 2020. godine je objavilo Analizu kampanje pod nazivom „STOP! Govor mržnje!“, u kojoj je konstatovano da je govor mržnje reduciran u odnosu na ranije istraživanje, ali da je i dalje prisutan u medijskoj sferi. Radi se o praćenju i analizi govora mržnje u komentarima korisnika 14 internet porala u BiH u periodu od 16. oktobra do 30. novembra 2020. godine.⁷⁰

Opredijeljenost Vijeća za štampu u pogledu sprečavanja govora mržnje nalazimo i u odredbama „novog“ Kodeksa za štampu i onlajn medije iz 2022. godine, kojim se propisuje proširenje odgovornosti urednika i izdavača na ukupan sadržaj štampanog ili onlajn medija, a na osnovu

⁶⁹ Analiza kampanje „Stop govoru mržnje u BiH“. Izvor: Internetska stranica Vijeća za štampu u Bosni i Hercegovini https://www.vzs.ba/images/stories/ba_word_slike_pdf/najava-dogadjaja/STOP!%20GOVOR%20MRZNJE%20-%20BROSURA.pdf (datum pristupa 10.02.2022.)

⁷⁰ Analiza kampanje „Stop govoru mržnje u BiH“. Izvor: Internetska stranica Vijeća za štampu u Bosni i Hercegovini <https://www.vzs.ba/index.php/vijesti/aktuelnosti/4483-analiza-kampanje-pod-nazivom-stop-govor-mrznje-u-bosni-i-hercegovini-pokazala-smanjeno-prisustvo-govora-mrznje-na-internetu> (datum pristupa 10.02.2022.)

čega urednici postaju odgovorni i za publikovanje korisničkih komentara u onlajn komunikacijskom prostoru.

4.6. Sudska zaštita od govora mržnje

Ko govorom mržnje izvrši neko od krivičnih djela propisanih krivičnim zakonodavstvom sankcionisat će se shodno odredbama krivičnih zakona u Bosni i Hercegovini, pred teritorijalno ili stvarno nadležnim sudovima. Važnu ulogu u ovim postupcima prvenstveno ima policija i tužilaštvo, u čijoj nadležnosti je identifikovanje izvršioca krivičnog djela, te rasvjetljavanje i dokumentovanje slučaja, ali i teret dokazivanja krivice. Uglavnom se sa prijavom ili saznanjem o izvršenju krivičnog djela iz ove oblasti prvo susreću policijski službenici od čije obučenosti i sposobnosti zavisi kvalitet tužilačke odluke, a potom i niz postupaka kojim se prikupljaju dokazi koji će osigurati kvalitet optužnice, a u konačnici kvalitet sudskog postupka i sudske odluke o sankcionisanju izvršioca. U skladu sa odredbama zakona o krivičnom postupku policijski službenici preduzimaju radnje dokazivanja, uključujući saslušanje svjedoka, ispitivanje osumnjičenog, uviđajne radnje itd., o čemu se sačinjavaju i nadležnom tužilaštvu dostavljaju službeni izvještaj sa preliminarnom kvalifikacijom krivičnog djela.

Policijski službenici prvenstveno moraju voditi računa o osiguranju i dokumentovanju mjesta izvršenja krivičnog djela, a u slučajevima izvršenja krivičnog djela govorom mržnje to podrazumijeva i uviđajne radnje na licu mjesta, odnosno sačinjavanje zapisnika o uviđaju nad dostupnim materijalom u onlajn prostoru. Dalji tok istrage podrazumijeva neodložne radnje na identifikaciji izvršioca, utvrđivanje motiva i umišljaja, ispitivanje izvršioca u svojstvu osumnjičenog lica, saslušanje žrtve ili svjedoka bez korištenja stereotipnih i predrasudnih termina koji bi mogli uticati na viktimizaciju ili povlačenje žrtve, a sve radi osiguranja dokaza u krivičnom postupku. Efikasan rad policijskih službenika značajan je za zajednicu jer šalje poruke da će izvršioci krivičnog djela biti procesuirani a žrtve zaštićene. Ukoliko policijski službenici prikupe dovoljno dokaza za postojanje osnova sumnje (niži stepen sumnje) tužilac će donijeti naredbu o pokretanju istrage te će nadzirati i usmjeravati dalji policijski rad, uz uključenje vještaka, a s ciljem pribavljanja dokaza za postojanje osnovane sumnje (višeg stepena sumnje)

koji je neophodan za podizanje optužnice pred nadležnim sudom koji utvrđuje krivicu i izriče sankcije u skladu sa odredbama krivičnih zakona.

Kad su u pitanju krivična djela izazivanja mržnje, s obzirom da za ova djela krivični zakoni propisuju novčane kazne ili kazne zatvora u trajanju do deset godina, nadležni za procesuiranje su općinski sudovi u FBiH, osnovni sudovi u RS i Osnovni sud u Brčko distriktu. U drugostepenom postupku nadležni su kantonalni sudovi u F BiH, okružni sudovi u RS i Apelacioni sud u Brčko distriktu.

Sudska zaštita od govora mržnje može se ostvariti i izvan krivičnog postupka. Evidentno je da postoji oblik govora mržnje koji nije neophodno krivično djelo i koji ne mora biti zaštićen kroz odredbe krivičnih zakona, ali se oštećenima ipak treba pružiti zaštita. Evropski sud je u praksi istakao da neke izjave, čak i kada ne predstavljaju direktan poziv na nasilje, mogu biti ozbiljne i štetne za osobe koje imaju neke zaštićene karakteristike, pa stoga i suprotne Evropskoj konvenciji. Budući da nema posebnog zakona o tome, niti je moguće primijeniti Zakon o zaštiti od klevete, ostaju na raspolaganju tužbe za naknadu štete zbog povrede časti i ugleda na osnovu odgovarajućih odredama Zakona o obligacionim odnosima.⁷¹

Zakon o obligacionim odnosima (ZOO) propisuje naknadu materijalne štete u slučaju povrede časti i širenja neistinitih navoda: „ (1) *Ko drugom povrijedi čast kao i ko iznosi ili prenosi neistinite navode o prošlosti, o znanju, o sposobnosti drugog lica, ili o čemu drugome, a zna ili bi morao znati da su neistiniti, i time mu prouzrokuje materijalnu štetu dužan je naknaditi je. (2) Ali, ne odgovara za prouzrokovanu štetu onaj ko učini neistinito saopštenje o drugome ne znajući da je ono neistinito, ako je on ili onaj kome je saopštenje učinio imao u tome ozbiljnog interesa*“. Prema odredbama ZOO: „*Za pretrpljene fizičke bolove, za pretrpljene duševne bolove zbog umanjenja životne aktivnosti, narušenosti, povrede ugleda, časti, slobode ili prava ličnosti, smrti bliskog lica, kao i za strah, sud će, ako nađe da okolnosti slučaja, a naročito jačina bolova i straha i njihovo trajanje, to opravdava, dosuditi pravičnu novčanu naknadu, nezavisno od naknade materijalne štete kao i u njenom odsustvu.*“⁷² Dakle, u nedostatku odgovarajućih posebnih propisa, naknada za nematerijalnu štetu se može potraživati u parničnom postupku,

⁷¹ Sali-Terzić, S. (2019), *Govor mržnje na internetu: međunarodni standardi i zaštita*. Fondacija CJP Sarajevo.

⁷² Zakon o obligacionim odnosima, Službeni list SFRJ br. 29/78, 39/85, 45/89 i 57/89, Službeni list RBiH br. 2/92, 13/93 i 13/94; Službeni glasnik RS br. 17/93 i 3/96.

shodno odredbama Zakona o obligacionim odnosima. Čak i ukoliko u komentrima korisnika onlajn prostora postoji govor mržnje koje onlajn portali nisu spriječili ili uklonili takvi portali se mogu smatrati odgovornim i tužiti za naknadu štete ugledu kao dijelu prava na privatni život. Za parnične postupke nadležni za procesuiranje su općinski sudovi u FBiH, osnovni sudovi u RS i Osnovni sud u Brčko distriktu, a u drugostepenom postupku postupaju kantonalni sudovi u FBiH, okružni sudovi u RS i Apelacioni sud u BD BiH.

Govor mržnje treba razlikovati od klevete koja je definisana kao radnja nanošenja štete ugledu fizičkog ili pravnog lica iznošenjem ili prenošenjem neistinitih činjenica identifikovanjem tog fizičkog ili pravnog lica trećem licu. U slučajevima govora mržnje nije moguće primijeniti odredbe zakona o zaštiti od klevete Federacije BiH, Republike Srpske i Distrikta Brčko. Uvreda i kleveta, kao i govor mržnje, spadaju u oblike ograničenja slobode izražavanja i imaju negativne posljedice po žrtvu. Međutim, uvreda i kleveta se odnose na osobine poput izgleda ili sposobnosti konkretnog pojedinca, a govor mržnje usmjeren je na osobine koje su zaštićene i svojstvene cijeloj grupi a ne samo pojedincu (rasa, etnicitet, vjeroispovjest, seksualna orijentacija...). U većini država uvreda i kleveta su regulisane odredbama građanskog prava, dok se govor mržnje reguliše primarno krivičnim odredbama.⁷³ Stoga se može zaključiti da je stepen društvene opasnosti veći kada je riječ o govoru mržnje u odnosu na uvrede i klevete.

⁷³ Mrvić-Petrović, N. (2013), *Dekriminalizacija klevete – supremacija slobode izražavanja u odnosu na čast i ugled*. Strani pravni život, Institut za uporedno pravo u Beogradu

5. AKTERI GOVORA MRŽNJE U JAVNOM PROSTORU BOSNE I HERCEGOVINE

Javni prostor predstavlja prostor koji služi javnoj svrsi, omogućava socijalnu komunikaciju, pristupačan je i otvoren za sve, bez obzira na različitosti po osnovu stvarnog ili pretpostavljenog etničkog ili nacionalnog porijekla, jezika ili pisma, vjerskih uvjerenja, rase, boje kože, spola, spolne orijentacije, političkog ili drugog uvjerenja, socijalnog porijekla, društvenog položaja, dobi, zdravstvenog statusa ili drugih osobina.

Aktere govora mržnje nije moguće svrstati u određene kategorije niti je njihove motive moguće razvrstati po osnovu ideologija. Akteri govora mržnje uglavnom su pojedinci koje nužno ne veže pripadnost nekoj određenoj grupi ali ih povezuje neka vrsta ideologije uslovljene kulturom i etničkom pozadinom, socijalno-ekonomskim okruženjem, političkom afilacijom i sl. Karakteristične ih netrpeljivost prema bilo kojoj različitosti. Međutim, akteri govora mržnje ne moraju nužno biti motivisani mržnjom. Njihov mrzilački narativ može imati lični ili ciljni interes, skriven iza pitanja nacionalnog interesa, materijalnog prosperiteta, političkog rezultata i sl.

Javni prostor koji je s aspekta bezbjednosti bio polje istraživanja u ovom radu podrazumijeva svako javno mjesto na teritoriji Bosne i Hercegovine, uključujući i onlajn prostor dostupan građanima Bosne i Hercegovine. U javnom prostoru BiH je širok spektar aktera govora mržnje, od političara koji govor mržnje koriste kao sredstvo homogenizacije glasačkog tijala, preko medija čiji predstavnici svojim neprofesionalnim izvještavanjem ili objavljivanjem neprovjerenih informacija šire i podržavaju govor mržnje, do samih građana koji, najčešće kao anonimni komentatori, na javne sadržaje reaguju govorom mržnje. Praktično, kada govor mržnje u javnom prostoru iznese političar zarad rezultata izbora, pa taj govor bez cenzure i objektivne kritike prenese novinar, takav govor postane dostupan i neograničenom broju internet korisnika koji anonimnim komentarima podržavaju i podrivaju mrzilačku retoriku. Učestalost ovakvih situacija vodi u nove podjele u društvu, uzrokuje izazivanje nacionalne i vjerske netrpeljivosti i ugrožava bezbjednost građana, naročito zbog postratne ranjivosti društva koju još uvijek koriste političke elite izbjegavajući naći kompromisna rješenja za suživot i ekonomski napredak. Stoga će predmet analize u nastavku ovog rada biti upravo govor mržnje političara kao najodgovornijih govornika u javnom prostoru, medija koji ovakvim govorima postavljaju pozornicu i interneta koji omogućava širenje mržnje poput virusa.

5.1. Govor mržnje u političkim istupima

Izjave političara zauzimaju veliki dio javnog prostora. Njihovi stavovi određuju političke odluke i javne politike koje utiču na živote ljudi. Politička netolerancija i ekstremni stav prema političkim oponentima jedan su od motiva govora mržnje političara, i ne mogu se ograničiti statusom pozicije ili opozicije. Političke izjave su naročito intenzivne u izbornim kampanjama, ali nisu ograničene samo na taj period. Kako se propisi o zabrani govora mržnje ne bi koristili u svrhu cenzure političkih neistomišljenika, bitno je napraviti razliku između govora mržnje u političkom izražavanju od ideološkog, političkog i kritičkog stava ili mišljenja kao zaštićenih oblika izražavanja.

Pojedini ideološki stavovi nisu uvijek govor mržnje. Tako npr. rasprave sa ideološkim stavovima o ukidanju prava na abortus ili pravima pripadnika određene nacionalne ili etničke manjine ili pripadnika određenog spola ili određene seksualne orijentacije su sasvim legitimne u demokratskom društvu, pod uslovom da se njima ne podstiče mržnja, netolerancija, agresivni nacionalizam ili etnocentrizam, ne veličaju zločini ili superiornost rase ili nacije, ili negiraju ratni zločinci, genocid ili uspomena na osobe koje su izgubile živote u takvim događajima.⁷⁴

Govor mržnje u političkim istupima uglavnom se opravdava zaštitom nacionalnog interesa, a zapravo najčešće predstavlja mrzilački narativ prema drugoj naciji ili političkom subjektu. Često se u ovim istupima ukazuje na opasnost od mržnje drugih i drugačijih, čime se izaziva strah koji služi kao manipulacijsko sredstvo za mobilizaciju glasačkog tijela.

Politički govori, naročito u izbornom procesu, zbog govora mržnje mogu biti predmet sudskog postupka u svakom demokratskom društvu. U tom kontekstu bitno je ukazati na stavove Evropskog suda za ljudska prava (ESLJP).

ESLJP je u više svojih odluka istakao da član 10. EKLJP ne ostavlja mnogo mjesta za ograničenje slobode izražavanja u oblasti političkog govora, ali da sloboda političke rasprave nije apsolutna i može biti podređena izvjesnim ograničenjima ili sankcijama iako politički govor zahtijeva viši nivo zaštite. Sud ne osporava da političke partije imaju pravo da javno brane svoje stavove, čak i ako neki od njih povređuju, šokiraju ili zabrinjavaju jedan dio stanovništva, ali političke partije moraju izbjegavati da to čine zalažući se za rasnu diskriminaciju i pribjegavajući

⁷⁴ Dragičević, F. (2019), *Govor mržnje, izborni proces i pravo na slobodu izražavanja*, CJP Sarajevo

uvredljivim ili ponižavajućim izrazima ili stavovima kako takvim ponašanjem ne bi izazvali u javnosti reakcije koje su nespojive sa mirnom društvenom atmosferom i potkopali povjerenje u demokratske institucije.⁷⁵

Jedan primjer prakse ESLJP nalazimo u odluci suda po osnovu predstavke osuđenog belgijskog političara - *Féret protiv Belgije*.⁷⁶ Predstavku ESLJP podnio je belgijski političar i poslanik koji je bio osuđen na društveno koristan rad, te mu je oduzeto pravo na članstvo u parlamentu u trajanju od deset godina, zbog postupka u predizbornoj kampanji - dijeljenja letaka sa parolama „Ustani protiv islamifikacije Belgije“, „Stop lažnoj integracionoj politici“ i „Pošaljite kući neevropljane koji traže posao“. Odlučujući po ovoj predstavci ESLJP donio je odluku da presudom ovom političaru nije ugroženo pravo na slobodu izražavanja, s obzirom da su njegovi govori mogli podstaći mržnju prema strancima, posebno u uslovima zagrijane političke situacije uoči izbora. Njegova osuda bi se stoga mogla smatrati neophodnom u cilju sprečavanja javnih nereda i očuvanja prava drugih, tj. migranata. Sud je u ovom slučaju ocijenio govor političara kao govor mržnje koji je zabranjen, koji podstiče na rasizam, diskriminaciju i progon jer podstiče netrpeljivost prema jednoj određenoj grupi što izaziva mržnju. Podsticanje mržnje protiv imigranata i vjerske mržnje nije zaštićeno pravom na slobodu izražavanja.

Drugi i drugačiji primjer sudske prakse ESLJP nalazimo u odluci suda u predmetu *Faruk Temel protiv Turske*.⁷⁷ U ovom slučaju radi se o predstavci predsjednika političke stranke koji je bio osuđen za širenje propagande, sa obrazloženjem da je javno branio upotrebu nasilja i drugih terorističkih metoda jer je pročitao izjavu za medije u kojoj je kritikovao intervenciju Sjedinjenih američkih država u Iraku i smještanje u samicu vođe terorističke organizacije. Po ovoj predstavci ESLJP je zaključio da je Temel govorio kao politički dužnosnik i član opozicione političke stranke, prezentujući stavove svoje stranke o aktuelnim pitanjima od opšteg interesa, pa je zauzeo stav da njegov govor nije podsticao druge na nasilje, oružani otpor ili ustanak i da nije predstavljao govor mržnje.

⁷⁵ Filipović, Lj. (2019), *Krivična djela iz mržnje i krivična djela izazivanja mržnje*, str. 73, Misija OSCE u BiH, Sarajevo

⁷⁶ ESLJP, *Féret protiv Belgije*, predstavka br. 15615/07, 16.07. 2009.

⁷⁷ ESLJP, *Faruk Temel protiv Turske*, predstavka br. 16853/05, 01.02.2011..

Primjeri odluka ESLJP ukazuju na postojanje veoma osjetljive granice za uspostavljanje razlike između govora mržnje i političkog govora. Izborni period jeste period za razmjenu argumenata o temama koje su od značaja u društvu pa u tom periodu postoji društvena potreba za iznošenjem različitih stavova. Međutim, taj period ne smije biti poligon za iznošenje stavova koji se mogu smatrati govorom mržnje.

U Bosni i Hercegovini kao državi čija je prošlost obilježena nasiljem i podjelama naročito može biti sporno da li se određeno izražavanje treba smatrati govorom mržnje ili dozvoljenim javnim političkim diskursom. Politička klima u Bosni i Hercegovini je pogodna upotrebi govora mržnje i zbog institucionalnog uređenja zemlje. Političari u BiH i dalje često koriste govor mržnje, naročito u predizbornoj kampanji, kako bi nastavili mobilizaciju glasača iz svoje etničke grupe na osnovu etničko-nacionalnog govora. Tako političari često iznose kontraverze u vezi ratnih događanja i rasplamsavaju etničku mržnju. Tome doprinosi i veliki broj pitanja koja se svrstavaju u nacionalne interese, pa je to diskurs koji prevladava u političkom kontekstu u Bosni i Hercegovini. ECRI ističe da bi se političke stranke trebale oduprijeti iskušenjima da pribjegavaju onoj vrsti nacionalističkog diskursa koji podstiče na etničke podjele i animozitet. Političke stranke trebaju imati centralnu ulogu u promovisanju unutrašnje kohezije društva i osjećaja pripadnosti istoj društvenoj zajednici, te imati čvrst stav protiv svakog oblika rasizma i vjerske ili etničke diskriminacije. Stoga je ECRI predložio vlasti BiH da preduzmu ad hoc mjere konkretno usmjerene protiv korištenja etnički huškaškog diskursa od strane ekspanenata političkih stranaka, uključujući tu i usvajanje zakonskih odredbi koje omogućavaju da se uskrate sredstva javnog finansiranja političkim strankama čiji su članovi odgovorni za rasističke ili diskriminatorne radnje.⁷⁸

Nevladina organizacija „Pod lupom“, koja se bavi posmatranjem izbora, u svom izvještaju za 2018. godinu konstatuje postojanje konkretnih poruka kojima se poziva na diskriminaciju određenih pojedinaca i grupa, a kojima se trebaju baviti istražni i sudski organi, kao i izborna administracija.⁷⁹ Prema ovom Izvještaju najveći broj zabranjenih aktivnosti odnosio se na

⁷⁸ Izvještaj ECRI o BiH (peti ciklus monitoringa) (2017). Internet izvor: <https://rm.coe.int/third-report-on-bosnia-and-herzegovina-bosnian-translation-/16808b5601> (datum pristupa 04.12.2021.)

⁷⁹ Drugi izvještaj o dugoročnom posmatranju Izbora 2018 i posmatranju izborne kampanje. Izvor Internetska stranica Koalicije „Pod lupom“: <https://podlupom.org/v2/bs/dokument/opci-izbori-2018-drugi-preliminarni-izvjestaj-o-dugorocnom-posmatranju-izbora-2018-i-posmatranju-izborne-kampanje/276> (datum pristupa 04.12.2021.)

neprimjeren govor odnosno korištenje jezika koji bi nekoga mogao navesti ili podstaći na nasilje ili širenje mržnje. Govoru mržnje dodatno doprinosi činjenica da političari dobivaju najviše prostora u medijima, a sve njihove izjave, bez cenzure i bez obzira na sadržaj, prenose se bez zadržke, bez ikakvog komentara i bez kritičkog osvrta.⁸⁰

U Bosni i Hercegovini govor mržnje u izbornoj kampanji može biti sankcionisan po odredbama domaćih krivičnih zakona ili po odredbama izbornog zakonodavstva. Međutim, nisu poznati slučajevi vođenja krivičnih postupaka u Bosni i Hercegovini zbog govora mržnje koji iznose pripadnici političkih stranaka, ne samo u toku izborne kampanje nego i izvan tog vremena. Svjež primjer predstavlja govor predstavnika političke stranke, člana Predsjedništva BiH iz reda srpskog naroda, s čim u vezi je Tužilaštvo BiH zaprimilo više prijava među kojima je i prijava zbog govora mržnje u kojem bošnjački narod naziva „podanički narod“, te se za isti kaže: „nema ih dovoljan broj, nemaju dovoljne kapacitete, nemaju u sebi karakter (...) oni nisu državotvorni narod, oni su podanički narod“. U vezi sa navedenim govorom u bosanskohercegovačkom medijskom prostoru se iznose razna mišljenja i komentari, pa čak i oprečna tumačenja pravnih stručnjaka. Profesor krivičnog prava Goran Šimić smatra da je predmetni govor „ispunio sva obilježja krivičnog djela jer jasno potiče na netrpeljivost u etničkoj zajednici“, dok pravna ekspertica Lejla Gačanica smatra da je krivično djelo govora mržnje teško dokazivo jer „sama izjava mora biti stavljena u vezu sa izazivanjem ili podstrekavanjem mržnje“, te ističe da je za krivičnu prijavu potrebno „ukazati, potkrijepiti da je izjava poput ove izazvala ili raspirivala ili podstrekнула nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju“.⁸¹ Predmetna prijava govora mržnje primjer je mogućeg postupanja u ovakvim i sličnim slučajevima političkih istupa, ali se ista neće dalje analizirati s obzirom da po osnovu ove prijave još nije donijeta ni tužilačka odluka.

Jedini oblik sankcionisanja političkih predstavnika u Bosni i Hercegovini jeste po osnovu kršenja odredbi Izbornog zakona BiH. Izborni zakon Bosne i Hercegovine, između ostalog, propisuje sankcionisanje govora mržnje, kažnjavanje političkog subjekta i kandidata političkog subjekta novčanom kaznom, te skidanje sa kandidatske liste. Za kršenje odredbi Izbornog zakona BiH nadležna je Centralna izborna komisija BiH (CIK). U nadležnosti CIK-a je praćenje izborne

⁸⁰ Dragičević, F. (2019), *Govor mržnje, izborni proces i pravo na slobodu izražavanja*, CJP Sarajevo

⁸¹ Vijest internet portala „Faktor/BIH“ od 10.11.2021. godine

<https://faktor.ba/vijest/tuzilastvu-bih-proslijeden-predmet-protiv-dodika-zbog-govora-mrznje/143961>

(datum pristupa 11.12.2021.)

kampanje i sankcionisanje kandidata koji koriste govor mržnje. Saznanja o kršenju pravila ponašanja CIK može dobiti na osnovu prijave kandidata ali i putem bilo kojih drugih saznanja po službenoj dužnosti. U slučajevima u kojima je utvrđeno kršenje pravila ponašanja korištenjem govora mržnje najčešće izrečene sankcije su novčane kazne, a u izuzetnim slučajevima i uklanjanje sa kandidatske liste.

Kada je u pitanju jezik koji bi mogao navesti na raspirivanje međunacionalne mržnje, kao govor mržnje označene su izjave u kojima se politička stranka poredi sa terorističkom organizacijom,⁸² izjave u kojima se kandidat političke stranke označava kao neprijatelj jednog naroda,⁸³ izjave u kojim se entiteta Republika Srpska označava kao „genocidna tvorevina“⁸⁴. Primjer izricanja mjere skidanja sa liste kandidata od strane CIK-a nalazimo u slučaju izricanja ove sankcije kandidatu političke partije koji je fizičkom silom, upotrebom hladnog oružja, uz uzvikivanje psovki i prijetnji, uništio predizborni pult druge političke partije.⁸⁵

Međutim, nadležnost CIK-a je vremenski ograničena na tridesetodnevni period koji predhodi danu izbora, pa tako svako korištenje govora mržnje od strane političara prije i poslije ovog perioda nije moguće sancionisati na osnovu odredbi izbornog zakonodavstva.

Jedan od primjera koji pokazuje upravo manjkavost Izbornog zakona BiH u pogledu vremenske ograničenosti primjene njegovih odredbi jeste odluka CIK-a o sankcionisanju u slučaju emitovanja video spota političke partije, u kojem tri muškarca u ugostiteljskom objektu govore o tome kako su „protjerali“ Srbe sa Kosova i iz Hrvatske, te kako su ih „zavadili“ u Bosni i Hercegovini, a zatim im prilazi četvrti muškarac i kaže da je Republika Srpska „sada ujedinjena“, nakon čega prvopomenuta trojica bježe. U ovom slučaju CIK donosi nepravosnažnu odluku kojom se poništava ovjera političke stranke za učešće na lokalnim izborima 2020.godine, te njenog lidera kažnjava novčanom kaznom od 10 000 KM.⁸⁶ U ovoj odluci CIK navodi da je politička stranka odgovorna jer je u video spotu koji je objavila na mrežama Twitter i Facebook

⁸² Odluka Centralne izborne komisije BiH broj 05-1-07-5-925/16 od 19.10.2016.

⁸³ Odluka Centralne izborne komisije BiH broj 05-1-07-5-4176/10 od 01.10.2010.

Rješenje Suda BiH broj Iž-72/10 od 19.10.2010. godine.

Odluka Ustavnog suda BiH broj AP-578/10 od 10.04.2014.

⁸⁴ Odluka Centralne izborne komisije BiH broj 05-1-07-5-924/16 od 08.12.2016.

Rješenje Suda BiH broj S1 3 Iž 024037 16 Iž od 07.02.2017.

⁸⁵ Odluka Centralne izborne komisije BiH broj 05-1-07-5-711/14 od 05.10.2014.

Rješenje Suda BiH broj S1 3 Iž 017256 14 Iž od 08.10.2014.

⁸⁶ Odluka Centralne izborne komisije BiH broj 05-1-07-5-975/20 od 07.10.2020.

koristila jezik koji bi nekoga mogao navesti ili podstaći na nasilje ili širenje mržnje, te je naredila političkoj partiji uklanjanje spota sa društvenih mreža. Međutim, postupajući po žalbi političke partije Sud BiH poništava ovu odluku CIK-a jer je sporni video spot objavljen prije službenog početka izborne kampanje, pa tako CIK nije bio nadležan za tumačenje i sankcionisanje,⁸⁷ što je formalno tačno jer je izborna kampanja počinjala zvanično 16.10.2020. godine, sporni video spot emitovan 19.09.2020. godine, a odluka CIK-a donijeta 07.10.2020.godine.

Osim u pogledu vremenske ograničenosti primjene odredbi Izbornog zakona BiH, nedostatak ovog propisa ogleda se i u nedostatnoj određenosti zabranjenog ponašanja kandidata u izbornom procesu u odnosu na pojam govora mržnje. Zakon zabranjuje samo izražavanje koje predstavlja navođenje ili podsticanje na nasilje ili širenje mržnje, dok je izostavljeno izražavanje kojim se širi, promovise ili opravdava mržnja koja u svojoj suštini predstavlja netoleranciju.

Kad su u pitanju nosioci političkih odlučivanja i govor mržnje, ističe se zamjerka u nepostojanju djelotvornosti u procesuiranju po odredbama krivičnog zakona, te zamjerka u pogledu vremenske ograničenosti primjene odredama izbornog zakona, kao i normi koje su preusko postavljene u odnosu na govor mržnje koji se uobičajeno koristi. Balans između slobode izražavanja i govora mržnje pomjeren je u korist govora mržnje, što zahtijeva intervencije za uspostavu ravnoteže između društvene potrebe za suzbijanjem govora mržnje i prava na slobodu izražavanja.⁸⁸

5.2. Govor mržnje u medijima

Prema međunarodnim i domaćim standardima mediji su dužni suzdržati se od govora mržnje, i kao akteri i kao distributeri. Mediji kao „četvrta vlast“ ili „sedma sila“ predstavljaju snažan mehanizam društva, pa samim tim nose odgovornost i u borbi protiv govora mržnje. Govor mržnje izgovoren ili objavljen u medijima dobija mnogo veću težinu jer sadržaj istog potencijalno dolazi do velikog broja onih koji su predmet mrzilačkog narativa, ali i do onih koji su pristalice mrzilačkih stavova kod kojih takav govor može izazvati mobilizaciju, podržavanje, rasplamsavanje i društveno neprihvatljive postupke.

⁸⁷ Rješenje Suda BiH broj S1 3 Iž 037327 Iž od 15.10.2020.

⁸⁸ Dragičević, F. (2019), *Govor mržnje, izborni proces i pravo na slobodu izražavanja*, CJP Sarajevo

Stav Evropskog suda za ljudska prava (ESLJP) jeste da nacionalno zakonodavstvo i praksa u oblasti govora mržnje treba da naprave jasnu razliku između odgovornosti autora i odgovornosti novinara koji doprinose njegovom širenju, u okviru svojih zadataka da prenose informacije i ideje o pitanjima od javnog interesa.⁸⁹

Novinari su odgovorni za sadržaje kojim se širi mržnja ako njihovo djelovanje predstavlja govor mržnje, u prilogu čemu govori i predmet ESLJP *Pavel Ivanov protiv Rusije*.⁹⁰ Pavel Ivanov je ruski vlasnik i urednik novina koji je objavio niz tekstova u kojima je Jevreje opisao kao „izvor zla u Rusiji“ i optužio ih za „kovanje zavjere protiv ruskog naroda“. Nakon što su ga nacionalni sudovi osudili za javno podsticanje na etničko, rasno i religijsko nasilje i mržnju, podnio je predstavku ESLJP ističući da njegova osuda predstavlja povredu prava na slobodu izražavanja. ESLJP je zaključio da njegova predstavka predstavlja zloupotrebu prava na traženje zaštite jer je njegovo djelovanje predstavljalo govor mržnje, te ukazao da je Ivanov u svojim tekstovima „podsticao na mržnju prema Jevrejima“ i zagovarao nasilje protiv određene etničke grupe, naglasivši da je takav „uopšten i žestok napad na jednu etničku grupu suprotan vrijednostima koje se nalaze u temeljima Konvencije, naročito toleranciji, društvenom miru i nediskriminaciji“⁹¹.

Novinari imaju pravo da izvijeste o govoru mržnje, u prilog čemu govori analiza odluke ESLJP u predmetu *Jersild protiv Danske*.⁹² Novinar Jersild je napravio dokumentarni film koji je sadržavao intervju sa tri pripadnika jedne rasističke grupe koji su govorili uvredljivo i pogrdno o imigrantima i etničkim grupama. Nakon što je novinar pred domaćim sudom osuđen za pomaganje u širenju rasističkih stavova, podnio je žalbu ESLJP smatrajući da je presuda prekršila njegovo pravo na slobodu izražavanja. ESLJP je, praveći razliku između trojice mladića koja su iznijela rasističke primjedbe i novinara koji je o tome izvijestio, konstatovao da je osuda prekršila pravo novinara na slobodu izražavanja. ESLJP je dalje zaključio da je novinar imao za cilj da razotkrije rasizam, analizira i objasni rasističke stavove, kako bi predstavio pitanje od velikog javnog interesa o kojem javnost ima pravo da bude obaviještena. ESLJP je uzeo u obzir i

⁸⁹ Filipović, Lj. (2019), *Krivična djela iz mržnje i krivična djela izazivanja mržnje*, str. 73-74, Misija OSCE u BiH, Sarajevo

⁹⁰ ESLJP, Pavel Ivanov protiv Rusije, predstavka br. 35222/04, 20.02.2007.

⁹¹ ESLJP, Pavel Ivanov protiv Rusije, predstavka br. 35222/04, 20.02.2007.

⁹² ESLJP, Jersild protiv Danske, predstavka br. 15890/89, 23.09.1994.

činjenicu da film nije imao za cilj propagiranje rasističkih pogleda i ideja, te da je emisija bila namijenjena starijoj publici i emitovana u kasnijim večernjim satima.

Dakle, evidentno je da i novinari podliježu obavezi ograničenja slobode izražavanja po osnovu govora mržnje. Novinari su odgovorni za sadržaje kojim se širi mržnja ako njihovo djelovanje predstavlja govor mržnje, ali ne i za izvještavanje o govoru mržnje. Ograničenja se primjenjuju na situacije u kojima govor mržnje potiče direktno od samih medija, tj. ako je govor mržnje posljedica stavova novinara, a ne samo izvještavanja ili prenošenja onog što su drugi rekli. Isto važi i za slučajeve kada medijski uposlenici bezrezervno podržavaju izjave koje se svode na govor mržnje koji je izrekao neko drugi, iako je to vrlo teško ustanoviti. Naravno pod pojmom izvještavanje o govoru mržnje ne misli se na novinarsko puko citiranje mrzilačkog narativa, već na izvještavanje koje prati profesionalni vokabular i kritika. Za govor mržnje u medijima odgovorni su i urednici medija koji je takav govor objavio.

Medijske objave današnjice često prate šokantni naslovi iza kojih se nerijetko stavljaju interpukcijski znakovi – upitnik i uzvičnik. Tako se senzacionalizam naslova postavlja kao novinarsko pitanje a ne istinita vijest, što u slučaju nedovoljne medijske pismenosti može za posljedicu imati dezinformisanje javnosti, ali i sijanje straha i panike. Takvi tekstovi obiluju uznemirujućim terminima, poput „šokantno“, „horor“, „zločin“, tragedija“ i sl., što vremenom kod korisnika medija uzrokuje rast praga tolerancije na nasilje i sve vrste ugrožavanja osjetljivih grupa. Jedan potpuni paradoks donosi novo vrijeme lažnih vijesti (tzv. „fake news“), dezinformacija i propagandi, kojima se obmanjuje javnost putem medija i društvenih mreža. S jedne strane tvorcima ovih objava su svjesni svog postupanja i često ispod senzacionalističkog naslova donose sadržaj u kojem vješto hodaju po granici koja odvaja govor mržnje od slobode izražavanja, a s druge strane to su oni koji vjerovatno to ne rade svjesno, već zbog neznanja, lijenosti, nedostatka profesionalnosti, vremena ili mogućnosti provjere, a u takvoj praksi profesionalno novinarstvo postaje neminovna žrtva.

5.3. Govor mržnje na internetu

U današnje vrijeme internet predstavlja najširi pojam javnog mjesta i globalnu riznicu svih javnih prostora, pa skoro da ne postoji javni skup ili manifestacija koji ne budu publikovani i dostupni na internetu, kao i svi drugi video i štampani medijski sadržaji.

Akter govora mržnje na internetu može biti bilo ko, jer u današnje vrijeme skoro da ne postoji čovjek koji ne koristi internet. „Pojava interneta i novih tehnologija otvorila je mogućnosti za lakše komuniciranje, ali i više prostora za govor mržnje“.⁹³

Procesuiranje zbog govora mržnje na internetu je otežano s obzirom da promocija ličnih stavova može ostati anonimna. Portali, društvene mreže i forumi odavno su postali prostori za mobilizaciju političkih neistomišljenika, a gotovo da ne postoji prostor na internetu na kojem pojedinci iz Bosne i Hercegovine mogu izraziti svoje mišljenje i biti pošteđeni od govora mržnje.⁹⁴ Reakcija administratora na govor mržnje je neblagovremena ili nepostojana.

Autori govora mržnje na internetu su uglavnom osobe čije stanje svijesti je prilično suženo, osobe koje pišu u alkoholisanom stanju ili pod uticajem zabranjenih supstanci, u stanju afekta i sl., ali i osobe koje to svjesno rade po nečijem nalogu, tzv. „stranački botovi“ ili „profesionalni komentatori“, čije pisanje nije posljedica nego cilj.

Kad su u pitanju elektronski mediji i govor mržnje na internetu, primjer odluke Evropskog suda za ljudska prava (ESLJP) kojom se zbog govora mržnje oglašava krivim vlasnik internet portala, predstavlja predmet *Delfi As protiv Estonije*.⁹⁵ U ovom slučaju se ESLJP prvi put bavio govorom mržnje na internetu i odgovornošću informativnog internet-portala za komentare korisnika. Internet portal u Estoniji je objavio članak o odluci jedne trajektne kompanije da promijeni maršutu ka određenim ostrvima, što je dovelo do razbijanja leda na površini mora, a zbog čega u zimskom periodu nisu mogli biti otvoreni jeftiniji putevi preko leda. Ova objava izazvala je mnoštvo uvredljivih i prijetećih komentara o trajektnoj kompaniji, koje su ispod teksta objave ostavljali čitaoci. Trajektna kompanija zatražila je od portala da ukloni negativne komentare, što

⁹³ Cvjetičanin, T., Sali-Terzić, S., Dekić, S. (2010), *Strategije isključivanja: Govor mržnje u BH javnosti*, Mediacentar Sarajevo, str. 9.

⁹⁴ Ferhatović, A., Trlin, D. (2019), *Krivičnopravni aspekt govora mržnje kao zloupotreba prava na slobodu izražavanja*, Pregled, časopis za društvena pitanja, god. LX. Br. 2, str. 153.

⁹⁵ ESLJP, *Delfi Ad protiv Estonije*, predstavka br. 64569/09, 10.10.2013.

je portal i učinio, a potom je tužila kompaniju u čijem vlasništvu je portal, tražeći naknadu štete jer su komentari čitalaca portala bili klevetnički. Nacionalni sud je donio presudu kojom je Delfi kažnjen, nakon čega Delfi podnosi žalbu tvrdeći da se on ne može smatrati odgovornim za komentare jer ih ne kontroliše, te da je njegova uloga tehnička, pasivna i neutralna. Vrhovni sud Estonije donio je odluku kojom je ustanovio da je Delfi imao kontrolu nad objavljivanjem portala jer ih nisu mogli brisati korisnici već samo portal. Nakon toga Delfi podnosi predstavku ESLJP, tvrdeći da je presuda o odgovornosti za komentare koje su postavili posjetioци portala prekršila pravo na slobodu izražavanja. ESLJP je odbio da razmatra pitanje odgovornosti u skladu sa zakonima Evropske unije (EU), tvrdeći da je na domaćim sudovima bilo da riješe pitanje tumačenja domaćih zakona u skladu sa zakonima EU. ESLJP je istakao da su domaći sudovi proglasili Delfi odgovornim u skladu sa estonskim Građanskim zakonikom, što je značilo da je presuda zbog klevete bila zakonita. U konkretnom primjeru ne radi se o govoru mržnje već o kleveti koja nije isto što i govor mržnje, ali primjer pokazuje opredjeljenost ESLJP u pogledu sankcionisanja odgovornosti urednika portala za sadržaj korisničkih komentara.

Govor mržnje na internetu u Bosni i Hercegovini kao krivično djelo u domaćoj sudskoj praksi nalazimo u slučaju presude za krivično djelo izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora ili netrpeljivosti, a povodom objave na internet-forumu „Bosnahistorija“, gdje je pod pseudonimom objavljen komentar u kojem se navodi na koji način bi Bošnjaci trebali postupati u slučaju rata i secesije Republike Srpske. U ovom slučaju akter govora mržnje opisao je vojnu akciju koja bi se trebala preduzeti protiv srpskih sela i naselja u regiji Brčko distrikta. Od strane Osnovnog suda Brčko distrikta osuđen je za krivično djelo izazivanja nacionalne, rasne i vjerske mržnje, a presuda je potvrđena i od strane Apelacionog suda Brčko distrikta. Osuđeni je podnio apelaciju zbog povrede prava na slobodu izražavanja po osnovu koje je Ustavni sud Bosne i Hercegovine donio zaključak da pozivanje na pravo na slobodu izražavanja u ovom slučaju predstavlja zloupotrebu prava na slobodu izražavanja jer je predmetno pisanje na forumu pravno kvalifikovano kao krivično djelo izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora ili netrpeljivosti i suprotno je sa temeljnim vrijednostima Konvencije, naročito tolerancijom, socijalnim mirom i nediskriminacijom. Upravo je ovaj slučaj, *Smajić protiv Bosne i Hercegovine*⁹⁶, jedini predmet koji se odnosi na govor mržnje u Bosni i Hercegovini o kojem je

⁹⁶ ESLJP, *Smajić protiv Bosne i Hercegovine*, predstavka br. 48657/18, 29.07.2016.

odlučivao ESLJP. ESLJP je potvrdio zaključak Ustavnog suda BiH da sadržaj spornih objava ne predstavlja izražavanje misli o aktuelnim pitanjima od opšteg interesa, već da se radi o neprimjerenom dijalogu kojim se zagovara ponašanje prema jednoj etničkoj grupi u Brčko distriktu. Autor sporne forum-objave je koristio izraze koji su veoma uvredljivi za pripadnike jedne etničke grupe, pa je takvim objavama, iako su napisane u hipotetičkoj formi, dirnuo u veoma osjetljivu materiju etničkih odnosa u postratnom bosanskom društvu. ESLJP je zaključio da presuda nije prekršila pravo na slobodu izražavanja podnosioca predstavke.

Zbog izazivanja nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora i netrpeljivosti, Pred sudom BiH vođen je postupak protiv administratora i uredniku web stranice „Antimigrant.ba“, optuženom da je na web stranici i putem društvenih mreža objavljivao sadržaje sa izjavama koje podstiču i šire mržnju prema migrantskoj populaciji, ali i među konstitutivnim narodima u BiH. Prvostepenom presudom Suda BiH oslobođen je optužbi, a u obrazloženju presude navedeno je da tužilaštvo nije dokazalo da je optuženi počinio krivično djelo koje mu je stavljeno na teret, da optuženi nije širio govor mržnje među konstitutivnim narodima, da izjave upućene migrantima nisu upućivale niti na jedan narod, rasu, vjeru i drugu specifičnu grupu, te da su njegove izjave u okvirima „političkog, publicističkog slobodnog narativa, zaštićenog slobodom govora u BiH“.⁹⁷ U obrazloženju ove presude, između ostalog, navodi se da u Bosni i Hercegovini na državnom nivou ne postoji propis po kojem bi presuda bila osuđujuća, te se ističe da samo u zakonodavstvu entiteta Republika Srpska postoje zakonske norme koje određuju i tretiraju sve oblike govora mržnje.

Zbog izazivanja nacionalne i vjerske mržnje, razdora i netrpeljivosti među konstitutivnim narodima BiH, pred Sudom BiH u toku je proces protiv tri pripadnika „Ravnogorskog pokreta otadžbine Srpske“ koji se terete da su u martu 2019. godine u Višegradu izvršili ovo krivično djelo „pjevanjem četničkih pjesama i postrojavanjem“. Radi se o slučaju u kojem je potvrđena optužnica za izvršenje krivičnog djela govorom mržnje.

Načini prijavljivanja govora mržnje na internetu su razni: podnošenje krivične prijave, građanska tužba za naknadu štete, građanska tužba za diskriminaciju, zahtjev za pokretanje upravnog postupka, podnošenje tužbe protiv organa uprave, podnošenje žalbe Vijeću za štampu BiH,

⁹⁷ Presuda Suda BiH broj S1 2 K 041 428 21 K, 19.11.2021.

podnošenje prijave Regulatornoj agenciji za komunikacije BiH, podnošenje pritužbe Agenciji za ravnopravnost polova BiH i entitetskim gender-centrima, podnošenje pritužbi organu državne službe u kojoj je zaposlen državni službenik protiv kojeg se podnosi pritužba, s obzirom da su državni službenici, kao i sudije, advokati i tužioci, dužni suzdržati se od govora mržnje u skladu sa kodeksima profesionalne etike, kodeksima ponašanja i pravilima disciplinskog postupka.

Mehanizmi apsolutnog eliminisanja govora mržnje s interneta ne postoje i takve govore je moguće samo ograničiti. Potpuna zabrana internet komentarisanja bila bi u suprotnosti sa slobodom izražavanja. Autora govora mržnje teško je, ali ne i nemoguće, identifikovati.

Ukoliko se govor mržnje sa elementima krivičnog djela prijavi policiji ili tužilaštvu, najveći izazov predstavlja upravo identifikacija autora tog govora, s obzirom da se isti uglavnom krije iza lažnog imena ili pseudonima. Osnovni metod identifikacije jeste na osnovu utvrđivanja IP adrese (jedinstvene brojčane oznake na internetu) kompjutera ili mobilnog telefona sa kojeg je autor sadržaja pristupio internetu. Međutim, IP adresa je element podložan promjenama, te zavisi od konfiguracije korisničkog modema, softvera, korištene VPN tehnologije i prakse mrženih operatora, a često kratkotrajni prekid napajanja korisničkog modema dovede do automatske promjene IP adrese. Praktično policijski i tužilački organi za potrebe identifikacije IP adrese koriste tehničku podršku InterSoft društva, firme koja pruža računarske usluge i postupa po zahtjevima nadležnih organa (policije i tužilaštva), vrši detaljne provjere sistema i dostavlja informacije o IP adresama. IP adresa može biti privatna i javna, a ukoliko se radi o javnoj IP adresi koja je dostupna i korištena od strane više lica, identifikacija konkretnog korisnika je znato složenija i zahtjeva vršenje dodatnih operativnih provjera i istražnih radnji (npr. obavljanje razgovora sa više korisnika, analiza video nadzora i sl.). Nadalje, radi prikupljanja dokaza u digitalnom obliku sprovode se radnje pretresa i vještačenja elektornskih uređaja, kompjutera i mobitela. Identifikacija autora govora mržnje na internetu može se izvršiti i identifikacijom korisnika mobilnog telefonskog broja kojim je direktno pristupljeno internetu ili na osnovu kojeg je registrovan pristup društvenoj mreži, što zahtijeva pribavljanje sudske naredbe za dostavu podataka o telekomunikacijskih operatera, nakon čega se pristupa analizi komunikacija, identifikaciji sagovornika koji mogu otkriti identitet traženog korisnika, uključujući i analizu podataka baznih stanica kojima se identifikuje kretanje korisnika. U postupku dokazivanja krivičnog djela moguće je pribaviti podatke i direktno od društvenih mreža poput Facebook-a,

WhatsApp-a i Instagram-a. Putem instituta međunarodne pravne pomoći, a na osnovu pribavljene saglasnosti tužioca i sudske naredbe, moguće je uputiti zahtjev direktno Facebook-u kao pružaocu telekomunikacionih usluga i tražiti dostavu osnovnih obračunskih podataka za određenog korisnika društvene mreže, i to podataka o pristupnim IP adresama, e-mail adresama korištenim za kreiranje korisničkog računa, brojevima telefona korištenih za administriranje istih, GPS koordinatama korištenog uređaja, uključujući i traženje drugih podataka eventualno korisnih za identifikaciju korisnika određenog računa u određenom vremenskom periodu. Dakle, uz ispunjenje zakonskih uslova i procedure, te postupanje stručnih policijskih kadrova, govor mržnje na internetu skoro da ne može ostati anonimn.

Osim podnošenja prijave, tužbi, pritužbi i žalbi kao mehanizma zaštite od govora mržnje, postoje i načini (samo)zaštite koju pružaju društvene mreže. Npr. Facebook društvena mreža korisnicima omogućava prijavu govora mržnje na način da pored svake objave na ovoj stranici postoji mogućnost prijave sadržaja koji treba biti uklonjen. Prijava se vrši jednim klikom na opciju „Report“ („Prijavi“), nakon čega će Facebook ukloniti sadržaj koji krši politiku društvene mreže, te će poslati upozorenje onom ko je objavio sporni sadržaj. Na sličan način i anonimno može se prijaviti i govor mržnje na internet stranici YouTube, klikom na ponuđenu opciju „Flag“ („Označi“) ispod videa, nakon čega se odabere jedan od ponuđenih razloga za prijavu tog videa i popuni obrazac u kojem se neželjeni sadržaj može opisati kao sadržaj koji sadrži govor mržnje. Ukoliko se utvrdi da se radi o videu koji krši smjernice YouTube-a sadržaj će se ukloniti. Na Twitteru se prijavljivanje odvija putem klika na opciju „Report“ („Prijavi“), poslije čega se dobija meni u kojem se bira poslednja opcija „It`s abusive or harmful“ („Uvredljiv ili štetan“), a potom korisnik u dobijeni obrazac detaljnije opisuje problem i prijavljuje govor mržnje. Twitter će u slučaju govora mržnje obrisati spornu objavu, a ukoliko takvih objava ima više Twitter može obrisati i nalog autora govora mržnje. Vlasnik Twitter naloga može se identifikovati putem mobilnog telefona koji je registrovao i koristio za objave na svom nalogu.

6. ISTRAŽIVAČKI DIO RADA – ANKETNO ISTRAŽIVANJE

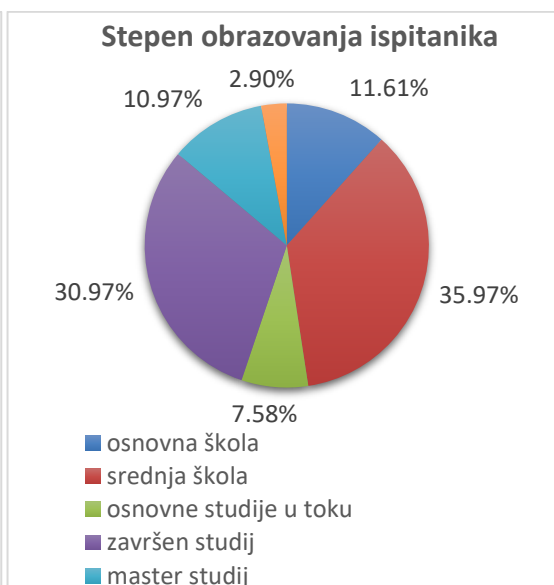
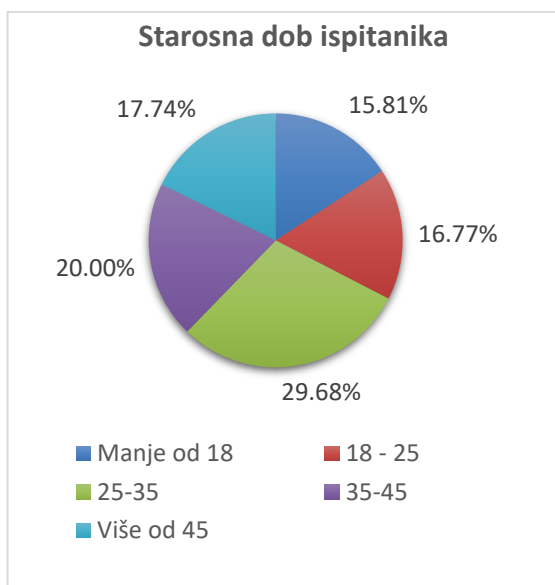
- S ciljem spoznaje društvene percepcije o govoru mržnje u Bosni i Hercegovini, kao tehnika istraživanja korišten je anketni upitnik.
- Anketni upitnik sačinjen je nakon analize literature (sekundarnog istraživanja), a u istom su sadržana uglavnom pitanja sa ponuđenim odgovorima (pitanja zatvorenog tipa).
- Anketiranje je vršeno na osnovu pisanog upitnika, samostalnim popunjavanjem printanog primjerka ankete od strane ispitanika.
- Prilikom istraživanja anketni upitnik je popunjen od strane 620 ispitanika, na području Sarajeva i Istočnog Sarajeva.
- Anketirani su ispitanici metodom slučajnog uzorka.
- Popunjavanje anketnog upitnika trajalo je dva mjeseca, nakon čega su podaci obrađeni u Excel-u, radi proračuna, te tabelarnog i grafičkog prikaza rezultata.
- Anketni upitnik se sastoji od dvadeset pitanja podijeljenih u tri vrste pitanja koja se tiču znanja, iskustva i procjene ispitanika. Upitnik sadrži pitanja na osnovu kojih se ima donijeti zaključak o građanskoj spoznaji govora mržnje i njegovog položaja naspram slobode izražavanja, zatim pitanja na osnovu kojih se ima zaključiti koji je stepen građanskog znanja o zabranjenosti i načinu sankcionisanja govora mržnje, te pitanja na osnovu kojih se želi zaključiti koliko su građani izloženi ili su podložni govoru mržnje u javnom prostoru Bosne i Hercegovine.

➤ **Analiza odgovora na pitanja o starosnoj dobi i nivou obrazovanja ispitanika:**

Metodom slučajnog uzorka, anketirani su ispitanici različite starosne dobi i nivoa obrazovanja. Najveći broj anketiranih je starosne dobi 25-30 godina (29,68%) i imaju završenu srednju stručnu spremu (35,97%). S obzirom da je polovina ispitanika starosne dobi između 25 i 45 godina, te da je više od pola njih izjavilo da ima ili stiže visoko obrazovanje, zaključuje se da se najmanje 50% ispitanih može smatrati i životno zrelim i dovoljno obrazovanim, pa samim tim i kompetentnim, za spoznati govor mržnje i njegove posljedice, imati empatiju prema žrtvama govora mržnje i znati reagovati s ciljem prevencije i sankcionisanja govora mržnje u javnom prostoru BiH.

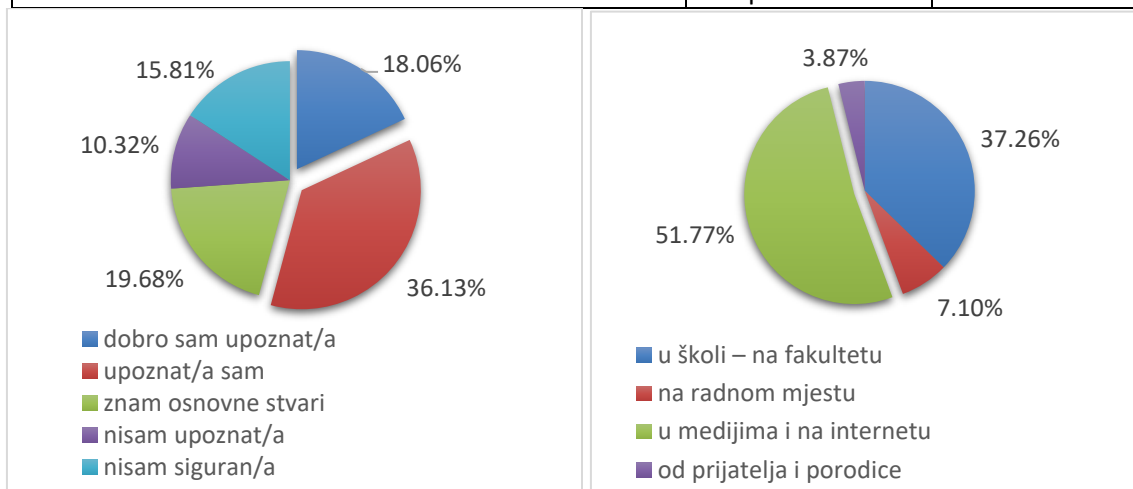
1. Pitanje: Koliko godina imate?	Odgovori:	U procentima:
Manje od 18	98	15,81%
• 18-25	104	16,77%
• 25-35	184	29,68%
• 35-45	124	20%
• Više od 45	110	17,74%
	Ukupno: 620	100%

2. Pitanje: Koji je Vaš stepen obrazovanja?	Odgovori:	U procentima:
• Osnovna škola	72	11,61%
• Srednja škola	223	35,97%
• Osnovne studije u toku	47	7,58%
• Završen studij	192	30,97%
• Master studij	68	10,97%
• Doktorat	18	2,9%
	Ukupno: 620	100%

➤ **Analiza odgovora na pitanja: “Koliko ste upoznati sa terminom govor mržnje?” i “Iz kojih izvora ste saznali najviše o govoru mržnje i njegovim posljedicama”?** :

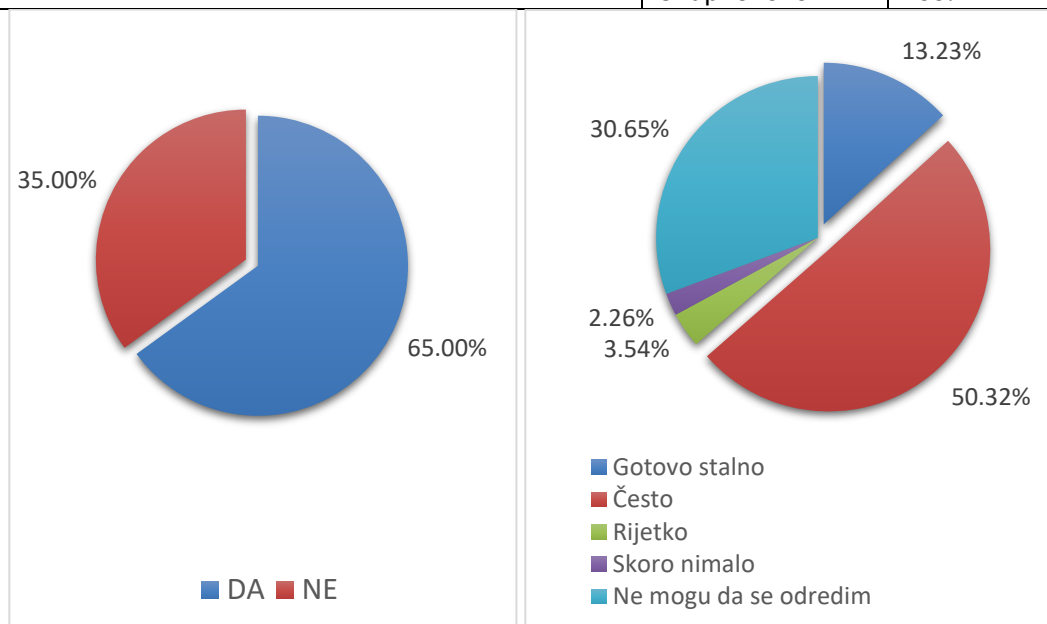
3. Pitanje: Koliko ste upoznati sa terminom „govor mržnje“?	Odgovori:	U procentima
• Dobro sam upoznat/a	112	18,06%
• Upoznat/a sam	224	36,13%
• Znam osnovne stvari	122	19,68%
• Nisam upoznat/a	64	10,32%
• Nisam siguran/a	98	15,81%
	Ukupno: 620	100%
4. Pitanje: Iz kojih izvora ste najviše saznali o govoru mržnje i njegovim posljedicama?	Odgovori:	U procentima
• U školi – na fakultetu	231	37,26%
• Na radnom mjestu	44	7,10%
• U medijima i na internetu	321	51,77%
• Od porodice i prijatelja	24	3,87%
	Ukupno: 620	100%

Kad je u pitanju izjašnjenje o upoznatosti ispitanika sa terminom „govor mržnje“ rezultati ankete pokazuju da njih 73,87% smatra da zna šta je „govor mržnje“, dok 26,13% ispitanika smatra da nisu upoznati ili nisu sigurni šta ovaj termin označava. Dakle, evidentno je da dvije trećine ispitanika imaju spoznaju o samom terminu „govor mržnje“. Međutim, više od pola ispitanika (51,77%) odgovara da su mediji i internet njihov izvor spoznaje o govoru mržnje i njegovim posljedicama, a samo njih 37,26% da je to obrazovna ustanova. Najmanje ispitanika je odgovorilo da saznanja o govoru mržnje i posljedicama istog dolaze iz kruga porodice i prijatelja, što upućuje na zaključak da se ovom fenomenu ne pridaje veliki značaj unutar porodice kao osnovne ćelije društva, te u odnosu sa prijateljima, tj. u sredinama koje bi po svojoj prirodi trebale biti najotvorenije i najiskrenije. Dobijanje informacija o govoru mržnje i njegovim posljedicama posredstvom interneta može biti nedostatno, pa čak i štetno, naročito kad su u pitanju mlađe generacije koje takve informacije ne analiziraju sa članovima porodice, prijateljima i nastavnicima.

- **Analiza odgovora na pitanja: „Da li smatrate da sloboda izražavanja treba biti ograničena zbog govora mržnje?“ i „Koliko je po Vašem mišljenju govor mržnje zastupljen u javnom prostoru Bosne i Hercegovine?“:**

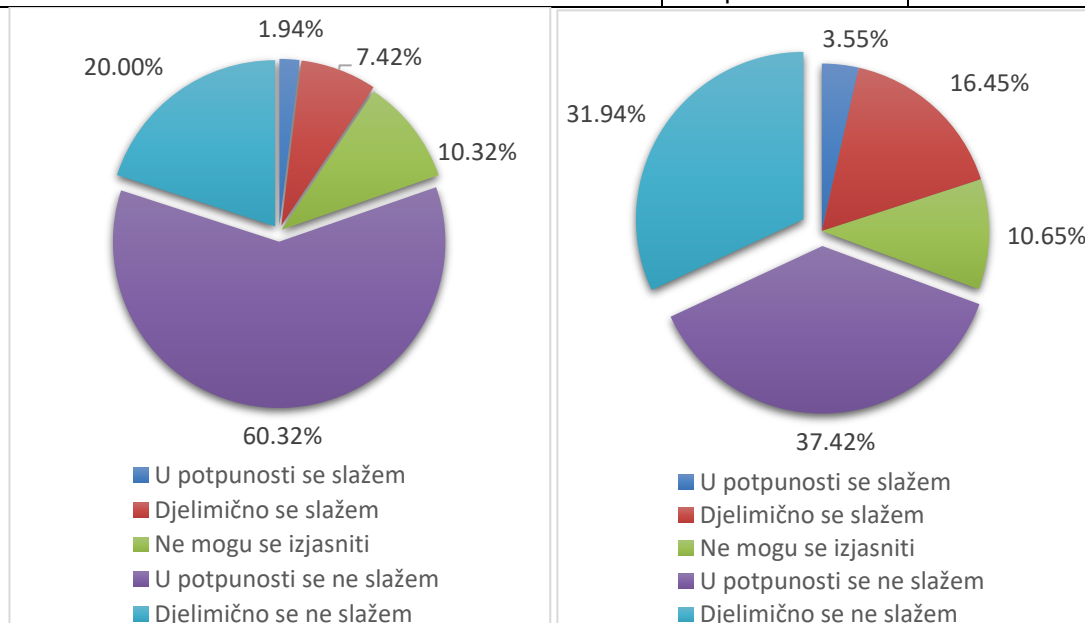
5. Pitanje: Da li smatrate da sloboda izražavanja treba biti ograničena zbog govora mržnje?	Odgovori:	U procentima
• DA	403	65%
• NE	217	35%
	Ukupno: 620	100%
6. Pitanje: Koliko je po Vašem mišljenju govor mržnje zastupljen u javnom prostoru BiH?	Odgovori:	U procentima
• Gotovo stalno	82	13,23%
• Često	312	50,32%
• Rijetko	22	3,54%
• Skoro nimalo	14	2,26%
• Ne mogu da se odredim	190	30,65%
	Ukupno: 620	100%

Da sloboda govora treba biti ograničena zbog govora mržnje pozitivno je odgovorilo 65% ispitanika, dok njih 35% smatra suprotno. Čak 63,55% ispitanika smatra da je govor mržnje „često“ ili „gotovo stalno“ zastupljen u javnom prostoru Bosne i Hercegovine, što je alarmantan procenat s obzirom da se trećina (30,65%) ispitanika nije mogla odrediti u pogledu zastupljenosti odnosno prisustva govora mržnje u javnom prostoru, a samo 5,8% ispitanika smatra da je prisustvo govora mržnje „rijetko“ ili „skoro nimalo“. Komparacijom odgovora na ova dva pitanja dolazi se do zaključka da ipak postoji društveno razvijena svijest o potrebi ograničenja slobode izražavanja zbog količine govora mržnje u javnom prostoru Bosne i Hercegovine.

- **Analiza stepena slaganja s tvrdnjama: „Svaka osoba smije i treba reći ono što misli bez ograničenja“ i „Govoru mržnje pridaje se preveliki značaj“:**

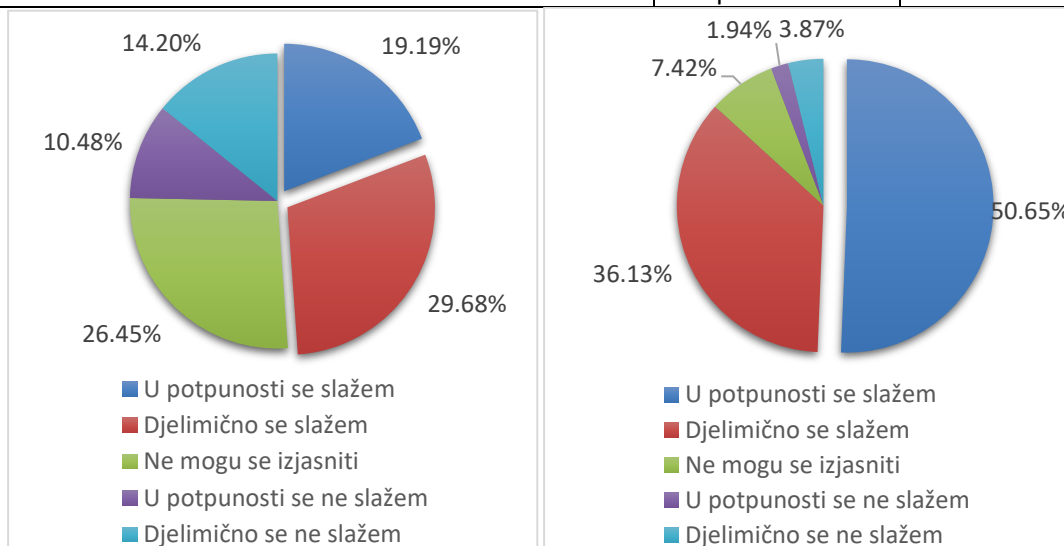
7. Tvrdnja: Svaka osoba smije i treba reći ono što misli bez ograničenja	Odgovori:	U procentima
• U potpunosti se slažem	12	1,94%
• Djelimično se slažem	46	7,42%
• Ne mogu se izjasniti	64	10,32%
• U potpunosti se ne slažem	374	60,32%
• Djelimično se ne slažem	124	20%
	Ukupno: 620	100%
8. Tvrdnja: Govoru mržnje pridaje se preveliki značaj	Odgovori:	U procentima
• U potpunosti se slažem	22	3,54%
• Djelimično se slažem	102	16,45%
• Ne mogu se izjasniti	66	10,65%
• U potpunosti se ne slažem	232	37,42%
• Djelimično se ne slažem	198	31,94%
	Ukupno: 620	100%

Čak 80,32% ispitanika se nije složilo sa tvrdnjom da svaka osoba smije i treba reći ono što misli bez ograničenja, na osnovu čega se zaključuje da ispitanici razlikuju neprikosnoveno pravo na mišljenje ali i potrebu nužnog ograničenja slobode izražavanja. Sa tvrdnjom da se govoru mržnje pridaje preveliki značaj nije se složilo 69,36% ispitanika, dok njih 20% ima suprotno mišljenje što bi se moglo dovesti u vezu sa postizanjem određenog stepena tolerancije građana u odnosu na ovaj fenomen. Ipak, evidentno je da ispitanici imaju percepciju opravdanosti ograničenja slobode izražavanja kad je u pitanju govor mržnje.

- **Analiza stepena slaganja s tvrdnjama: „Govor mržnje treba prevenirati razvijanjem svijesti o njegovoj štetnosti i posljedicama“ i „Govor mržnje treba sankcionisati“:**

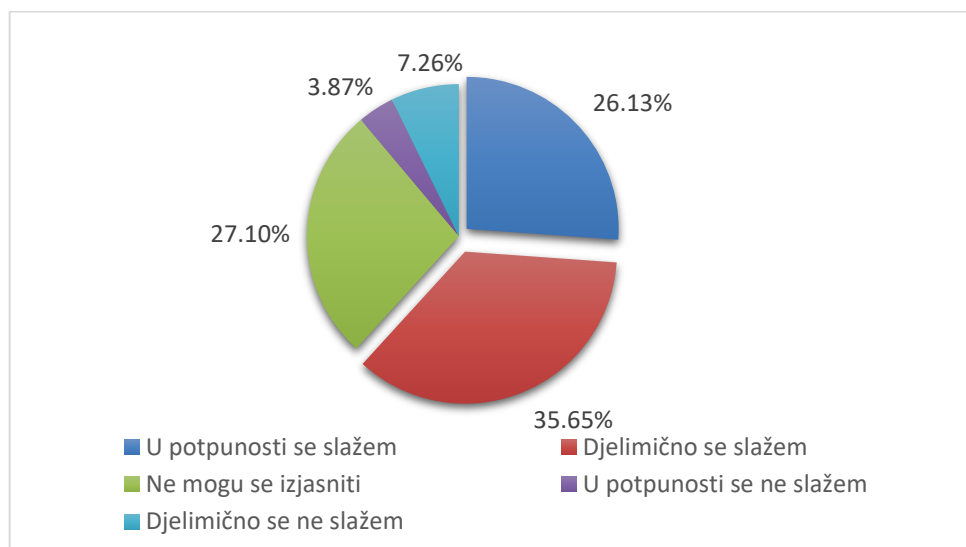
9. Tvrdnja: Govor mržnje treba prevenirati razvijanjem svijesti o njegovoj štetnosti i posljedicama	Odgovori:	U procentima
• U potpunosti se slažem	119	19,19%
• Djelimično se slažem	184	29,68%
• Ne mogu se izjasniti	164	26,45%
• U potpunosti se ne slažem	65	10,48%
• Djelimično se ne slažem	88	14,20%
	Ukupno: 620	100%
10. Tvrdnja: Govor mržnje treba sankcionisati	Odgovori:	U procentima
• U potpunosti se slažem	314	50,65%
• Djelimično se slažem	224	36,13%
• Ne mogu se izjasniti	46	7,42%
• U potpunosti se ne slažem	12	1,94%
• Djelimično se ne slažem	24	3,86%
	Ukupno: 620	100%

Tvrdnju da govor mržnje treba prevenirati razvijanjem svijesti o njegovoj štetnosti i posljedicama podržala je polovina ispitanika (48,87%), dok se protiv ove tvrdnje izjasnila četvrtina ispitanika (24,67%). Sa potrebom provođenja represivnim mjerama zbog govora mržnje složilo se čak 86,78% ispitanika, dok je samo njih 5,79 % protiv sankcionisanja govora mržnje. Zaključuje se da je najmanje pola ispitanika svjesno potrebe razvijanja svijesti o štetnosti govora mržnje, a više od tri četvrtine smatra opravdanim sankcionisanje zbog govora mržnje. Na izbor ispitanika, koji očito daju prednost represiji u odnosu na prevenciju, vjerovatno je uticala i činjenica da sankcija predstavlja represivnu mjeru za izvršioca a preventivnu za sve ostale, te percepcija da sve što je društveno opasno treba propisati kao zabranjenu radnju koja podliježe sankciji.

➤ **Analiza stepena slaganja s tvrdnjom: „Govor mržnje u bosanskohercegovačkom javnom prostoru predstavlja bezbjednosnu prijetnju“:**

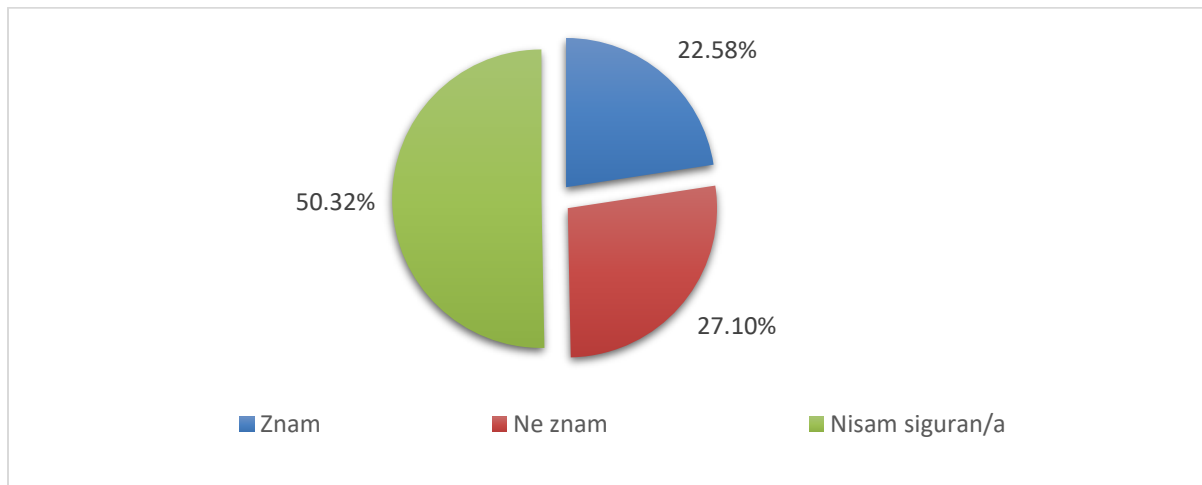
11. Tvrdnja: Govor mržnje u javnom prostoru predstavlja bezbjednosnu prijetnju	Odgovori:	U procentima
• U potpunosti se slažem	162	26,12%
• Djelimično se slažem	221	35,65%
• Ne mogu se izjasniti	168	27,10%
• U potpunosti se ne slažem	24	3,87%
• Djelimično se ne slažem	45	7,26%
	Ukupno: 620	100%

Sa ovom tvrdnjom djelimično ili potpuno se složilo 61,78% ispitanika, dok je 27,10% njih zaokružilo ponuđeni odgovor „ne mogu se izjasniti“, što znači da je najmanji broj (11,13%) onih koji govor mržnje ne doživljavaju kao bezbjednosnu prijetnju. Ako se uzme u obzir dobna i obrazovna struktura ispitanika, te pretpostavka da ispitanici na ovo pitanje nisu dali odgovore razmišljajući o razlici između pojava koje su bezbjednosni izazov i onih koje su bezbjednosna prijetnja, evidentno je da ispitanici u govoru mržnje vide opasnost koja prijete bezbjednosti jedne zemlje. Građani Bosne i Hercegovine znaju šta je mrzilačka retorika i kojem vremenu je bila svojstvena, pa otud i spoznaja da govor mržnje predstavlja bezbjednosnu prijetnju.

- **Analiza odgovora na pitanje: „Da li znate koji zakoni u Bosni i Hercegovini regulišu govor mržnje? Ako znate upišite naziv/nazive zakona“:**

12. Pitanje: Da li znate koji zakon(i) u BiH reguliše govor mržnje?	Odgovori:	U procentima
<ul style="list-style-type: none"> Znam <hr/> Upisati: ... <hr/> <hr/>	140	22,58%
<ul style="list-style-type: none"> Ne znam 	168	27,10%
<ul style="list-style-type: none"> Nisam siguran/a 	312	50,32%
	Ukupno: 620	100%

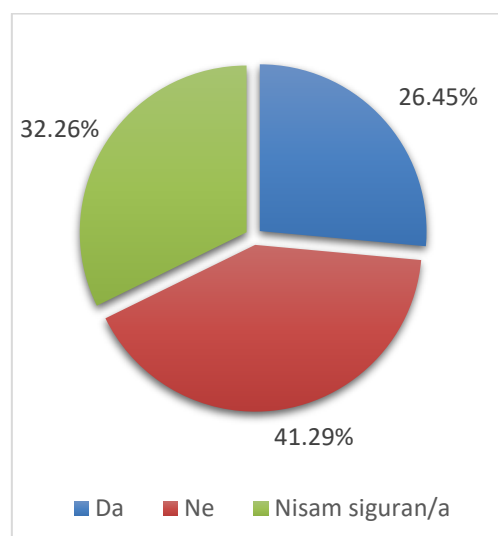
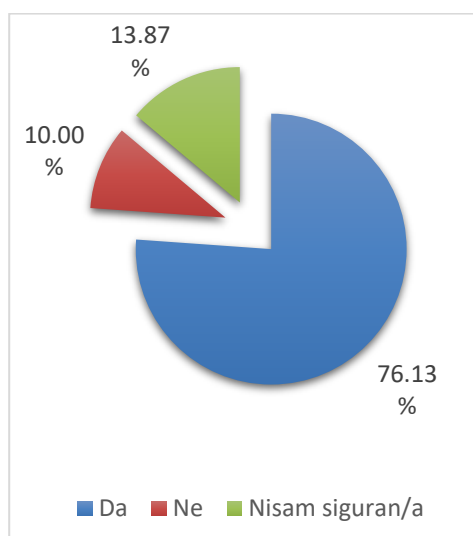

Samo 140 ispitanika navelo je da zna koji zakoni regulišu govor mržnje u Bosni i Hercegovini. Međutim, većina onih koji znaju nije upisala naziv nekog pravnog akta, a neznan broj njih je propise zabrane govora mržnje sveo na „krivični zakon“ i „zakon o zabrani diskriminacije“. Dakle, evidentno je da najveći broj ispitanika nije upoznat sa propisima koji regulišu zabranu i sankcije za govor mržnje, vjerovatno iz razloga postojanja više propisa koji necentralizovano i nedostatno regulišu ovaj fenomen. Čak pola ispitanika na ovo pitanje odgovorilo je „nisam siguran/a“, što govori o tome da građani imaju percepciju o zabranjenosti govora mržnje ali nisu sigurni kojim pravnim aktima je propisana zabrana i sankcija. Jedna četvrtina ispitanika je zaokružila odgovor „ne znam“, što potvrđuje tezu o neupućenosti građana o postojanju zakonskih odredbi kojima je regulisan govor mržnje kao zabranjena radnja.

- **Analiza odgovora na pitanje: „Da li ste „na svojoj koži“ osjetili govor mržnje ili svjedočili govoru mržnje u Vašem okruženju?“ i „Da li smatrate da ste i Vi nekad koristili govor mržnje?“**

13. Pitanje: Da li ste „na svojoj koži“ osjetili govor mržnje ili svjedočili govoru mržnje u Vašem okruženju?	Odgovori:	U procentima
• DA	332	76,13%
• NE	112	10%
• Nisam siguran/a	176	13,87%
	Ukupno: 620	100%

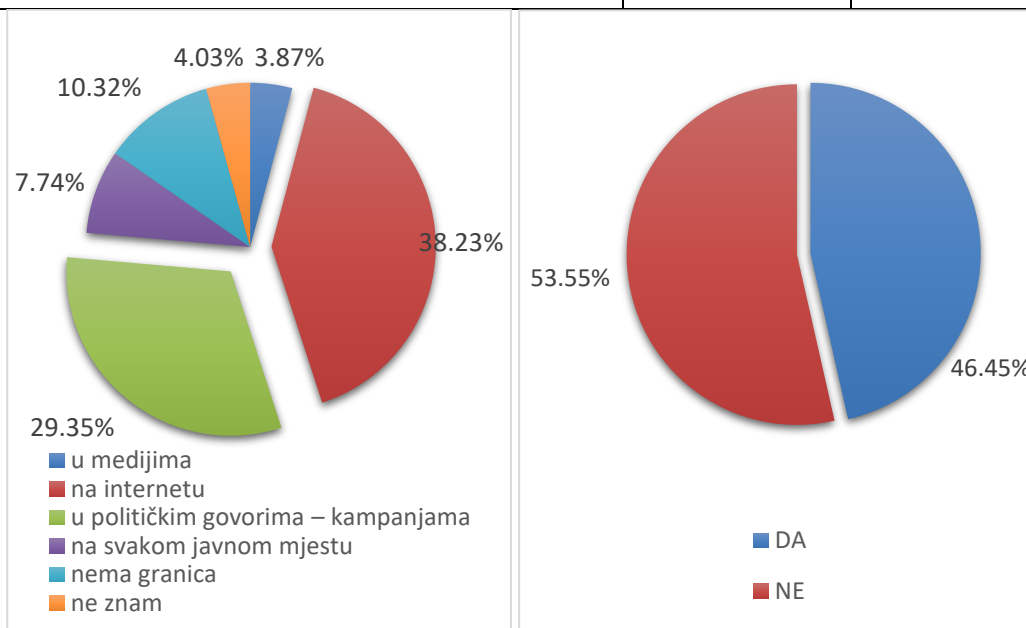
14. Pitanje: Da li smatrate da ste i Vi nekad koristili govor mržnje?	Odgovori:	U procentima
• DA	164	26,45%
• NE	256	41,29%
• Nisam siguran/a	200	32,26%
	Ukupno: 620	100%

Prema rezultatima ankete 76,13% ispitanika su bili žrtve ili svjedoci govora mržnje. 26,46% ispitanika „priznalo“ je da su nekad i sami bili akteri govora mržnje.

- **Analiza odgovora na pitanje: „Gdje se po Vašem svjedočenju najčešće ispoljava govor mržnje?“ i „Da li ste reagovali na govor mržnje kojem ste svjedočili?“**

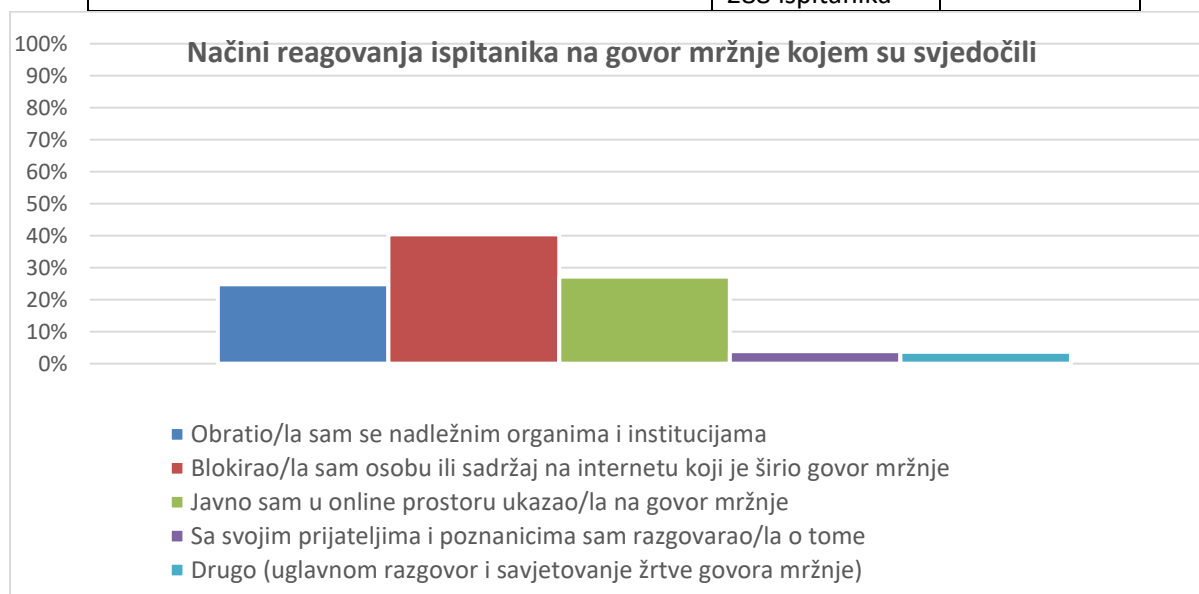
15. Pitanje: Gdje se po vašem svjedočenju najčešće ispoljava govor mržnje?	Odgovori:	U procentima
• U medijima	24	
• Na internetu	237	
• U političkim govorima – kampanjama	182	
• Na svakom javnom mjestu	48	
• Nema granica	64	
• Ne znam	25	
• Nisam siguran/a	40	
	Ukupno: 620	100%
16. Pitanje: Da li ste reagovali na govor mržnje kojem ste svjedočili?	Odgovori:	U procentima
• DA	288	46,45%
• NE	332	53,55%
	Ukupno: 620	100%

Prema rezultatima ankete internet je mjesto na kojem se najčešće ispoljava govor mržnje, a potom su to politički govori – kampanje. Ove prostore poligonima govora mržnje označilo je ukupno 67,58% ispitanika. Zanimljivo je da su mediji označeni kao poslednje mjesto na kojem se ispoljava govor mržnje (3,87%), vjerovatno jer su ispitanici medije poistovjetili ili svrstali u onlajn prostor s obzirom da su svi medijski sadržaji danas uglavnom potpuno dostupni na internetu.

➤ **Analiza odgovora na pitanje: „Zaokružite jednu ili više Vaših reakcija na govor mržnje“:**

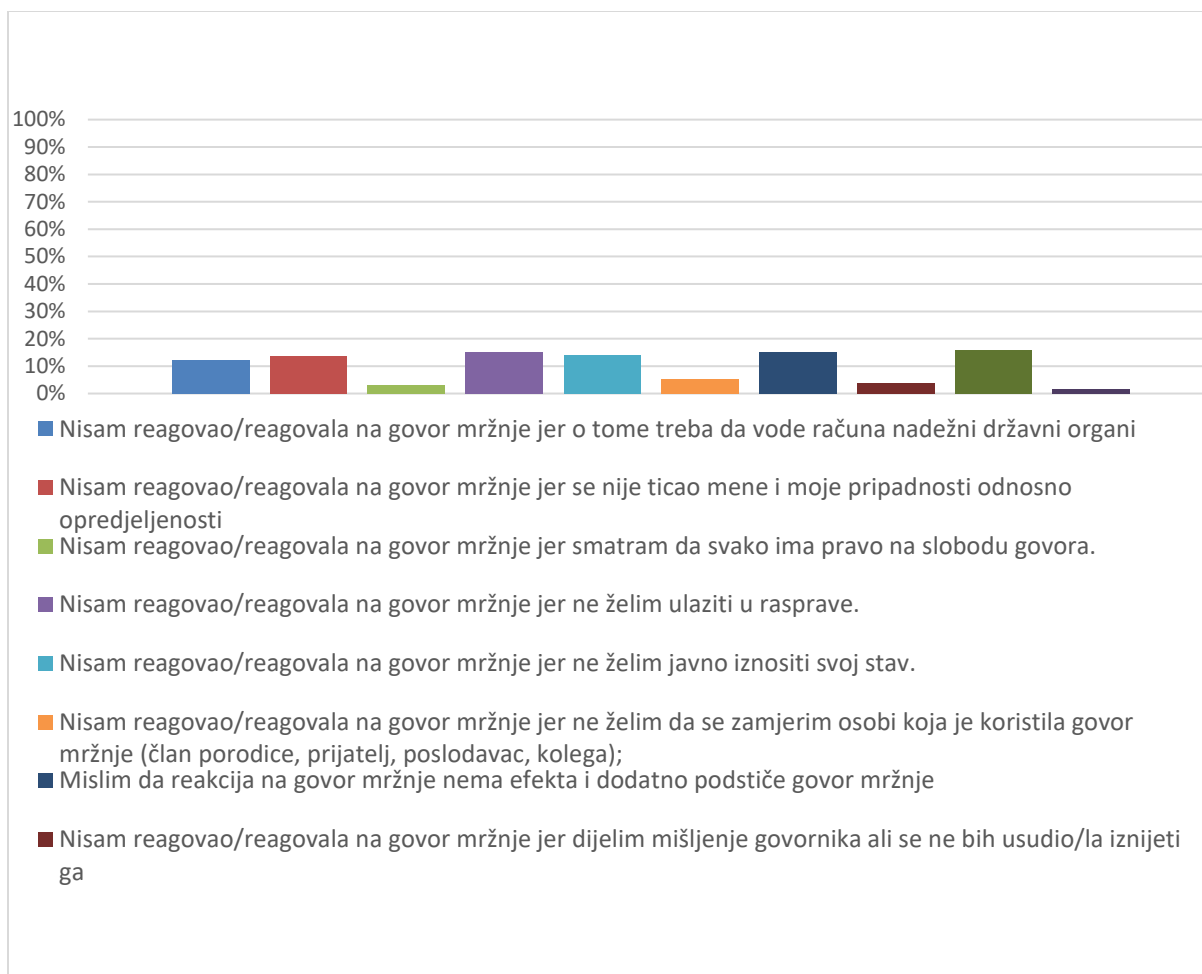
17. Pitanje: Zaokružite jednu ili više Vaših reakcija na govor mržnje?	Odgovori:	U procentima
• Obratio/la sam se nadležnim organima i institucijama	102	24,82
• Blokirao/la sam osobu ili sadržaj na internetu koji je širio govor mržnje	166	40,39
• Javno sam u online prostoru ukazao/la na govor mržnje	112	27,25
• Sa svojim prijateljima i poznanicima sam razgovarao/la o tome	16	3,89%
• Drugo	15	3,65%
Upisati: ...		
	Ukupno: 411 odgovora od 288 ispitanika	

Ispitanici koji su odgovorili da su reagovali na govor mržnje kojem su bili izloženi ili svjedočili (njih 288), u anketnom upitniku birali su među ponuđenim odgovorima jedan ili više načina svoje reakcije, uz mogućnost da sami navedu ili opišu svoju reakciju. Najveći broj njih odgovorio je da je zbog govora mržnje blokirao osobu ili sadržaj na internetu koji širi govor mržnje, te da je javno u onlajn prostoru ukazao na govor mržnje. Iz navedenog se opet zaključuje da se za govor mržnje kao javno mjesto najčešće veže internet prostor. Skoro trećina ispitanika u onlajn prostoru reaguje na govor mržnje što potvrđuje da na internetu govor mržnje u najvećoj mjeri i egzistira i izaziva reakcije. Kao druge reakcije na govor mržnje navođeni su uglavnom razgovori sa žrtvama govora mržnje i savjetovanje istih.

➤ **Analiza odgovora na pitanje: „Ukoliko niste reagovali na govor mržnje, koji je razlog izostanka Vaše reakcije?“:**

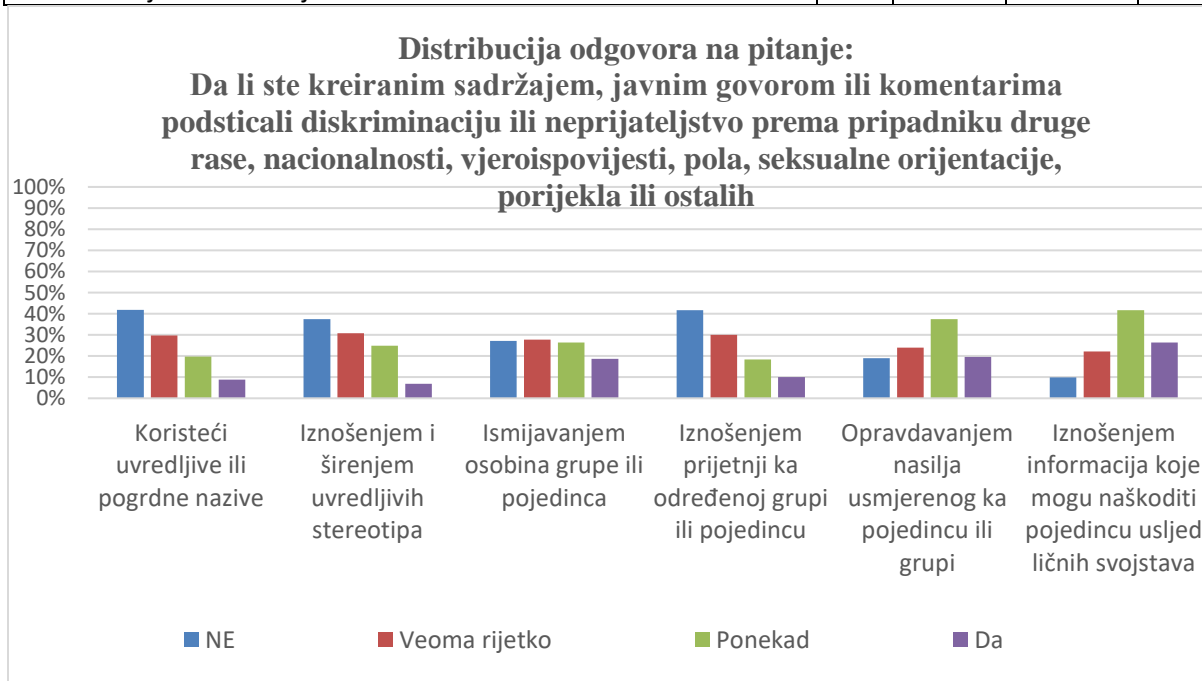
18. Pitanje: Ukoliko niste reagovali na govor mržnje, koji je razlog izostanka Vaše reakcije?	Odgovori:	U procentima
• nisam reagovao/reagovala na govor mržnje jer o tome treba da vode računa nadležni državni organi	88	12,29%
• nisam reagovao/reagovala na govor mržnje jer se nije ticao mene i moje pripadnosti odnosno opredjeljenosti	98	13,69%
• nisam reagovao/reagovala na govor mržnje jer smatram da svako ima pravo na slobodu govora	22	3,07%
• nisam reagovao/reagovala na govor mržnje jer ne želim ulaziti u rasprave	107	14,94%
• nisam reagovao/reagovala na govor mržnje jer ne želim javno iznositi svoj stav	101	14,11%
• nisam reagovao/reagovala na govor mržnje jer ne želim da se zamjerim osobi koja je koristila govor mržnje (član porodice, prijatelj, poslodavac, kolega)	39	5,45%
• mislim da reakcija na govor mržnje nema efekta i dodatno podstiče govor mržnje	108	15,08%
• misam reagovao/reagovala na govor mržnje jer dijelim mišljenje govornika ali se ne bih usudio/la iznijeti ga	26	3,63%
• nisam znao/znala kako da reagujem	115	16,06%
• reakcija bi mi oduzela vrijeme	12	1,68%
	Ukupno: 716 odgovora od 322 ispitanika	

Više od pola ispitanika, njih 322, nije reagovalo na govor mržnje kojem su bili izloženi ili svjedočili. Kao razlog izostanka reakcije najveći broj njih izabrao je ponuđeni odgovor „nisam znao kako reagovati“, na osnovu čega se zaključuje da se o načinima reagovanja na govor mržnje treba više govoriti, ukazivati i upućivati, ali navedeno govori i u prilog spoznaji postojanja konfuzije u pogledu propisa, njihove raznolikosti i nedostatnosti, te nepostojanja sveobuhvatnih propisa i smjernica za preventivnu i represivnu reakciju na govor mržnje u svim javnim prostorima Bosne i Hercegovine. Otud i veliki broj odgovora ispitanika da ovu oblast treba da regulišu „nadležni organi“. Veliki broj je i onih koji kazuju da na govor mržnje nisu reagovali jer se nije ticao njih i njihove pripadnosti, te onih koji nisu reagovali jer ne žele ulaziti u raspravu sa autorima ili prenosnicima govora mržnje, odnosno onih koji ne žele javno iznositi svoj stav. Najmanji broj ispitanika je kao razlog svoje nereakcije izabrao podršku govoru mržnje stavljajući ga u okvir slobode izražavanja.

- **Analiza odgovora na pitanje: „Da li ste kreiranim sadržajem, javnim govorom ili komentarima podsticali diskriminaciju ili neprijateljstvo prema pripadniku druge rase, nacionalnosti, vjeroispovijesti, pola, seksualne orijentacije, porijekla ili ostalih ličnih svojstava pojedinca ili grupe...?“:**

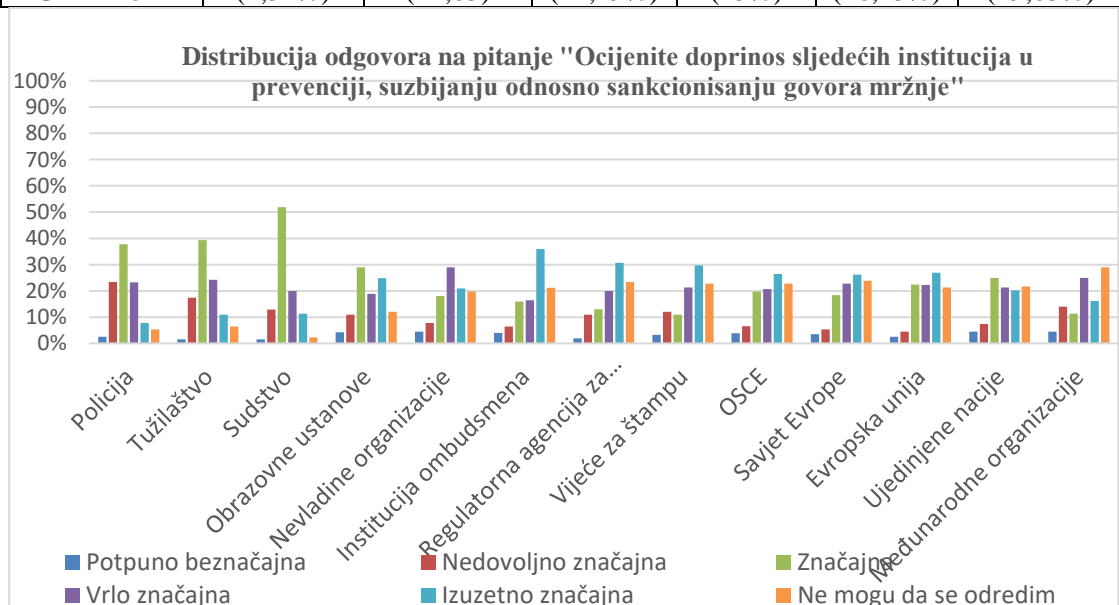
19. Pitanje: Da li ste kreiranim sadržajem, javnim govorom ili komentarima podsticali diskriminaciju ili neprijateljstvo prema pripadniku druge rase, nacionalnosti, vjeroispovijesti, pola, seksualne orijentacije, porijekla ili ostalih ličnih svojstava pojedinca ili grupe...	NE	Veoma rijetko	Ponekad	Da
• koristeći uvredljive ili pogrдне nazive?	259	184	122	55
• iznošenjem i širenjem uvredljivih stereotipa?	232	191	154	43
• ismijavanjem osobina grupe ili pojedinca?	168	172	164	116
• iznošenjem prijetnji ka određenoj grupi ili pojedincu?	258	186	114	62
• opravdavanjem nasilja usmjerenog ka pojedincu ili grupi?	118	149	232	121
• iznošenjem informacija koje mogu naškoditi pojedincu usljed ličnih svojstava?	61	137	258	164

Iako je najveći broj ispitanika na ovo pitanje odgovorio kategoričnim „NE“, evidentan je značajan broj „priznanja“ da su, veoma rijetko ili bar ponekad, i sami bili tvorcima podsticanja diskriminacije ili neprijateljstva prema pripadniku druge rase, nacionalnosti, vjeroispovijesti, pola, seksualne orijentacije, porijekla ili ostalih ličnih svojstava pojedinca ili grupe, korištenjem uvredljivih ili pogrđnih naziva, uvredljivih stereotipa, ismijavanjem osobina, prijetnjama, opravdavanjem nasilja ili iznošenjem informacija koje mogu naškoditi pojedincu usljed ličnih svojstava.

➤ Analiza odgovora na pitanje: „Ocijenite doprinos sljedećih institucija u prevenciji, suzbijanju odnosno sankcionisanju govora mržnje“

	Potpuno beznačajna	Nedovoljno značajna	Značajna	Vrlo značajna	Izuzetno značajna	Ne mogu da se odredim
Policija	16 (2,58%)	145 (23,39%)	234 (37,74%)	144 (23,23%)	48 (7,74%)	33 (5,32%)
Tužilaštvo	10 (1,61%)	108 (17,42%)	244 (39,35%)	150 (24,19%)	68 (10,97%)	40 (6,45%)
Sudstvo	10 (1,61%)	80 (12,90%)	322 (51,94%)	124 (20%)	70 (11,29%)	14 (2,26%)
Obrazovne ustanove	26 (4,19%)	68 (10,97%)	180 (29,03%)	117 (18,87%)	154 (24,84%)	75 (12,10%)
Nevladine organizacije	28 (4,52%)	48 (7,74%)	112 (18,06%)	180 (29,03%)	130 (20,97%)	122 (19,68%)
Institucija ombudsmena	25 (4,03%)	40 (6,45%)	99 (15,97%)	102 (16,45%)	223 (35,97%)	131 (21,13%)
Regulatorna agencija za komunikacije	12 (1,94%)	68 (10,97%)	81 (13,06%)	124 (20%)	190 (30,65%)	145 (23,39%)
Vijeće za štampu	20 (3,23%)	75 (12,10%)	68 (10,97%)	132 (21,29%)	184 (29,68%)	141 (22,74%)
OSCE	24 (3,87%)	41 (6,61%)	122 (19,68%)	128 (20,65%)	164 (26,45%)	141 (22,74%)
Savjet Evrope	22 (3,55%)	33 (5,32%)	114 (18,39%)	141 (22,74%)	162 (26,13%)	148 (23,87%)
Evropska unija	16 (2,58%)	28 (4,52%)	139 (22,42%)	138 (22,26%)	167 (26,94%)	132 (21,29%)
Ujedinjene nacije	28 (4,52%)	46 (7,42%)	155 (25%)	132 (21,29%)	125 (20,16%)	134 (21,61%)
Međunarodne organizacije	28 (4,52%)	87 (14,03)	70 (11,29%)	155 (25%)	100 (16,13%)	180 (29,03%)

ZAKLJUČAK

Opasnost koju nosi govor mržnje globano je potpuno shvaćena, u prilog čemu govori postojanje brojnih međunarodnih dokumenata kojima se govor mržnje postavlja kao opravdan osnov za ograničenje slobode izražavanja kao jednog od osnovnih ljudskih prava.

Bosna i Hercegovina, kao članica Ujedinjenih naroda i Vijeća Evrope, te država opredijeljena za ulazak u Evropsku uniju, ratifikovala je brojne međunarodne ugovore, ugradila ih u ustav, inkriminisala govor mržnje i usvojila znatan broj domaćih propisa za samoregulaciju govora mržnje. Na prvi pogled se stiče utisak da se govoru mržnje prilazi iz više uglova s ciljem što efikasnijeg sprečavanja, suzbijanja i sankcionisananja, dok se analizom sadržaja i primjene domaćih propisa uočava različitost, neusaglašenost i nedostatnost koja omogućava egzistiranje govora mržnje u javnom prostoru Bosne i Hercegovine.

Analizom domaćeg krivičnog zakonodavstva uočava se da je samostalno krivično djelo izvršeno govorom mržnje u svim krivičnim zakonima definisano na sličan ali ne i potpuno ili dovoljno isti način, kao (javno) izazivanje (i/ili raspaljivanje) nacionalne, rasne, vjerske mržnje, razdora i netrpeljivosti među konstitutivnim narodima i ostalima (drugima koji žive ili borave u BiH). Ove krivičnopravne norme usaglašene su u svojoj zabrani izazivanja nacionalne, rasne, vjerske mržnje, razdora i netrpeljivosti, kao i po osnovu elementa javnosti tj. propisne određenosti po kojoj je za izvršenje ovog krivičnog djela neophodno da je učinjeno u javnom prostoru. Međutim, odredbe su nejasne po osnovu parametara kojima se utvrđuje stvarna nadležnost policijskih organa, tužilaštava i sudova, odnosno kada je procesuiranje ovih krivičnih djela u nadležnosti lokalnih a kada u nadležnosti državnih organa. Čak ni po osnovu propisanih sankcija ne može zaključiti da su teži oblici u nadležnosti višeg organa jer ih ne prate rigoroznije kazne državnog zakona. Nadalje, krivičnopravne norme ne propisuju kažnjavanje izvršioca koji ne živi ili ne boravi u Bosni i Hercegovini, pa se zaključuje da takve izvršioce nije moguće sankcionisati čak ni kada je radnja krivičnog djela izvršena u Bosni i Hercegovini. Odredbe su nejasne i u pogledu žrtve po osnovu njenje pripadnosti pa se postavlja pitanje da li žrtva može biti pojedinac koji ne pripada ni jednom od zaštićenih etničkih identiteta. Ako se još doda da domaćim krivičnim zakonima nije inkriminisano vršenje ovog krivičnog djela iz nehata, ili bar s

eventualnim umišljajem, zaključuje se da govor mržnje kao krivično djelo može izbjeći svoju sankciju i zbog medijske nepismenosti izvršioca.

S obzirom da je s bezbjednosnog aspekta u ovom radu akcenat stavljen na govor mržnje od strane političara, neophodno se osvrnuti i na činjenicu da u krivičnom zakonodavstvu ne postoji regulativa koja bi bila dopuna izbornom zakonu, te mogućnost da se pozivanje i raspaljivanje mržnje posmatra u kontekstu programa političkih stranaka i njihove planske kampanje, što bi se moglo podvesti pod organizovani oblik izvršenja ovog krivičnog djela. Dakle, krivičnopravna zakonodavna oblast ostavlja prostor za pravnu nesigurnost koja bi se mogla ukloniti donošenjem zakonske norme na državnom nivou kojom bi se štitio ustavni poredak države od izazivanja mržnje i netrpeljivosti.

U odnosu na egzistiranje govora mržnje u javnom prostoru evidentna je nesrazmjernost sudskih procesuiranja prijava koje se odnose na krivična djela izvršena govorom mržnje, a u prilog ozbiljnosti ovog nedostatka govori i činjenica da u našoj državi ne postoji ni jedan slučaj procesuiranja pripadnika nekog političkog subjekta zbog govora mržnje u javnom prostoru.

Iako je krivično procesuiranje i sankcionisanje značajno kao represivna ali i preventivna mjera, bitno je istaći da bi potpuno zakonsko regulisanje i sankcionisanje govora mržnje moglo dovesti do suprotnog efekta i ugrožavanja slobode izražavanja, pa je neophodno uspostaviti ravnotežu između ograničenja i zaštite slobode izražavanja.

Govor mržnje ne mora biti nužno krivično djelo i njegova zabranjenost može proizilaziti iz odredbi nekog drugog zakonodavstva kao što je antidiskriminacijsko, medijsko i izborno zakonodavstvo. Po odredbama ovih zakona u Bosni i Hercegovini djeluju mehanizmi zaštite od govora mržnje kao što su Instutucija ombudsmena za ljudska prava, Ministarstvo za ljudska prava, Centralna izborna komisija, Regulatorna agencija za komunikacije i Vijeće za štampu. Međutim, antidiskriminacijski zakoni samo formalno sadrže norme zabrane govora mržnje pa se procesuiranje suočava s ograničenjima usljed izostanka procesnih rješenja, izborno zakonodavstvo je ograničeno periodom predizborne kampanje, a medijska odgovornost je uređena uglavnom kodeksima koji propisuju pravila bez sankcija, što ukazuje da samoregulacija propisno postoji ali nedostaju mehanizmi koji obavezuju i sankcionišu.

Dakle, u Bosni i Hercegovini nema posebnog zakonskog propisa koji eksplicitno tretira govor mržnje, krivični zakoni su neusaglašeni i nedostatni, praktično sankcionisanje je skoro pa nepostojano, a samoregulacijski mehanizmi su samo formalno postojani. Zakoni se usvajaju ali izostaju efikasne mjere za osiguranje njihove primjene.

Jedan od bezbjednosno najopasnijih govora mržnje jeste onaj koji se ispoljava kroz političku retoriku, a koji je naročito prisutan u vrijeme trajanja izbornih kampanja. Govor mržnje političkih predstavnika uglavnom je usmjeren protiv druge nacije ili političke partije, a razlog je prvenstveno sticanje političkih poena. Međutim, znatna količina ovakvih istupa i broj sljedbenika koji se identifikuju mrzilačkim komentarima zahtijeva intervenciju i sankcionisanje. Iako se govor mržnje u političkim istupima može sankcionisati izbornim i krivičnim zakonodavstvom, zabrinjava činjenica da u našoj zemlji nije zabilježena ni jedna krivična presuda izrečena političaru, a izborna zakonodavstvo ne nudi mogućnost sankcionisanja ukoliko se govor mržnje ispoljava izvan perioda izborne kampanje.

Posebno značajnu ulogu u sprečavanju i suzbijanju govora mržnje imaju mediji. Međutim, iako mediji propagiraju otvorenu borbu protiv govora mržnje i uglavnom se direktno ne uključuju kao akteri govora mržnje, oni predstavljaju pozornicu i omogućavaju da svaki govor mržnje postane dio javnog prostora. Mediji tako dozvoljavaju i omogućavaju širenje govora mržnje.

Govor mržnje je najprisutniji na internetu kao virtualnom javnom prostoru koji je danas dostupan svima, a u kojem se govor mržnje umnožava dijeljenjem na društvenim mrežama i ostavljanjem anonimnih mrzilačkih komentara. Izražena je nacionalna i vjerska netrpeljivost koja prijete izlaskom iz virtualne forme, a što bi za posljedicu imalo fizičke sukobe i prijetnju opštoj bezbjednosti građana.

Postratno društvo Bosne i Hercegovine je ranjivo i podložno fenomenu govora mržnje. Posebno zabrinjava to što govor mržnje koriste mladi ljudi koji nisu bili ni rođeni u vrijeme ratnih sukoba, što znači da su izrasle mlade generacije opterećene nacionalizmom i mržnjom prema drugom i drugačijem. U javnom prostoru BiH je širok spektar aktera govora mržnje, od političara koji pod velom zaštite nacionalnih interesa koriste govor mržnje prema drugoj naciji ili političkoj ideologiji, preko medija koji bez cenzure i komentara izvorno šire govor mržnje, do samih građana koji svoju pripadnost dokazuju kroz mrzilačke internet komentare. Zahvaljujući

internetu ovaj začarani mrzilački krug postoji i traje u virtualnom prostoru, te neograničeno vrijeme biva dostupan neograničenom broju ljudi. Učestalost ovakvih situacija vodi u nove podjele u društvu, uzrokuje izazivanje nacionalne i vjerske netrpeljivosti i prijeti bezbjednosti Bosne i Hercegovine.

S ciljem spoznaje svijesti građana Bosne i Hercegovine, njihovog znanja, iskustva i procjene o fenomenu govora mržnje u javnom prostoru, sprovedeno je anketno istraživanje. Rezultati ankete pokazali su da građani Bosne i Hercegovine imaju spoznaju o govoru mržnje i njegovoj štetnosti, ali ne i potpunu spoznaju o zakonskoj zabranjenosti i posljedicama govora mržnje, te da imaju određen stepen tolerancije prema ovom fenomenu usljed čega i sami posegnu za govor mržnje ili ne reaguju kad su žrtve ili svjedoci istog.

Za jedno demokratsko društvo primjenjivije su preventivne nego represivne mjere, pa je neophodno u kontinuitetu preduzimati aktivnosti na podizanju svijesti građana o tome šta je govor mržnje, zašto je neprihvatljiv u javnom prostoru i koje su njegove posljedice. Društvo se protiv govora mržnje mora boriti proaktivno, edukacijom i autocenzurom.

Sprečavanje i suzbijanje govora mržnje je kompleksan zadatak i ne može se svesti samo na sankcionisanje i uklanjanje mrzilačkog sadržaja iz javnog prostora. Neophodno je sistemsko rješavanje ovog pitanja i institucionalno donošenje sveobuhvatne strategije za borbu protiv govora mržnje koja bi obuhvatala uspostavljanje mehanizama za praćenje govora mržnje, saradnju između organa za provođenje zakona i samoregulacijskih tijela, pokretanje i promociju kampanja protiv govora mržnje, uključujući i promociju osude govora mržnje od strane političkih predstavnika i zvaničnika.

U borbu protiv govora mržnje mora biti uključeno kompletno društvo, vaspitno-obrazovni sistem, akademska zajednica, vjerske zajednice, vladine i nevladine organizacije, mediji, istaknute javne ličnosti, zvaničnici i politički predstavnici. Borba protiv govora mržnje može se postići razvijanjem posebnih obrazovnih programa, kampanja i radionica za djecu, mlade, javne službenike i širu javnost. Silom i sankcijom se dugoročno puno ne postiže, pa je jedino edukacijom moguće u budućnosti imati osviješteno društvo koje drugog i drugačijeg vidi kao bogastvo različitosti a ne prijetnju.

LITERATURA

Knjige i naučni radovi:

- Alaburić, V. (2003), *Ograničavanje govora mržnje u demokratskom društvu – teorijski, zakonodavni i praktični aspekti - I dio*, Hrvatska pravna revija;
- Borić, F. (2013), *(Samo)regulacija socijalnih i online medija: Protiv virtualnih vjetrenjača*, Centar za politike i upravljanje, Sarajevo;
- Cvjetičanin, T., Sali-Terzić, S., Dekić, S. (2010), *Strategije isključivanja: Govor mržnje u BH javnosti*, Mediacentar, Sarajevo;
- Dragičević, F. (2019), *Govor mržnje, izborni proces i pravo na slobodu izražavanja*, Fondacija Centar za javno pravo, Sarajevo;
- Đorić, M. (2014). *Ekstremna desnica*, Udruženje Nauka i društvo, Beograd;
- Ferhatović, A., Trlin, D. (2019), “*Krivičnopravni aspekt govora mržnje kao zloupotreba prava na slobodu izražavanja*”, Pregled, Časopis za društvena pitanja, UNSA Sarajevo;
- Filipović, Lj. (2019), *Krivična djela iz mržnje i krivična djela izazivanja mržnje*, Misija OSCE u BiH, Sarajevo;
- Freud, S. (1915), *The Unconscious*, S.E. XIV, 1957;
- Hejvud, E. (2005), *Političke ideologije*, prema Đorić, M. (2014). *Ekstremna desnica*, Udruženje Nauka i društvo, Beograd;
- Ivanović, A. (2018). “*Hate speech on internet through illegality to punishment*”, Yearbook, no.1. – Human right protection “*From unlawfulness to legality*”, Novi Sad, Provincial Protector of Citizens – Ombudsman and Institute of Criminological and Sociological Research Belgrade;
- Ivanović, R.A., Randelović, D., Totić, M. (2019), *Govor mržnje u elektronskim medijima i na društvenim mrežama*, Novi Pazar;
- Mrvić-Petrović, N. (2013), *Dekriminalizacija klevete – supremacija slobode izražavanja u odnosu na čast i ugled*. Strani pravni život, Institut za uporedno pravo, Beograd;
- Munivrana Vajda, M., Šurina Marton, A. (2016), *Gdje prestaju granice slobode izražavanja, a počinje govor mržnje?, analiza hrvatskog zakonodavstva i prakse u svjetlu europskih pravnih standarda*, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, Zagreb;
- Politička enciklopedija (1975), Savremena administracija, Beograd.;
- Sahadžić, M. (2011), *Međunarodno pravo ljudskih prava: Zaštita pojedinca i skupine*, Zbornik radova, Pravni fakultet univerziteta u Istočnom Sarajevu;
- Sali-Terzić, S. (2019), *Govor mržnje na internetu: međunarodni standardi i zaštita*, Fondacija Centar za javno pravo, Sarajevo.

Normativno pravni akti:

- Izborni zakon Bosne i Hercegovine, “Službeni glasnik BiH” br. 23/01, 7/02, 9/02, 20/02, 25/02, 4/04, 20/04, 25/05, 52/05, 65/05, 77/05, 11/06, 24/06, 32/07, 33/08, 37/08, 32/10, 18/13, 7/14, 31/16.
- Krivični zakon Bosne i Hercegovine – Integralni tekst, „Službeni glasnik BiH“, br. 3/2003, 32/2003, 37/2003, 54/2004, 61/2004, 30/2005, 53/2006, 55/2006, 8/2010, 47/2014, 22/2015, 40/2015, 35/2018 i 46/21 od 27.07.2021. – (Odluka Visokog predstavnika za BiH).

- Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine – Integralni tekst, „Službene novine FBiH“, br. 36/2003, 21/2004, 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016 i 75/2017.
- Krivični zakon Republike Srpske, „Službeni glasnik RS“, br. 64/2017, 104/28 – odluka US i 15/21
- Krivični zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, „Službeni glasnik BD BiH“, br.19/2020 – prečišćeni tekst.
- Zakon o ravnopravnosti spolova, „Službeni glasnik BiH” br. 16/03, 102/09 I 32/10.
- Zakon o javnom radio-televizijskom sistemu Bosne i Hercegovine, “Službeni glasnik BiH” br. 78/2005, 35/2009, 32/2010, 51/2015 i 25/2016.
- Zakon o obligacionim odnosima, „Službeni list SFRJ“ br. 29/78, 39/85, 45/89 i 57/89, „Službeni list R BiH“ br. 2/92, 13/93 i 13/94; „Službeni glasnik RS“ br. 17/93 i 3/96.
- Zakon o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama Kantona Sarajevo, „Službene novine KS“ br. 7/07.

Odluke Evropskog suda za ljudska prava:

- *Delfi Ad protiv Estonije*, predstavka br. 64569/09, 10.10.2013.
- *Faruk Temel protiv Turske*, predstavka br. 16853/05, 01.02.2011.
- *Féret protiv Belgije*, predstavka br. 15615/07, 16.07. 2009.
- *Jersild protiv Danske*, predstavka br. 15890/89, 23.09.1994.
- *Pavel Ivanov protiv Rusije*, predstavka br. 35222/04, 20.02.2007.
- *Smajić protiv Bosne i Hercegovine*, predstavka br. 48657/18, 29.07.2016.

Odluke sudova u Bosni i Hercegovini:

- Odluka Ustavnog suda BiH broj AP-578/10, 10.04.2014.
- Presuda Suda BiH broj S1 2 K 041 428 21 K, 19.11.2021.
- Rješenje Suda BiH broj Iž-72/10, 19.10.2010.
- Rješenje Suda BiH broj S1 3 Iž 024037 16 Iž, 07.02.2017.
- Rješenje Suda BiH broj S1 3 Iž 017256 14 Iž, 08.10.2014.
- Rješenje Suda BiH broj S1 3 Iž 037327 Iž, 15.10.2020.

Odluke Centralne izborne komisije BiH:

- Odluka CIK BiH broj 05-1-07-5-4176/10, 01.10.2010.
- Odluka CIK BiH broj 05-1-07-5-711/14, 05.10.2014.
- Odluka CIK BiH broj 05-1-07-5-925/16, 19.10.2016.
- Odluka CIK BiH broj 05-1-07-5-924/16, 08.12.2016.
- Odluka CIK BiH broj 05-1-07-5-975/20, 07.10.2020.

Internet izvori:

- Analiza kampanje „Stop govoru mržnje u BiH“. Internetska stranica Vijeća za štampu u Bosni i Hercegovini:
https://www.vzs.ba/images/stories/ba_word_slike_pdf/najava-dogadjaja/STOP!%20GOVOR%20MRZNJE%20-%20BROSURA.pdf
<https://www.vzs.ba/index.php/vijesti/aktuelnosti/4483-analiza-kampanje-pod-nazivom-stop-govor-mrznje-u-bosni-i-hercegovini-pokazala-smanjeno-prisustvo-govora-mrznje-na-internetu>
- Analiza kampanje „Stop govoru mržnje u BiH“. Internetska stranica Vijeća za štampu u Bosni i Hercegovini:
https://www.vzs.ba/images/stories/ba_word_slike_pdf/najava-dogadjaja/STOP!%20GOVOR%20MRZNJE%20-%20BROSURA.pdf
- Brown, A. (2017). “*What is hate speech? Part 1: The Myth of Hate*”, str. 7, Law and Philosophy:
https://ueaeprints.uea.ac.uk/63210/1/Published_manuscript.pdf
- Drugi preliminarni izvještaj o dugoročnom posmatranju Izboru 2018 i posmatranju izborne kampanje. Internetska stranica Koalicije za slobodne i poštene izbore „Pod lupom“:
<https://podlupom.org/v2/bs/dokument/opci-izbori-2018-drugi-preliminarni-izvjestaj-o-dugorocnom-posmatranju-izbora-2018-i-posmatranju-izborne-kampanje/276>
<https://docs.google.com/viewerng/viewer?url=http://podlupom.org/v2/document/549/original/POD+LUPOM+-+Drugi+preliminarni+izvje%C5%A1taj+o+dugoro%C4%8Dnom+posmatranju+izbora+i+posmatranju+izborne+kampanje.pdf>
- Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Internetska stranica Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH:
http://www.mhrr.gov.ba/ured_zastupnika/dokumenti/default.aspx?id=1474&langTag=bs-BA
- *Hatebase*: <https://hatebase.org/>
- Inicijativa Zakona o izmjenama i dopunama Izbornog zakona. Internetska stranica Centralne izborne komisije BiH:
https://www.izbori.ba/Documents/2021/06/Inicijativa_Zakon_o_izmjenama_i_dopunama_Izbornog_zakona_BiH.pdf
- Izvještaj ECRI-a u BiH (2016). Internetska stranica Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine:
<http://www.mhrr.gov.ba/PDF/LjudskaPrava/ECRI%20Final%20160117.pdf>
- Izvještaj ECRI o BiH (2017):
<https://rm.coe.int/third-report-on-bosnia-and-herzegovina-bosnian-translation-/16808b5601>
- Kodeks o audiovizuelnim medijskim uslugama i medijskim uslugama radija. Internetska stranica Regulatorne agencije za komunikacije Bosne i Hercegovine:
<https://docs.rak.ba/articles/333eb24f-ca18-4ef2-a9ab-8f402e8a4f40.pdf>

- Kodeks za štampane i onlajn medije BIH. Internetska stranica Vijeća za štampu u Bosni i Hercegovini:
<https://www.vzs.ba/index.php/vijece-za-stampu/kodeks-za-stampu-i-online-medije>
- Konvencija o kibernetičkom kriminalu iz 2001. Internetska stranica Vijeća Evrope:
<https://rm.coe.int/1680081561>
- Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije nad ženama. Internetska stranica Izvor Internetska stranica Agencije za ravnopravnost spolova BiH:
<https://arsbih.gov.ba/project/un-konvencija-o-eliminaciji-svih-oblika-diskriminacije-nad-zenama/>
- Međunarodna konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije. Internetska stranica Vijeća Evrope:
<https://www.coe.int/en/web/compass/148>
- Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima. Internetska stranica Institucija ombudsmena u Bosni i Hercegovini:
https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2013031901595385cro.pdf
- Nacrt Zakona o kažnjavanju govora mržnje Kantona Sarajevo. Internetska stranica Skupštine Kantona Sarajevo:
<https://skupstina.ks.gov.ba/nacrt-zakona-o-kaznjavanju-govora-mrznje-kantona-sarajevo>
- “Najčešća pitanja i odgovori”. Internetska stranica Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH:
<http://www.mhrr.gov.ba/ministarstvo/default.aspx?id=8687&langTag=bs-BA>
- Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina:
<https://rm.coe.int/okvirna-konvencija-za-zastitu-nacionalnih-manjina/168094dfe6>
- Okvirna odluka Vijeća EU o suzbijanju određenih oblika i načina izražavanja rasizma i ksenofobije krivičnopravnim sredstvima. Internetska stranica Ureda za publikacije Evropske unije:
http://publications.europa.eu/resource/cellar/f015ed06-b071-41e1-84f1-622ad4ec1d70.0006.02/DOC_1
- Opšta deklaracija o ljudskim pravim. Internetska stranica Institucija ombudsmena u Bosni i Hercegovini:
https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2013041003050667cro.pdf
- Pregled povreda i odgovarajućih kazni koje izriče Regulatorna agencija za komunikacije. Internetska stranica Regulatorne agencije za komunikacije Bosne i Hercegovine:
<https://docs.rak.ba/articles/83084ba3-850a-4340-b2db-d76f4ef41f57.pdf>
- Preporuka broj 20 Odbora ministara Vijeća Evrope državama članicama o „govoru mržnje“. Internetska stranica Vijeća Evrope:
https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680505d5b
- Preporuka EQUINET (2019) za borbu protiv diskriminacije i govora mržnje u predizbornim kampanjama. Internetska stranica Institucija ombudsmena u BiH:
https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2019031115510367bos.pdf
- Prijedlog zakona o izmjeni Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine broj: 01-02-1-895/21 od 26.04.2021. godine. Internetska stranica Parlamentarne skupštine BiH:
<https://parlament.ba/olaw/OLawDetails?lawId=90999>

- Protokol br.12 uz Evropsku konvenciju–opšta zabrana diskriminacije. Internetska stranica Ustavnog suda BiH:
<https://www.ustavisud.ba/bs/clan-1-protokola-broj-12-uz-evropsku-konvenciju-opsta-zabrana-diskriminacije>
- Rezolucija UN-ovog Vijeća za ljudska prava o promovisanju, zaštiti i ostvarivanju ljudskih prava na internetu. Internetska stranica UN Office of the High Commissioner for Human Rights:
<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session20/Pages/ResDecStat.aspx>
- Saopštenje za javnost: Usvojene izmjene i dopune Kodeksa za štampane i onlajn medije Izvor Internetska stranica Vijeće za štampu Bosne i Hercegovine:
<https://www.vzs.ba/index.php/vijesti/reagiranja-i-saopstenja-za-javnost/4566-usvojene-izmjene-i-dopune-kodeksa-za-stampane-i-online-medije-bih>
- Specijalni izvještaj o govoru mržnje u Bosni i Hercegovini. Internetska stranica Institucije ombudsmena za ljudska prava BiH:
https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2021111511252845bos.pdf
- Vijest internet portala „Faktor/Birn“ od 10.11.2021. godine:
<https://faktor.ba/vijest/tuzilastvu-bih-proslijeden-predmet-protiv-dodika-zbog-govora-mrznje/143961>
- Zakon o elektronskom pravnom i poslovnom prometu. Internetska stranica Ministarstvo komunikacija i prometa BiH:
<http://mkt.gov.ba/Content/OpenAttachment?id=f2c325a0-9164-4a4f-a47d-6be1a587ff1c&lang=en>
- Zakon o ombudsmenu za ljudska prava BiH. Internetska stranica Institucije ombudsmena za ljudska prava BiH:
https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2013041003342457bos.pdf
- Zakon o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini. Internetska stranica Ministarstva pravde BiH:
<http://www.mpr.gov.ba/biblioteka/zakoni/bs/ZAKON%20o%20slobodi%20vjere.pdf>
- Zakon o zabrani diskriminacije. Internetska stranica OSCE Mission to Bosnia & Herzegovina:
<https://www.osce.org/files/f/documents/1/1/378877.pdf>